

TOLEDO
BIBLIOTECA PUBLICA

Dep. INC
Núm. 369

u... c
onf
arite

in
de
ipi
no

INE

369

(1) T. 886428
C. 1000206777

(2)
T. 886492
C. 1000206773

(3)
T. 886703
C. 1000209806

(4) T. 886711
C. 1000200790

LA BIBLIOTECA

DE LA UNIVERSIDAD

DE SAN CARLOS

DE BARCELONA

1915

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

1000

LAVRENTII

VALLENSIS PATRITII ROMANI
 HISTORiarVM FERDINAN-
 DI REGIS ARAGO-
 NIAE LIBRI

TREIS.

LAURENTII

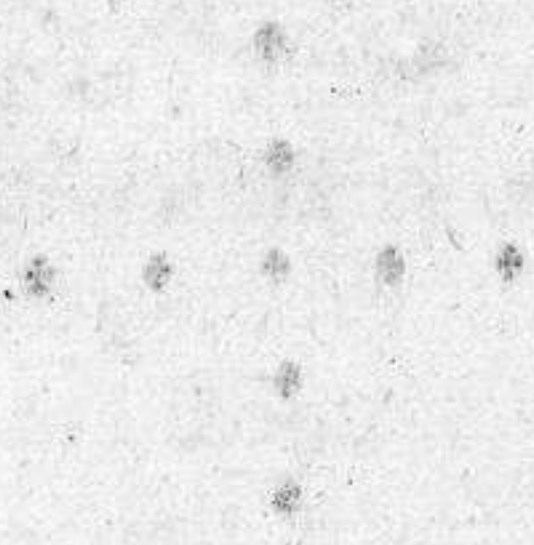
VALLENSIS PATRIS ROMANI

HISTORIARUM FERDINANDI

ET REGIS ARAGON

VIARUM LIBRI

TRES.

C. SILVANVS GERMANICVS ANTONIO

Fuccaro Augustensi uiro magnanimo •

ETEREM REIPUBLICAE LIT-
terariae cladem, tot tantisque haecenus bonorum uoci-
bus proclamata, iure omnes, dum memoria re-
petimus, & conquerimur, & meroribus tandem
impares filemus • Etenim perquam molesta omnibus
recordatio haec est: & quae admirationis plus omnino habeat,
quam par esse uideatur: miserationis uero nunquam satis • Mediusfidius
quid per crudelissima Gothorum, Longobardorumque illa tem-
pora, in summa Italiae calamitate, tot annos flagrantibus bel-
lis integrum superesse potuerit: cum rei nullius quam ferri, flam-
mae, direptionisque maior ratio habita sit: atque ita in rem omnem
passim Romanam saeuitum, ut plane nescias, hominibusne,
an absolutissimorum monumentis ingeniorum plus damni illa-
tum, & an his aut illis, an utrisque bellum potius indictum fue-
rit • Neque minus etiam librorum iacturam tam grauem aui-
quis iniuriae ascripserit • praestantissimorum autem uigiliae atque
adeo eorum, quibus post illa florere contigerit, quo nam fato
aut uetero affectae perierint, aut in tenebris delituerint, non
intelligo • Quando ante alios Laurentius Valla, uir ea erudi-
tione, ut linguam latinam iam prope afflictam, nutantemque
sustentaret, hoc malum subrepens, reuiuiscensque magna ex parte
sensit • nec profuit ars mira libros excudendi, eo iam tum etiam
prodente adinuenta • Siquidem historias ab eo conscriptas, uix
est unus aut alter qui perlegerit: cum sint tamen opus aequae suae
ipsius materiae/ac emendatissimi scriptoris ingenio pereximium:
Iuuerit sane Valla nostros homines utraque facundia, & Thu-
cididis ferme fuerit affectus sententias: in Herodoto uix ser-
uatas historiae leges custodierit: Homerum alio quandoque im-
petu, nec iisdem pedibus migrare permiserit: fictam Constan-
tini principis donationem contenderit: dialecticam Romanis

saltem dialectis eloqui compulerit, libros de elegantia latini sermonis in barbariem audacter instruxerit. dum hæc ipsa historiae uolumina (etsi quota pars eorum quæ scribenda proposuerat) principem sibi locum. nec omnino nisi summum iure uendicent, tantumque posthac exuperent, quantum uix dū cognita ut suspiceretur meruere. Ea uero cum apud me tanquam uinculis coherceri piaculum ducerem, indignumque putarem, & Laurentium & Ferdinandum præcellentis Aragoniæ regē exempli, parta sibi gloria fraudari, tibi dedico, ac sub tuo ædificata demum nomine, plerisque omnibus impertio, ob id potissimum / quod perquādignus haberis, cuius auspiciis fama tam ingentium uirorum in medium progrediatur. Et cui per imortalem deum disertis labores, uiri sine controuersia doctissimi, quæ bonarum litterarum cultori, doctorum simul & studiosorum amatori consecrentur rectius? Cui denique præclara facta regis iuxta prudentissimi/atque etiam opulentissimi / quæ tibi? qui animo magno elatoque nihil minus quam opibus polleas, quibus munifice/ac sapienter uti noueris, quod tam est rarum quam spectatum. Vanamque Græcorum quorundam sententiam summa tua cum laude reddideris, semina uirtutum nec in domo/nec in ciuitate diuite inesse posse affirmantium. Sed iam desinam, præsentis instituti oblitus, ne dum Lauræti/Ferdinandique laudibus succumbendi trepidus abstineo, tuas æque tantas audaci concepisse animo iure arguar. Vale.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII
ROMANI IN HISTORIARVM FER
DINANDI REGIS ARAGONIAE
LIBROS PROOEMIVM.

IN GRAVI DILIGENTIQ; HI
istoria rerum gestarum, quanta sit uel scriptori diffi
cultas, uel lectori utilitas: & si pleriq; conditores
oratoriae artis, quae historiae mater est, atq; histo
rici ipsi librorum suorum principiis testantur: tamen detrahunt
nobis philosophi, quidem & ii permagni ac peruetusti, cum
multum in prima tum plus in posteriore parte, anteferentes
historico poetam, q; dicant illum propius ad philosophiam acce
dere, quia in generalibus uersetur, & propositis factis exemplis
in uniuersum praecipiat. ut Homerus, qui non tam superiorum
uiorum gesta narrat, q; quo modo futuri boni sapientesq; effi
ciantur, instituit. Historicum enim tantum narrare qualis
unus quispiam, aut alter fuerit, ueluti Thucidides, qui gesta
Periclis, Lyfandri, aliorumq; nonnullorum sui temporis scribit. Ita
primas partes tribuunt philosophis, secundas poetis, tertias
postremasq; historicis. Ego uero cum huic nequaquam opinioni as
sentiar, tamen poetis multo plus q; illi faciunt tribuo, adeo ut
eos aut comparare philosophis, aut anteponam. Sed non conti
nuo historicis praeferam, ac ne fortasse quidem conferam. Decet
enim opus quod aggredieris libero ore defendere. Itaque primam
poetas cum philosophis, deinde cum historicis, tum hos ipsos
cum philosophis componam. Principio siquid momenti anti
quitas habet, ut certe habet, poetae philosophis, imo sophis
antiquiores fuisse repperientur. Siquidem Homerus, atq;
Hesiodus non modo ante Pythagoram, qui primus philoso
phus, sed ante illos quoq; septem qui sophi, idest sapientes
uocati sunt, extiterunt. Qd si in eadem materia & hi & illi uer
santur, profecto apparebit plus esse penes priores q; posteriorum

res authoritatis, laudis, dignitatis: an non in eadem materia utriq; uersantur? Quid enim habent hi, qui se studiosos sapientiae uocant, quod poeta non tractet? Nonne Empedocles, Aratus, Lucretius, Varro de naturalibus ac caelestibus disputarunt? Non Vergilius de aruis, uinetis, arbustis, animalibus, animisq; etiam defunctorum, adiuncta physica ratione cecinit? Non multi de medicina uersibus conscripserunt? Quid autem quod ad moralem pertinet Satyri aliud q̄ disputando, praecipiendoq; mores informant? ad quem ipsum finem Tragici, Comici, caeteriq; poetae? sed sub persona tendunt. Na de dialetica scribere uersibus quodammodo ineptum sit, utpote dura quadam scientia & aspera: quanq̄ non defuerunt, qui & de hac / & de caeteris liberalibus artibus poemata panxerint. Quare quisquis est, qui poetas, no dico in numero philosophantium non ponat: sed cur existimet minus iis qui se peculiariter philosophos appellant, hoc nomine dignos esse? qui etiam priores philosophari coeperunt: & ubi ab istis differunt melius philosophantur. Habet enim institutio illa sapientiae sub persona miram quandam authoritatem, & quasi maiestatem, cu eximia modestiae laude coniunctam, ut apud Homerum cum legimus quid egerunt, dixeruntq;, Nestor, Agamemnon, Priamus, Hector, Antenor, multo magis ad uirtutem incendimur, q̄ ex ullis philosophorum praecipis. Adeo ipsum quoq; authorem tacita quadam caritate complectimur. Nam praecipere aliis uelle, fere odiosum est, qd arrogantiā & tumorem animi olet. Mens enim nostra sublimis ac superba, ut rectam praecipitionem tanqua a sapientiore dedignat accipere. sic eidem oblique per exempla & blande subeunti acquiescit. Cum praesertim illa uelut pictura personarum, & spem inducat animo, & stimulos aemulationis incutiat. Ex quo Horatius non tantum suo iure, sed uere de Homero loquens, poetas uno eodemq; in loco, non modo philosophis comparat, in-

quiens, Rursus quid uirtus, & quid sapientia possit. Vtile
proposuit nobis exemplar Vlysem, uerum etiam antefert,
cum inquit. Quicquid sit pulchrum, quid turpe, quid utile,
quid non. Plenius ac melius Chrysippo & Crantore dicit.
Qd si uel pares uel potius superiores philosophis censendi
sunt poetæ. Reliquum est, quare non sint historicis maiores,
ne dicam pares, ostendant: in quo illud pro nostra in poetas
beneuolentia donamus, historiam non fuisse poesi priorem:
etsi prior fuit. Nam ut apud Latinos priora sunt annalia
q̄ poemata: sic apud Græcos & Dares Phrygius & Dictys
Cretensis, si uere fuerunt, priores Homero extiterunt. Nec
fieri potest ut poetæ figmenta sua, non in rerum gestarū ue-
ritate, uelut fundamentis ædificent. Nam nequid de anti-
quis historicis dicam, quorum est Trimegistus, quem Mer-
curium putāt. certe Iuppiter ipse in columna aurea, ut esset
monumētum posteris, gesta sua perscripsit. Sed hoc ut dixi
donamus, satis habemus demonstrare, cum idem sit propo-
siti historico quod poetæ ut prosit, etiam delectet. Nimirum
tanto robustiorem esse historiam quanto est uerior. At non
uersatur circa uniuersalia, imo uero uersatur. Nulla enim
alia causa huius operis est, q̄ ut per exēpla nos doceat. Vnde
a Cicerone his uerbis laudata est. Historia testis tēporum,
lux ueritatis, uita memorię, magistra uitæ, nūcia uetustatis.
An est quisq̄ qui credat admirabiles illas in historiis oratio-
nes utiq̄ ueras fuisse, & non ab eloquenti/ac sapienti opifice
personis, temporibus, rebus accommodatas? quibus nos elo-
qui & sapere docerēt, qd in eius natura personarū grauissima
testimonia, qd laudes, qd uituperationes, qd multa alia do-
ctrinæ atq̄ sapiētix plena? nonne in uniuersum præcipiunt?
Neq̄ uero si solam, ut sic dicam, cutem rerum respiciamus,
semper poesis tendit ad uniuersalia. Nam Pyndarus, Simo-
nides, Alcæus, aliiq̄ lyrici singulorum laudes, & quidem ui-
uentium, ne dicam mercede, cecinerunt. Elegiacos & eorum

similes transeo, qui suos amores plerūq; tractauerūt. Et cōtra Xenophon magis optimi regis effinxit, q̄ uerā Cyri exposuit uitam. Nam de Esopo taceo, qui fabellas prosa oratione cōposuit. Pudor me tenet & reuerētia Homeri atq; Vergilii, plura de hac re exequendi. Ideoq; iam historiam comparabo cum istorum, qui nobis litem intentant philosophia, quorū nemo merus professusq; philosophus cōparandus est, neq; Homero Græcus, neq; Vergilio Latinus, imo ne Sallustio quidem ac Liuiio nonnullisq; aliis historicis. Etenim quantū ego quidē iudicare possum, plus grauitatis, plus prudētiae, plus ciuilibus sapientiae in orationibus historici exhibent, q̄ in praeceptis ulli philosophi. Etsi uera fateri non piget, ex historia fluxit plurima rerum naturalium cognitio, quam postea alii in praecepta redegerūt: plurima morum, plurima omnis sapientiae doctrina. Siquidem historicos philosophis priores fuisse docuimus: & si diuinorū quoq; hic facere mentionem uolumus: & Moses historicus, quonemo prior scriptor extat, nec sapientior. & euangelistae, quibus nihil sapientius, nil aliud q̄ historici sunt appellandi. Verum ut contra gentiles gentiliū documentis agamus, sicut superius fecimus, ita hic ad extremum, eam partem ubi questio est, Quintiliani testimonio confirmemus, qui ait: Neq; ea solum quae talibus disciplinis continent, sed magis etiā quae sunt tradita antiquitus, dicta & facta praecclare & nosse, & animo semper agitare cōueniet. Quae profecto nusq; plura maioraq; q̄ in nostrae ciuitatis monumentis reperiemus. An fortitudinem, fidem, iustitiā, continentiam, frugalitatē, cōtemptum doloris ac mortis, melius alii docebunt, q̄ Fabritii, Curii, Reguli, Decii, Mutii, aliorūq; innumerabiles. Quantum enim Græci praeceptis ualent, tantum Romani, quod est maius exemplis. Vbi sunt qui utilitatem historiae cauillantur: quam maiorem q̄ in philosophia esse, & ratione & autoritate conuincimus. Postquam de utilitate satis diximus, superest ut aliquid adhuc, quae

pars prima a nobis proposita erat , de difficultate dicamus .
Oportet in historico esse , præter ipsam mirabilem quan-
dam & multis sane dotibus exaggeraram scribendi scien-
tiam , alia multa sine quibus nõ possit suum munus implere .
Primum in cognoscenda re , solertiam / acumen / iudicium . Nã
quotus quisq; gerundis rebus , qui scribit interfuit . Qui uero
interfuerunt ii non modo , si a diuersis partibus steterint , inter
se dissentire solent , sed etiam si ab eisdem . Raro nanq; eadem
res a pluribus eodẽ modo narratur , partim studio aut odio ,
partim uanitate , cum aliqua quæ scire poterat nesciens uide-
ri uult scire , uel non uult uideri nescire , partim credulitate ,
cum aliis quibuscunq; referentibus temere credidit . Vix enim
fieri potest , ut unus omnia quæ in re gerenda contingunt , sen-
sibus suis perceperit . Nonne igitur ad huiusmodi ueritatem
eruendam historico opus est non minori accuratione / ac saga-
citate , q̃ aut iudici in depræhendendo uero ac iusto , aut me-
dico in præuidendo morbo atq; curando . Deinde ubi nõ alie-
na sed tua notitia niteris , tuumq; ipsius testimonium profi-
teris , quantæ curæ ac diligentia est efficere , ne illi parti cum
qua eras , ut Timagenes & Dicearchus in historia Alexãdri ,
ut Xenophon in historia Cyri iunioris , ut Oppius Hirciusue
in historia Cæsaris , fauere uidearis . Nam de his , qui de suis
ipsorum gestis scripserunt , non attinet dicere hoc tempore ,
neq; de iis qui olim ab aliis scriptas historias retractant tantũ ,
atq; expoliunt . nõ ueri , ut quibusdam placet , dicendi histo-
rici . Postremo quãta est opus ad hanc rem fide / atq; cõstãtia ,
nequid maleuolentiæ , nequid inuidiæ , neq; terrori . rursus ne-
quid gratiæ , nequid spei , nequid p̃cibus , nequid ambitioni ,
nequid authoritati tribuas . utiq; cum de tua / aut de paulo su-
periore memoria scribas . & de his quibus cum uiuis , aut de
eorũ parentibus ac necessariis , in quo haud dubie & poetis &
philosophis historici sunt anteponendi . Hæc nos in uniuersum
ad cõmendationem historiae , historiciq; satis est esse præ-

**factos : de presenti aut materia, aut de me priuatim dicere nihil
sane uisum est. Sed quoniã de Hispano rege locuturus sum
Ferdinando, qui primus e Castella regno Aragoniæ potitus
est, aliquid de ipsa Hispania altius repetam.**

LIBER PRIMVS.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FER- DINANDI REGIS ARA- GONIAE LIBER PRIMVS.

VROPAM TERTIAM ORBIS
e terrarum esse partem fere traditum est: eamq;
Africa haud multo maiorem. Nonnulli fecere
mediam, Africa illi subiecta eorum qui tertiã
uolunt. Quidam nõ secundam magnitudine
dicunt esse, sed primam. Nos uero receptam opinionem, &
plurium authoritatẽ de numero sequẽtes, sicut magnitudinis
questionem in ambiguo relinquimus: quia parui refert hic
de ea pluribus dicere, ita palmã Europæ tribuimus in omni
prope genere dignitatis. Quod nisi & planum esset, & aures
Latinorum Græcorũq; assentirentur, multis doctorum ho-
minum testimoniis demonstrarẽ. Nunc publica persuasione
cõmuniq; consensu contentus sum. Ipsa autem Europa nusq;
aptius conuenientiusq; initiũ sumere dicẽda est, q̃ ubi primũ
se ab Africa dirimit, non flumine aut monte, ut alibi fit, sed
freto Oceani & Mediterranei maris, hoc est in Hispania,
quam caput Europæ: etsi illa triũ dignissima est, caput orbis
terrarum fateri licet. Ex quo pleriq; in describendo orbe, ab
Hispania ueluti a capite inceperunt. Neq; est, quod aliqui
dicant mundi caput in oriente esse, pedes uero in occasu, ad
quẽ uergit Hispania, plusq; inesse dignitatis ubi lux oritur,
q̃ ubi tenebræ. Nam si cœli cardinem, & ut Græci dicunt
polũ, consideremus, qui septentrio est, profecto non caput
pedesq; spectãdi sunt, sed dextera, a qua occasum, & sinistra,
a qua ortum cõstat esse. Neq; idem dici de antartico polo in
contrarium potest. Si enim proprium rotæ est circumagi in
dextrum, nimirum articus caput erit, in cuius dextrum, non

HISTORIARVM

antarticus, in cuius leuam, mundus rotatur. Verum sicut ad
cœlū Hispania, qua uergit in occasum in dextra esse cœsenda
est, ita ad ipsum orbem terrarum quia certissimum est caput
Europæ, caput nominari potest, nihil obstante eo, quod de
dignitate oriētis opponitur. Nam nullius rei principium est
suo fine præstātius. Neq; alibi prius oriuntur tenebræ, q̄ ubi
prius orta est lux. Et in oriente ut dies ita nox prior est, ut ab
eis etiam tenebræ uenire uideantur. Oriens uidet primum
solem quasi florētem, occidens postremum quasi fructiferū.
illi dant lumen, nos accipimus, ab illorum hospicio prodit, a
nostro excipitur, de iis ad nos, de nobis ad eos com meat. Sed
superuacuū est de hac cū orientalibus contendere, qui nullū
certum locum, ubi apud eos pars orbis tertia recte incipiat,
possint ostendere, ut nos in Hispania facimus, quam iure
meritoq; caput debere dici Europæ, terrarumq; probauimus.
Hanc Romani cū rer; potirent, in duas diuisere prouincias,
Citeriorem, Vltiorēq;. Quarum utraq; suas regiones certis
distinctas finibus, ac uocabulis habebat, quæ hodie pene
mutata sunt, ut necesse habeam, cum præsentibus futurisq;
hominibus scribam, non priscis nominibus uti, sed nostro se-
culo, ac iam longa ætate usitatis: si ab omnibus legentibus
intelligi uelim, ut ueteres quoq; ipsos uideo factitasse. Nam
& hæc & cætera loca fere diuersis subinde uocibus appellata
sunt. Et uetus sermo nihil aliud est, q̄ uetus loquendi consue-
tudo. Quis enim in Italia, in qua sumus, p̄ his uocibus quib;
utimur, intelligat nūcupantem Brutios, Lucanos, Sānites,
Campanos, Volscos, Equos, Hernicos, Umbros, Etruscos,
Gallos, Boios, Insubres. Vt admirari soleam, unde factum
sit, q̄ regionum prope omnium sint imutata nomina, cum
urbibus sua fere constent. Itaq; in hac re nō uetustatis autho-
ritatem sequar, sed nostrorum temporum consuetudini obse-
quar. Sed in hac ipsa consuetudine opus est iudicio. Nam ut
Florentiam potius dixerim q̄ Fluentiam, & Ferrariam q̄ forū
Arrii,

LIBER I PRIMVS.

Artii, & Papiã q̄ Ticinum, & urbem Castellum q̄ Tifernũ,
& alia multa: ita non Ianuam sed Genuam, non Cumas sed
Comum. Nam Cumæ iuxta Baias non extant, non Barcino-
nam sed Barcelonam, non Siciliam nisi insulam/ quam Ho-
merus uocauit suo iure Trinacriam. In superioribus enim
& si auctoritatem ex libris repetere possumus, eam tamen cõ-
suetudo diuturna superauit. In posterioribus autem usus lo-
quendi cum ipsa auctoritate ac uetustate consentit. Igitur Hi-
spania/ cuius partes/regionesq; magis q̄ urbes/ alia sortita sunt
nomina, nõ tam quinque in regna diuiditur, q̄ quinque regibus
paret, Castellæ/ Aragoniæ/ Portugalliæ/ Nauarræ / Granatæ.
Multo omniũ latissimum est Castellæ, q̄ obuersum fere ocea-
no duobus ueluti brachiis/ Portugalliam / Granatamq; com-
plectitur, sinistro Granatam/ in mediterraneo mari, dextro
Portugalliam/ quod est multo longius. Nam Vascones/ Gal-
liamq; attingit, quæ nunc a Germaniæ quadam gente Fran-
cia dicitur, res omnibus, nisi Hieronymus tradidisset, futura
ignota. In Castella ex omnibus potentissima est Ispalis, quã
uulgo Sibiliam dicunt. In Portugallia Olissipona, quod no-
men ab iis corrumpitur, qui uelut ab Vlysse Vlixbonã dicunt,
nescientes Vlysses illius uiri nomẽ, sed sic a Latinis esse cor-
ruptum, præterea Vlysses illuc non nauigasse: postremo hæc
uocem, si græcam origine sectari libet, ab equis ductam. Ibi
enim a multis est Græcorum/ Latinorumq; traditum, equas Fa-
uonio, qui idem Zephyrus est, flãti obuersas tempore certo
concipere, eumq; partum esse perniciosissimum, licet trienniũ
non excedat. Opinor Homerum secutos, qui iugales Achil-
lis equos ad Oceanũ Zephyro patre genitos tradit. In Gra-
nata/ urbs eiusdem nominis, quæ regioni nomen dedit, olim
uocata. Ab interno autem mari secundum Carthaginem in-
cipit regnum, quæ ab urbe Valentia, sicut de Granara dixi-
mus, nomen accipit, quia caput regni est, omnium Hispaniæ
urbium, ut fertur, amœnissima, olim Romanorum colonia:

HISTORIARVM

postea non minima ex parte Cathalanorū, nam utriusq; gen-
tis proprie eadem est lingua: finitime alioquin/ iunctisq; litto-
ribus, quorum tractus parum differūt. Sed in mediterraneis
multo plus possidet Cathalonia, cuius metropolis quidem
est Terracon, celeberrima uero Ilerda, ualidissima autē atq;
pulcherrima Barcellona. Eius finis ex altero latere ad mon-
tes Pireneos extenditur, & ad Narbonensem usq; prouinciā
quæ nunc uulgo tantum prouincia dicitur, licet non seruat
usq; quaq; limitibus. A tergo autem harum duarum sedet
Aragonia ueluti maxima natu/ & primigenia sororum, a qua
proprie rex appellatur, cuius metropolis est Cæsaraugusta,
ubi reges ab eius archiepiscopo/ qui primus regni dicit, dia-
dema accipiūt. Horum lingua similior est mediterraneis Ca-
stellanis, a quibus magna ex parte cinguntur, q̄ Cathalanis/
aut Valentinis. Et de origine quidem horum nominum/ non
putarem faciendum, ut redderem causam, nisi quædam de
ea litteris tradita scirem, quæ mihi non plane probantur, ea
tñ iudicio aliorū relinquam. Atq; ut de Cathalonia de qua ue-
rustior est narratio, q̄ de Aragonia. Nam de Valentia / quæ
nomen antiquum obtinet, nihil queritur, prius dicam. aiūt
fuisse Rogerium quendam / cui cognomen erat Cathalo, ad
debellandas Hispanias/ a Carolo Magno, missum cum ma-
gno exercitu / ac flore Galliarum, eumq; cum uix quicquam
Hispaniæ subegisset, breue intra tempus morbo extinctum,
cum summa post eius obitum pernicie suorum. Vnde parum
uerisimile est, ab hoc uiro prouinciæ nomen impositum, quā
non subegerit, & a qua quodāmodo subactus sit. Non enim
calamitatis acceptæ / sed partæ gloriæ testimonio debet no-
men esse prouinciæ. Quapropter non me pœnitet eius sentē-
tiæ esse, ut hoc nomen non recens sit, sed admodum uetus, cū
legamus certe apud Plutarchū in uita Sertorii, urbē quandā
ægregiam illic fuisse, nomine Cathalonem, & eius incolas/
Cathalonios nuncupatos. Qd̄ autem latius sit propagatum

LIBER PRIMVS.

id nomen, non esse mirandum. Nonnulla sunt exempla documento, ut ea ipsa quorum modo memini, Valentia/Granta/ Francia/ & Aprutium/apud ueteres una urbs erat, quam uulgo Teranum uocant, ubi adhuc reliquæ antiquitatis extant, cum dicitur antistes Aprutinus. At nunc non urbem modo sed ingentem quoque prouinciam complectitur. Et Campaniam a Capua dictam, multos autores habemus, de ueteri Campania loquor, quæ nunc terra laboris/ id est culturæ dicitur, non de ea/ quæ cur ita uocetur, non aliam/ quæ ignoracionem puto fuisse causam, quæ admodum illam Italiæ partem/ quæ olim Græcia maior dicebatur, uocare Siciliam. Quid alia longius quærimus? ipsa Aragonia/ de qua dicere secundo loco proposueram, si istis credimus, appellata est a fluuio quodam/ eius nominis, qui illic ortus Iberum influit. In cuius uicina loca Christiani uim hostium deuitantes fuga se receperunt. Ego ut de hac secunda satisfaciam, non satis implet apud me nominis fidem, aut tantulus fluuius/ aut talis causa. Ideoque malim dicere aliunde descendisse illam uocem, uel ex eo quod legimus apud Ptolemeum fuisse populos, quos Iberus interfuit, nomine Aurigones. Nempe ubi media Aragonia est. Nam confutare eos, qui dicunt Terraconem / quasi terram agonum, & Vrgellum / quasi uergens bellum, & Barcinonam/ quasi barcam nonam, aliaque ridiculæ ethimologiæ/ Græca/ Latinaque/ ac Barbara miscentes, ineptum sit: satis superque falsitas se ipsa confutat. Quod genus sunt ea, quæ de Hercule in Hispania narrantur, quæ ne longius reprehendâ, sat erit Plinium audire, qui de naturali historia ait. Vniuersa autem quæ de Hercule ac Pyrene/ uel Saturno traduntur, fabulosa in primis arbitror: quæ iterum appellat portentosa Græciæ mendacia. Hæc nos tot uerbis disseruisse de iis regnis, in quibus nostra materia uersatur, non fuit alienum. Superest quinta & minima pars, regnum Nauarræ, cuius præcipua urbs est/ Pempolon, partim Hispanis aliis / partim Ausetanis / Vasconibus / Aquitanisque

Aragonia

*fabulosa sunt quæ de
Hercule in Hispania
narrantur*

Nauarra

HISTORIARVM

circundatum. Ideoq; sicut Aragonia/ nulla sui parte pertingit
ad mare. Vbi non nihil mirandum est, q; tã parua regio/ per
se cum exiguis aliquot aliis populis suã linguam habet adeo
abhorrentem a cætera Hispania, ut nõ magis abhorreat He-
brea/ uel Græca. Nam & Granatensium/ quæ & ipsa discre-
pat/ ut hæc lingua, non alia est/ q̃ Syrorum/ Afrorum/ Mau-
rorum, a quibus angusto traiectu/ diuisi sunt: & a quibus le-
ges & instituta cœperunt. Reliqui enim Hispani / & si diffe-
runt sermone, tamẽ ita/ ut Itali inter se/ ut Galli / & Germani
differunt. Cæterum horum quattuor Christianorum regum/
præter Portugallensem/ alii ex eadem stirpe/ idest / ab eodem
auo progeniti sunt, qui fuit rex Castellæ tantũ, ut cæteri ma-
iores/ nomine Ioannes. Is duos filios ex uxore Helianore/ Pe-
tri filia, sororeq; etiam/ ex matre Ioannis/ & Martini, qui tres
gradatim reges Aragoniæ fuerunt, Henricum & Ferdinan-
dum genuit, moriẽsq; regnum Henrico primigenio/ per ma-
nus tradidit. Hic cum esset in omni uirtutũ genere, cuiusq;
optimorum regum par/ in bellica laude maioribus responde-
re non potuit. incõmoda semper/ ac prope perdita ualetudine:
Quo minus ei prosperitas corporis in fratre impigro iuuenē /
& generosi/ ac regii animi/ grata erat: minusq; hominem ob id
fraterne tractabat. Quod ille moderate ferens, quantum lice-
bat se a regia frequẽtanda abstinebat, & quia in belli artibus/
cellioribusq; uirtutibus non dabatur, in his mediocribus suã
indolem ostendebat, affabilitate/ liberalitate/ consiliis dandis/
re familiari augenda/ liberis erudiendis / corpore exercendo.
Brutus auunculi odium, suspectas uirtutes habẽtis, simula-
ta deuitauit insania. Maioris tamẽ operis est, illud aperta uir-
tute deuitare: & odium pariter & inuidiam uincere. Augebat
autem suspitionem regis (nihil est enim regum animo suspi-
catus) q; uidebat fauorem/ studiumq; populorũ propensum
in fratrem, non modo q; optima ualitudine / q; tanta ani-
mi indole erat, uerum etiam q; prouentu filiorum felix

LIBER PRIMVS.

uidebatur. Nam rex aliquandiu prolem cum nō sustulisset, tandem Mariam sustulit, quā certe tres/quattuorue filii Ferdinandi/ætate antecabant. Alfonsus/qui postea in regno Aragonum patri successit, Ioannes qui Nauarræ regnum adeptus est. Henricus/qui magister sancti Iacobi. Et Sancius qui magister Calatrauæ/fuerunt. Nam Petrus multo minor cæteris fuit, tanto iunior Maria/quanto maior Helianore sororibus, quarum altera fuit regina Castellæ, altera Portugalliæ. Ita rex/aut orbis / aut unicæ pater/& fratris / & populorum animum/tum sibi / tum filiæ pertimescebat. Ideoq; proceres omnes/ac ciuitates iureiurando adegit, ad profitendam illam regni heredem, futuramq; reginam. Hanc deinde adhuc intra infantiaë annos/Alfonso prout licebat per ætatem despondit, adductus quidem ne regnum paternum/in extremam familiam delaberetur, neue fratrem populosq; irritaret, ascito sibi pro genere homine peregrino, sed tamen non ex minima parte/ propter mirificam in Alfonso puero (erat enim q̄ illa maior quinq; annis) indolem/& incredibilem gratiam, adeo cōmodiorem filium sibi optare, se nō posse dicebat. Enimvero Alfonso non in ea modo ætate puerili uterq; parens, sed quoad uixerunt, unice certatimq; dilexerunt/amarunt/complexi sunt/ita ut alii liberi, res enim erat minime obscura, etiā si excellenti omnes indole, tamen nihil essent ad Alfonso non minus ob alia carum/q̄ q; filius foret. Ea erat in usu & cōsuetudine benignitas/suauitas/probitas, ea in sermone prudentia/moderatio/iocūditas:is in rebus agendis uigor, ea magnitudo animi, is contemptus pecuniarum/appetitusq; amicitiarum & gloriæ. Quæ omnia & decor oris/& membrorum concinnitas/habilitasq; condiebat. Ea deniq; in parentes pietas/obseruantia/credere nihil eum magis studere, q̄ ut illis gratum facere posset. Hanc ipsam obseruantia/ pietatemq; in regem quoq; transtulerat. Ex quo per causam sponsæ familiarius eo rex, arctiusq; q̄ patre utebatur, & ut generum regis

HISTORIARVM

immo & regni successorem/præcedere uolebat. Sed profecto raro respondent euenta propositis nostris, ut intelligere possimus, cōsilia humana utiq; diuina ratione superari. Alter fratrum sperat se relicturum Mariam suam Castellæ reginam, cum alter frater/qui non sperabat, suam Mariam relicturus esset. Ille putat se hos coniuges regni sui facturum heredes, & hic qui non putabat sui facturus erat. Nam non ita multo post/regina concepit, & filium edidit, cui rex imposuit nomen qd fuerat patris. Huic puero/& si iure nature & paterna uoluntate debebatur regnum, tamen filiam non aliter q̄ primigeniam/quod nomen proprium est eius, cuius futura successio est, pater uocari præcepit, & testamento cauit, neutiq; alium filio, si orbus liberis decederet, q̄ sororem succedere. Verum nato regni herede/ & si filia plurimū uidebatur amisisse, plus tamen eius sponsus, cui iam desperandum erat / non modo regnum/uerum etiam sponsæ coniugium rege defuncto. Nā quomodo reginam collocaturam esse nuptum filiam/privato potius uiro / q̄ uel alicui ex Britannia, quam nunc Angliam uocant, principi unde ipsa traheret originem. In quod postea periculum deuētum est, atq; adeo de nuptiis actum erat, nisi puella/alium uirum se/q̄ Alfonso accepturam pernegasset. Et hoc iam declarato Aragoniæ rege Ferdinādo, nedum ideo adhuc priuatam uitam agente non metueretur, sed quemadmodum præter spem Alfonso regni successio obuenerat: iterumq; præter opinionem de manibus exciderat. Ita ad postremum præter spem opinionemq; regnum aliud adeptus est: ut iam tunc a pueritia uarietatem fortunæ / quam pleraq; uita expertus est, auspicaretur. Sed de Alfonso posterius late dicendum erit, nunc ad patres reuertamur. Non fuisse autem abhorrentem ab re bellica Henrici regis animum, uel ex eo patet/q; affecta ualetudine comparauit exercitum, quem aduersus Granatenses educeret, atq; eduxisset / nisi grauante morbo celerius opinione hominum excessisset e uita. Hanc

LIBER PRIMVS.

certe secum tulit laudem, q̄ pro religione bellum suscipere destinasset. Reliquit autem & filii & regni autores/tutoresq̄ secundum reginam / treis sibi maxime spectatos: Sancium Rodericum Daualos / præfectum militiæ, quo sine controversia / nemo erat illa tempestate apud regem / nec integrior / nec strennuitate præstantior. Petrum Valasci / & Rogerium Lopizum Stuenigam. Ei defuncto / ubi Ferdinandus cum omni cætu procerum / regio more iusta persoluit: reliquum erat, ut is qui futurus esset rex, uoce præfecti militiæ nuncuparetur. Quem autem is nuncupauerit, instituto patriæ / pro rege habetur, & eius uocem cæteri cum læto clamore excipiunt. Sed hic tunc quid ageret hesitabat, & si regnū pucro datum uolebat. Monebatur autem cum suo ipsius iudicio, tum procerum populorumq̄ fremitu. Non enim esse ex usu regni expectare donec anniculus adoleuerit, si modo adolefcere daretur, cum Ferdinandus iam adultus præsto sit, expectare qualis puer ille sit euasurus, cum assit is / qualis uoto expectendus esse, cōmittere regni gubernacula regiis satellitibus: & cum qui sit rege / patre / fratre / regali animo clarus / excludi a paterno regno, ac subiici cum tanta sobole regii generis, libidini tutorū, ut per speciem administrationis / in exilium agāt, in carcerem coniiciant, in necem cum omni stirpe præcipitēt, quo ipsi impunius tyrannidem occupent, uel fato uel fraude extincto pupillo, ut florētissime domus familia / breui tēpore omnis in nihilū recidat. Præstare igit̄ ut Ferdinandus succedat in regnū, illudq̄ postea Marię primigenię fratris, Alfonsoq̄ primigenio suo, quos prius iurauerāt populi / in se regnatos / p̄ manus tradat, aut Ioāni si dignior / q̄ regnet uidebit̄. Hęc atq̄ huiuscemodi uerba exaudiēs p̄fectus, ut tenebat manu uexillū, stabatq̄ ante Ferdinādū / atq̄ oēm cētū, uti se oi inuidia exolueret, quē / inqt / me iubes fili regis Ferdināde nūcupare regē: te ne, an Alfōlū, an Ioānē? Fecit hac interrogatiōe / qđ ip̄e erat in aliena, illū in sua ip̄ius cā arbitrū. Hic respōsū

LIBER PRIMVS.

suumque munus sit rem bellicam administrare : cætera quæ extra periculum posita sunt reginæ obtemperent. Interea rex barbarus / qui contra se parari bellum acceperat , postq̄ de langore / mox de obitu regis certior factus est, defunctum se periculo existimans / incepit iam nonnihil de cura remittere. At ubi delectum Ferdinandum ducem comperit, uel magis timuisse dicitur, q̄ non per alium / ut rex fuerat, sed per se esset bella gesturus, illosq̄ ætatis ac uirium flore ostentaturos uirtutem, quoad posset per occasionem ut se dignū auo / dignum patre / dignum fratre / dignum etiam regno / indicaret. Annixurus quoq̄ ut sibi & auctoritatem / & potentiam compararet : igitur ad transmarinos reges mittit ut primo quoq̄ tempore traiciant auxilia, & omni humana ope iuent / Hispanam circumcisionem, aduersus incredibilem Christianorum multitudinem, in ea enim re positum decus generis religionisq̄, ne aut in seruitutem redigantur, aut sacra / ni trucidari malint, mutare cogantur. Etenim hunc regem / transmarini sacrosanctum & sentiunt / & nominant, q̄ pro tutela religionis oppositus est contra uim Christianam / in ceruicibus suis imminentem. Ipse q̄ maximas potest, equitans / peditansq̄ copias cogit, omnes aditus / qua uenturos hostes suspicabatur interceptit / intercuditue, præsidia disponit, oppida / castellaq̄ fossis / aggeribus / propugnaculis / turribus / stationibus / munit : omniq̄ & tormentorum / & telorum genere instruit. Nostro autem imperatori maiorem multo belli molem fore, si transmarina mittantur auxilia, uidenti : prima curarum fuit classem cõparare, atq̄ eam ad rationem temporis instructam habere. Itaq̄ episcopum Palentinum / & Laurentium Zuarem / magistrum sancti Iacobi / & generum eius Garfiam Fernandum / secundum a magistro, quem magnam cõmendatorē uocant, cum maxima copiarum parte p̄mittit. Ipse Ispali ad maturandā classem aliquot dies cõsumit, qd̄ faciendū sit p̄fectum, is fuit Ioannes Henrix, docet. Summa

HISTORIARVM

hæc fuit non minus pecuniam ad hostes / q̄ equos / arma /
milites subuehi prohiberet. Nam is corpora aduersariorum
armantur, uiresq; adduntur: illa nostrorū animi plerunq; ten-
tantur, & uelut exarmantur, & nostræ rationes in discrimen/
perniciemq; deducuntur, ut postea re ipsa compertū est. His
confectis, Ferdinandus cum reliqua parte exercitus uenit ad
castra, quæ erant posita ad Setanillium, quod oppidum in
media conualle / iminentibus utrinq; rupibus / collibusq; / des-
picitur. Ab utroq; latere / extra teli iactum / & licet in depræssio
loco sedeat, tamen in ædita aliquantulum / & circūcisa petra /
situm est. Flumine cuius idem quod ipsius oppidi est nomē,
petræ radices subluente pene circūfluum. Deniq; & natura &
opere egregie munitū / ad oriētē Granatæ uergens: & iā appe-
tebat solstitium æstiuum. multū enim temporis exequiis ap-
parandis / consiliis habendis / rebus componendis / extractum
erat. Ibi pro situ loci / quoniam cæteris tormentis / parum pro-
fici uidet Ferdinandus, turrim quæ muro admoueretur, exci-
tare instituit: magnum opus & laboriosum. quippe ab eo loco
expugnanda urbs, qua tantum aditur, qui locus non minus
celso muro / ac turribus / q̄ reliquus ambitus amne tutus est.
Interea cū turris / musculi / uinæ / cæteræq; machinæ / ut cuiq;
datum negocium est, fiunt. Ferdināus præter quottidianas
expeditiones / cum eadem copiarum parte / cum qua uenerat,
oppida duo / Prineam / & Pegū / paucis diebus expugnat: erant
enim parua. Tum oppidum Zaram aggressus, positis ante
porta castris, asperrime oppugnat, magnoq; cum periculo /
multisq; cū uulneribus quottidie dimicabatur, & utrinq; nō-
nulli cadebāt, cum nostri primum replere fossas, deinde arie-
tibus muros subruere, postremo scalas admouere: illi con-
tra his omnibus nostros prohibere niterentur, nec nisi tor-
mentis res / atq; omni genere missilium / agebatur. Sed
oppidani tinctis ueneno sagittis utentes, nostros ad usum
ueneni uicissim compulerunt. Tandem hinc machi //

LIBER PRIMVS.

nis discussa muri parte, illinc ariete subruente turrim, intra
 tricesimum diem/ex quo die obsidere coeptum est, deditio-
 nē facere coguntur, ut cum binis uestibus demigrent. Erant au-
 tem ad tria millia permiscui sexus / ætatisq; , urbs militibus
 in precium laboris, & uulnerum diripienda conceditur. Trā-
 scribunturq; ibi incolæ, eisq; ager Prineanus/Peganus/ Zara-
 nus/pro cuiusq; conditione/ac merito diuiditur; sed ita ut ne-
 mo Agarenam linguam teneret, pro colono admitteretur; ne-
 quando sermonis cōmertio Christianis ac Barbaris / interce-
 deret consuetudo: quippe ad proditionem facillima occasio.
 Hos Granatam uersus abeuntes, & propter uxores / paruu-
 losq; liberos/ac senes tardius iter facientes, Didacus/ Dema-
 nus Adelittus, comparata omni Almuganeorum manu, de
 quo genere hominum postea dicemus, profectus a castris Se-
 tanillii, quæ aberant decem millibus passuum, affecutus est
 in angustiis quibusdam, & ad unum omnes occidit, siue odio
 gentis, siue prædæ spe, q̄ crederet eos aurum ferre, siue ulci-
 scendæ iniuriæ alicuius gratia, siue alterius persuasu/in uicto-
 ris inuidiam. Eum reuersus Ferdinandus cum ad pœnam de-
 posceret, ac primos sociorum. interponebant pleriq; preces,
 ut ueniam daret, quorum aliqui eo impēsius absolutum op-
 tabant, ut inuidiam in Ferdinandum conflarent, qui tantū
 captiuorum e manibus dimisisset. Hoc autem negante se ue-
 niam dare posse, nisi fama periclitari uellet, ac fidem datam
 rupisse: responsum est a multis partibus / non permissurum
 exercitum / sanguine Christianorum / canibus illis pa-
 rentari, resq; iam ad seditionem spectabat. Ferdinandus
 qui sciret multos adesse qui inuiderent: multos qui odif-
 sent: multos qui ob factiosam potentiam/non possent a se/ut-
 pote recenti duce, in officio teneri pronunciauit, Didacum/
 sociosq; se donare quidem capitis impunitate, sed non tamen
 crimine absoluere, ac quantum in ipso esset, unum Didacum
 ignominia notare, ut cū oibus quæ peccauit hac leni multa

HISTORIARVM

tione decidat. Iam tum apparebat contumaces nonnullorum
 esse animos, & gloriæ ducis aduersari. Sed huic eo tempore
 opus erat dissimulatione & lenitate non ira aut sæuitia. Dum
 hæc in mediterraneis aguntur, præfectus classis duas trire-
 mes dimittit, quæ si quas in traiectu barbarorum naues uide-
 rint, intercipient, ut quid apud hostes agitur explorent. Ille
 paucis diebus biremes duas Maurorum/cursum in Hispaniã
 tenentes, nocte insequuntur. Quarum altera quæ pergere ausa
 est, cum tota nocte elusisset, demum albente cælo/in potesta-
 tem triremium uenit, & se cum socia missas dicit, nunciatum
 quam ad diem præsidium expectaretur, percunctatumq; utrũ
 semel rex Granatensis/mitti auxilia uellet: an quod tutius per
 partes & furtim. Altera uero conuersa uelificatione, eo unde
 uenerat relata, nunciat mare obsideri ab hostibus, quot autẽ
 nauibus inexploratum habere, duas se tantum Liburnicas
 obuiam obtulisse, cæteras putare in occulto esse, sociam non
 dubitare a duabus interceptam. Hæc ubi hostis accepit, nõ
 per partes/sed semel tota classe agendũ ducit, & eo diligẽtius
 naues instruit/ornatq; q; Hispanas iam in salo esse audiebat,
 quas fallere toties in traiectu non posset. At nostræ continuis
 postea diebus prænauigantes, omnem illam Africæ oram/ut
 certius rem explorent, compræhensis aliquot nauiculariis
 negociatoribus/discunt accelerari nauium apparatus, quæ
 in Hispaniam subsidio mittantur, ac duas & uiginti triremes
 iusta magnitudine / ac iusto numero militum/ quattuor eadẽ
 forma, sed grãdiores cũ sexagenis singulas electissimis equis.
 Hoc explorato nostræ confestim ad suum locum reuersæ, læ-
 bum iterum cum secundo nuncio/ad præfectum mittunt, q
 rem doceat. Præfectus non ita multis diebus ceteras naues in
 salũ deducit, ad eundem forte quo hostiles erant numerum.
 Paratisq; iam antea rebus omnibus instruit/armatq;. Ad hæc
 complures onerarias cũ cõmeatu ampliore/ nequando mittẽ-
 dum pro eo longius foret, cumq; machinis, siqua ad mare
 oppida expu,

LIBER PRIMVS.

oppida expugnanda essent. Comitabantur autem has quæplura nauigia minora. Nec diu postquam transitum obsidere ceperant expectatum est. Nam uix sexto die/duæ Liburnicæ nostrarum quæ procul magis quam cæteræ a freto aberant, sub ipsum solis ortum/conspiciuntur classem hostium non longius a se quam duodecim milibus passuum, nec a terra quam bis tantum. Datoque protinus / quod conuenerat signo, sociæ uenire festinant ad transitum, quia hostium proras tendere uident / occupant, leuatisque armamentis, ac suspensis remis/parati expectant, ut aut retro tendere, aut priusquam littori appellant, conserere manus cogantur. Et iam erant dimidio fere/quam ab initio uiciniores hostibus, modo quiescentes, modo lente remigantes, atque interim/ita præfectus iusserat circiter iam horam diei secundam cibum sumentes. At Maurus cum ad primum conspectum totius classis aliquantum uela demisisset, nonihil uel in deliberando, uel in præparando se ad bellum, cursum repræssisset, nauigationem deflectit, eo consilio/ut triremes ab aliis seiungat, quæ subsidio remorum carerent, ne cum tot pariter nauibus sibi sit dimicandum. Ita complicatis uelis in aduersum peneuentum/secundum terram remigare pergunt. Præfectus cognito dolo, alio inuicem dolo utendum putat, confestimque & quam maxime poterat furtim strennuissimum quemque ex aliis nauigiis/in trireme accitum/iubet occulte quiescere: nauigiaque ipsa de industria segnius sequi, quasi sublequi nequeant: dehinc cæteris præcipit cum signum dabitur, non nisi remiges/xuo multitudo dissimulet/exclament, ueluti sumpto animo/quia illi fugere uideantur. Vehementius autem a nostris/qui assequi cupiebat, quam ab illis remigabat, qui & hostes fatigare uolebant, nec ipsi cum triremibus pugnam detrectare, si aliter eo quo tenderent, peruenire non possent. Cum iam prope tribus stadiis nostri abessent, nisi sicut erat constitutum clamorem tollunt. Illi omissis remis uela faciunt, conuersisque proris Malacam petunt. Nostris quoque item faciunt, breuique tempore a

HISTORIARVM

fuis remotiores/ꝫ ab hostili terra/hostem adipiscuntur. Tum ille/prout præceptum sibi erat, ne a latere/aut a tergo rostris nauium feriretur, quantum potest obuersis proris/aduersus proras excipit, imbre sagittarꝫ ad ipsum incursum/ utrinꝫ in alteros emisso. Mox coniectis ab Hispano in quacũqꝫ dabat Africanorꝫ nauem/ferreis manibus/res nõ tam sagittis/ ac iaculis/ꝫ pilis/iaculisqꝫ gerebatur, utrisqꝫ non modo pro gloria/imperio/libertate/uita/sed etiam pro religione / annitētibus. Addebat non leues illis stimulos, qꝫ in conspectu suorꝫ / & de eorum quoqꝫ salute ac libertate pugnabāt: quos auxilia diu expectantes, desertum iri nefas uidebatur. Sed Hispani & robore/& numero/& religione superiores/ magnā multitudinē barbarorꝫ trucidāt, plurimiqꝫ in hostilē classem insiliētes, passim cedūt/capiunt/mergūt/aquis late cruore infectis. Tandē aliquot nauibus expugnatis/cæteri effusa fuga terrā petunt, arenisqꝫ proras impingunt: malentes uitæ/ꝫ classi famæqꝫ cōsulere. Ita uicti/atqꝫ exuti, quia uictores atqꝫ instructi nequibant, Granatensibus auxilio uenerunt. Hæ naues partim ab ipsiis/ne a uictoribus retraherentur, concrematae sunt, partim a nostris/qꝫ eas extrahere non possent, cum ex turri Carbonaria, quæ est in littoræ Malacæ, illuc enim impactæ sunt, defenderētur. Decem ex omnibus/aut in pugna/ aut in fuga cū suis remigibus/nautis/militibus/ atqꝫ omni armatura / captæ sunt. Præterea duæ Hippaginee integris equis/ornamentisqꝫ. Nam totidem ex omni classe / cum rem inclinare uidissent, occupatis aliis/atqꝫ satagentibus/fugæ se mandauerant: quas postea classis Portugallēsis/cū septā oppidū in angustiis freti positū inuasit, repertas in sicco/deduxit uacuas atqꝫ abduxit. Rex Granatensis ubi accepit/ab auxiliariis suis/prælio nauali male pugnatum, quosdam non ex infimo loco uiros ex nostris corrumpit auro, quos sciebat animo alieno a duce esse. Abstinebo nominibus eorum, quos enim nemo pro certo peccasse conuicit, malignum sit a me/ueluti certi criminis/con

LIBER PRIMVS.

demnari, & quos dux ipse putauit subticēdos, ego quoq; sub
ticebo. Verus ne rumor/an fictus fuerit, ii quos rumor teti-
git/ipsi uiderint: satis certe dedecoris sustinere ex ea ifamia.
Crediti enim sunt ita rotas / axesq; quibus turris innitebatur
per certos homines uitiasse, ut ad primum statim motum tur-
ris subsideret. Hoc satis ad impediendū/atq; eludendū/ illius
anni conatum esse uidebatur, ita ut in reliquum tempus in-
ferre bellum Ferdinandus/aut non auderet / aut non posset,
aut minus cōmode posset. Turrim autem reficere etiā si cor-
di esset, si perfidia socioꝝ non dissuaderet, si temporis spaciū
pateretur: tamen rem frumentariam / qua maxime laborabat
exercitus, non permissuram/existimabant. Siquidem multo
exilior expectatione hominū, illa æstate messis fuerat: & exer-
citus/ex dimidio erat maior q̄ pro cōmoditate, adeo multitu-
do ipsa/nonnūq; ne uictoria potiamur in causa est. Ferdinan-
dus ut lætus ex nauali uictoria / bonæq; spei / ac fiduciaꝝ ple-
nus, cum iam machinæ ad finem peruenissent, ita sollicitus
ob penuriam rei frumentariæ/non prius de expugnatione op-
pidi/ubi nonnihil dura proponebatur dimicatio, agendum
constituit/q̄ milites animo ac corpore refecisset, præda ingen-
ti bouū/atq; ouiuū, nam subtractus militibus cibus, non modo
membris uires/sed etiā animæ/quæ magis q̄ corpus pugnar,
uis subtrahitur. Pascebantur autem ferme omnia pecua Gra-
natensium / in ualle Cartanæ / triginta a Setanillio millibus
passuum. Hanc omnem multitudinem si possit, aut quantā
maximam possit, erat ad triginta millia capitum bouini pe-
coris/& quinquaginta ouium, ut abigat/negocium dat Lau-
rentio/& Garfiæ/quos supra diximus. Illi cum quattuor mil-
libus equitum/leuiter armatorum/ totidemq; peditum / pro-
fecti, quinq; & uiginti milliaribus confectis / noctu in ualle
quadam altis coarctata montibus, silentio sede capta quies-
cunt, ac de quarta uigilia/recentibus equis/iter peragunt, re-
lictō/ad custodiendas montium fauces/ præsidio duum mil-

HISTORIARVM

lium peditum, non quia eadem uia reuerti constituerent, sed ut ab hoste conspecti/ii qui montes insedissent, speciem præberent prædatoriæ manus, illac reuersuræ, ignari tamen ipsi consilii ducis sui. Sed in difficili re domestici quoq; celandi sunt, & perinde atq; hostes fallendi, præclareq; cum exercitu/ac populo agitur, si dum maiori parti bene cõsultum sit, minori male consulit: quanq̃ non defuit ad eripiendos e periculo socios cura, postq̃ prius consilium fortuna approbarat. Facto ex improviso/in greges armenta q; Laurentius incursum spacia satis ad cogendam prædam habuit, priusq̃ ingens manus hostium/in apertis campis eum posset inhibere. Plurimi uel uiso præsidio/uel ex aliorq; uoce cognito/esse ad introitum uallis, qua prædones uenissent, illuc qua cuiq; proximum est recurrunt, ut reuertentem cum præda hostem intercludant, exuantq; . Laurētius interea collocatis in medio armētis/gregibusq;, longiore uia/sed tutiore/castra uersus cursum intendit: oues quas sequi nequibant / præter paucas, quas aut in equis/aut in humeris occisas/discerptasq; socii ferebāt, omnes omisit, iubens suos illis parcere, tanq̃ aliquando commodius prædæ futuris. Ambo autem cum maiori equitatus parte curabant, in postremis Laurentius/ & Garsias leuia cum insequentibus assidue certamina conferentes . Et cum aliquantū processissent, ut ab insequendo hostem cohiberent, & sociis sicut coniectura colligebant, aut circumfessis/aut circūsedendis suppetias irent: Garsias cum dimidio postremi equitatus redit: eos qui ad insequendū pperabāt, in uia fundit/ fugatq;, & ad socios admissis equis peruenit, iam satagētes, & fraude locorum ab hostibus circumuentos: sed conspecto equitatu, qui iam subibat uallem, opinatus hostis/ adesse omnes cum præda, undiq; per decliues colles/cum clamore decurrit, transitu prohibiturus. Idem quoq; nostri/qui relictī fuerant, arbitrati/& a præsentī periculo nō nihil relaxat, recepto animo & ipsi descendunt, breuiq; suis iungunt. Hic in ea ualle acre

LIBER PRIMVS.

præliū surgit, illis quasi præda traducenda esset annittentibus, nostris angustias discrimenq; sensim inter pugnandum euadentibus. Garsias dum in mediis telis uersatur, sinistra ei uerū transfoditur. Tandem multis acceptis utrinq; uulneribus, aliquot ex nostris/multis ex altera parte interemptis, se in tutum recepit, siue q; hostis subsequi prædam putaret, quā recuperare mallebat, q̄ cum istis abire uolentibus/periclitari fortunam belli, siue q; ad eos/qui abigerēt pecora, redire censerent magis ex usu esse: sed iam illi quoq; tuto abibant. Ita utriq; diuersis ex locis/sub idem fere tempus/tertio q̄ profecti sunt die, qui fuit Iouis, in castra/hora pomeridiana peruenērunt. Ea carne se exercitus illa nocte / quam peruigilem/comessando atq; perpotando traduxit, in præteritum pauit, reseruatis in duos insequentes dies iocinoribus, q; diceret iocinora apud eos pro carne non esse. Compluribus diebus ea sanguina refecto exercitu/cū iam omnia in procinctu essent, Ferdinandus primo die/productis musculis / fossam exteriorē repleri imperat, quo possit muris admoueri turris. Sed maiore negotio/secunda fossa altero die oppleta est, oppidanis nō modo missilibus/ut priore die fecerant, impedire conātibus, uerum etiam eruptione facta/securibus/ignibusq;. Virtus tamen militis/ & spes oblata diripiendæ urbis / omnia impedimenta uincebat. Tertio autem die/cū omnes copię in armis essent, paratis machinis/aliis ad subruendos muros, cū hilari uociferatione/turrim/quam extruxerant, qui iussi erant, moliri cœperunt. Ea ad primum statim conatum succumbentibus axibus/mox rotis/tota subsedit, & cū magno metu/periculoq; eorū/qui & desuper/& prope erant, reddito sonitu pependit, acclamātibusq; ad subsidiū plerisq;, ii qui iclusi erāt/propere festinauerunt. Ad quem tam inopinatum / utriq; partem casum/nostri stupuere/dolere/pudere, inter se lamētari, detrimenti tantum/quod accipiebant, dedecusq;/ac queri proditio nem & mussitare, quis nam author proditionis fuisset. Exul-

HISTORIARVM

cerabat quoque hanc indignationem letitia / atque obsessorum, qui ex tanto ac tam presenti discrimine erepti / animos tollebant, ferocioreque / quasi uicissent, se ostentabant: deum pro ipsorum causa pugnare iactantes. Nam numen adfuisse, non casum / aut fraudem intercessisse existimabant. Omnino nusquam magis impie / atque inexpugnabiliter proditio grassatur, quam in bello contra religionis hostes. Vbi quae sibi successerunt prospera, scelere nostrorum / ea diuinitus euenisse interpretantur, tegere proditorem in posterum quoque tempus, eo qui ad prodendum nostros sollicitauit, atque induxit. Ex quo fit, ut tam proprio illi animo in bellum ruant, cupidiores interdum inferendae plagae / quam cauendae, quam persuasum habent / se & occisores / & occisos in bello, magnam apud summum deum mercedem adepturos. Percussus tanto casu Ferdinandus / adhibet in consilium fidelissimos quosque, & ad eos refert / quid consilii sit ineundum. Dura inibat ex omni parte ratio. Inquireret fontes, quos magnos uiros esse suspicabatur. At ne Adelittum quidem potuerat, ulcisci. Reficeret turrim. At magnum dispendium / & ut in fame magis ac magis inualecente, indies militum contumacia proponebatur. Rediret infecta re. At non aliorum culpa, sed ducis argueretur. Tunc Sancius episcopus, Ego, inquit, Ferdinandum a sapientibus uiris accepi, ubi necesse est aliquid fieri, aut contra / ubi quid fieri possibile non est, ibi nullum relinqui consultationi locum. Nos Sertanillium obsidemus, fames nos obsidet, & quidem arctius, cum qua nisi quacumque ratione decidimus, uereor ne nos ante expugnet, quam a nobis oppidum expugnetur. Quod si quis morbus aut pestilentia in tuo exercitu contigisset, profecto de mutando loco / atque recedendo non dubitaremus. Nunc fame in nobis orta idem facere dubitamus: plus quam pestifero morbo, & quae ad maiora scelera homines inducit, quam ullus morbus. Deficit nos res frumentaria, nec sufficiens aliunde potest. Cedamus igitur necessitati, & quod effici nequit, non instemus efficere. Neque

LIBER AT PRIMVS.

est q̄ istū discessum putes tibi deformē fore. Tu terra mariq̄
 uictor redis: tu breui tēpore maiora multoꝝ opinione fecisti:
 tu quantū in te est oppidū hoc expugnasti: q̄ in manū tuam
 non uenerit, id non tibi sed temporibus/ sed sterilitati/ sed per
 fidia sociorū/ assignandum est. Pro re comperta habes dolum
 uersatum esse in turri subruenda, & pro cōperto habeas, licet
 neq̄ aliter in reliquum tēpus expectes, non iam in turri/ sed
 in tuo capite. An huc usq̄ progredi contentā sceleratoꝝ auda
 ciam censes? Erras si minoris audaciae putas hoc fecisse, q̄ tibi
 uenenū dare. Viuo rege cum procul abesses, a rebus agendis/
 tamen multos patiebaris inuidos, & qui te perditum uellēt,
 quid eos nunc facturos suspicaris? Quos maiorem ipsorū spe/
 potentiam/ gloriamq̄ adeptus, offendis/ ac torques. In quos si
 inquirere ceperis, quāuis non tantum in his p̄sentibus cri
 men esse arbitror, seditionem in castris excitaueris, iocūdūq̄
 hostibus spectaculum p̄bueris, & extremum huius militie
 actum fedaueris, plus habiturus apud populos detractionis
 ex asperitate ultionis/ q̄ beniuolētia & laudis. Relinque itaq̄
 eos, qui te/ qui nomē Hispanū/ q̄ religionē leserunt, hominū
 iudicio rumoriq̄ puniendos. Qd̄ si neq̄ penuria rei frumenta
 rię/ neq̄ sociorū perfidia nos manere permittit, & satis magna
 cum gloria redimus, quid agendum est/ nisi ut te domū reci
 pias, cōparaturus in proximū annū/ & fideliorē tibi/ & cōmo
 diore numero manū. Hęc ubi Ferdinandus audiuit, iussit in
 quartū diem profectionem pronunciari. Interea ne lata om
 nino profectio esset hostibus, circūuectos agros / ferro/ igniq̄
 uastari, quibus ob spem potiundi oppidi haētenus parci
 tum erat. Tertio die fumantibus quoquo uersus ex incen
 dio Setanillianis agris, profectus cum omnibus copiis Fer
 dinandus ubi in campum Mauri peruenit, unde omnem
 exercitum subiicere oculis poterat, inuit numerum militum,
 recensuitq̄: quod in aduentu non fecerat: equitū ad triginta/
 peditū ad sex & octoginta millia. Quod ubi egit, partē missā }

HISTORIARVM

fecit, partem ad certa loca hybernaturam dimisit. Atque ita diuersis itineribus/ut cuique/aut commodum/ aut imperatum fuit, discessum est. Dimissis copiis Ferdinandus ad curanda opera pacis animū intendit, & ubi apud populos/principesque uenerabilis magis atque carus iustitia ac sapientia effectus est, bellum reparat, coacto exercitu/non ex potētissimis ducibus/magna quēque manu sequente / sed ex medio ordine hominū, probatos non multos ducentiū/cum minimo lixarū/ calonūque numero. Nam hoc genus castra auget nō aciem. Ideoque multo maior hic quā superior fuit exercitus: sed tanto utilior, ad sexdecim tantum millia equitum / quadraginta peditum. Rei quoque frumentariæ/nam insequens annus fertilis sane fuit, ita prospectum est, ut nulla in parte Hispaniæ minor quā in castris/aut penuria/aut caritas esset. Classis autem eo anno nulla in salo/præter duas naues speculatorias/fuit. Nam barbaro aliam reficiendi/aut consiliū non fuit, aut fiducia defuit. Verūtamen per omne interim tēpus/ Africani principes in Hispaniam clandestino traiectu/militem atque arma summisserāt, prouidentes rei Hispaniæ, si rursus bellū a Ferdinando inferretur. Hic cum Ispali hyemasset, iam uere ineunte, edicit omnibus decurionibus/tribunis/præfectis copiisque / ut in diē certum/præsto sibi essent ad Eisam, quod est oppidum finitimū hostibus. His interea diebus Helianor uxor/rarissimi exempli mulier / quottidie antelucana diligentia / nudis pedibus/duarum tantum familiarum comitatu / uisebatur ire ad ædē diuæ Mariæ/cognomine custodientis, quia maiorum memoria/delapso illic in puteum infantulo quodam/ ad inuocationem matris / mota matre domini/succeuit ad orā usque putei aqua, & incolumen filium matri restituit. Hanc in ipso digressu / maiorem immodum anxiam Ferdinandus cohortās, quid tu / inquit / uxor tantopere sollicitudine mei / te afflictas? Deus quem semper relligiose coluimus, & causa optima propter quam nūc in expeditionem eo/& apparatus belli / &

LIBER PRIMVS.

fides socioꝝ promittūt me tibi/ cum uictoria reuersurum. Ex quo te bono animo esse/ & non demisso decet: ne maritum in hostes euntem, infausto prosequi omine iudicare. Nam desiderium mei solabere aspectu, colloquioq; cōmunium liberorum. Ex quibus Alfonso abs te/ ne ægrotum animum exulcerem, nolo abducere: fraudoq; me ipsum uoluptate, ut tu ea fruaris. Caueq; si me amas, ne liberi nostri / ex tuo mœrore mestitiã cōtrahāt. Qualis enim aspectus est matrisfamilias, talis & totius familiæ est. In qua cohortanda accurāda/ sustinebis etiã uires meas, & in hac te militia exercebis, cum ego pro relligione/ pro gloria domus / pro amplitudine uestra/ in alia militia ago. Tu uero mi Alfonse/ etsi iucundissimum mihi erat indulgere tibi cupienti tyrocinium sub patre duce, tamen ne matrē sollicitudine tui maceres, apud eam manebis, donec rebus prospere ire incipiētibus/ illa te uenire permittat. Interea perge, ut facis, dare operam uirtutibus: & in primis affectum quem mihi præstabas, in matrem confer. Cito autē ut spero, & opto, te e castris accersam, quo particeps sis paternę laudis. Hęc locutus, filios deinceps amplexus, osculatusq; abiit cum flore copiaꝝ uexillis præcedētibus, quoꝝ primum habebat imaginem domini nostri in cruce pendentis, alterū matris eius, cum angelo Gabriele/ conceptum spiritus sancti annunciante. Tertiū sancti Iacobi, quartū erat regni: deinde reliqua. Atq; hoc ordine a cetero exercitu exceptus est, ubi cū pauculis diebus statiuā habita essent, Anticherā uersus/ quæ ad Aquilonem Granatæ uergit, castra mouit. Cūq; in agrum hostilem peruentum est, magna uis ferarum excitata est/ ex consuetis locis propter diutinam/ ut fit in bello / desuetudinem rusticorum ab agris. Quæ fere ab agmine armatorum / in quod inciderant, fugientes, cum in aliud / & subinde aliud incurrerent, fugatæ / atq; exterritæ / hominum uociferationibus / tandem conficiebantur, aut uiuæ presertim defessæ fugitando / in potestatem multorum /

HISTORIARVM

manusq; ueniebant. Cum aues etiam multæ/tãtis undiq; uo-
 cibus/inuicem ad capiendam uenationem adhortantiũ, con-
 fusæ/attonitæq;/ac toties reuolando defatigatæ, aut hastis in
 aere percutiebantur, aut manibus humi rapiebantur. Hunc
 in modum milites ludibundi uictoriam ob id prædamq; au-
 gurantes, ut est illa natio auguriis dedita, in conspectum An-
 ticherę uenerunt. Est autem id oppidum ad radices collis ac-
 cliuæ, cuius arx saxo extructa in decliui supercilio urbi imi-
 net, disclusa ab altiore colle/qui perpetuis montibus/ad iuga
 Granatæ excurrit. Mediam uallem/proxima petra fluuius/
 magnis gurgitibus erumpens secat, intra teli iactum utriq;
 colli uicinus, & muros/qua parte in plana se porrigunt, ra-
 dens flexo alueo. Dicebat aliquando a superiore colle uenisse
 auxilia Anticherenſibus, cum obsiderentur, eoq; non reda-
 ctos in deditiõnem, cum cibus iã armisq; defecti essent. Hunc
 locum cum imperator in primis occupandũ duxisset, ep̄s sibi
 id negocii desumpsit, eumq; fossa primũ/ & uallo in sequen-
 tibus diebus/per ocium muro/ac materia ad staturam homi-
 nis circũdedit. Idem fecit in inferioribus Ferdinandus mu-
 nitionibus/quantum dabatur mœnia cõcludens, crebra nũc
 huc nunc illuc oppidanorũ eruptione opus distinẽte. A tergo
 partim iuncti carri claudebant, partim fossa & uallum. His
 confectis / aquatione ex fluuio oppidanos prohibere consti-
 tuit. Nam intra muros/unus puteus tantũ esse non ignoraba-
 tur, & is amarioris aquæ/uales fore cæteros/ si plures fodere
 oppidani tentassent, credibile erat. Quotidie aut acre præliũ
 conferebatur, nec interdiu tantum/sed noctibus quæq;, cum
 illi porta/quæ ad flumen fert, egressi aquarentur. Et auertere
 quidẽ cursum fluminis imperator uolebat, sed plurimus p̄po-
 nebat labor/ac plurimorũ dieꝝ: uerũ mallebat milites in alio
 exerceri ope. Itaq; de sc̄da uigilia/p̄parato cespite/ac materia
 ante portã/in citeriore ripa aggerẽ iaci iubet, ac stationẽ muni-
 ri, collocatisq; tormētis, cũ sagittariorũ cohorte/egressu portæ

LIBER PRIMVS.

oppidanos prohibuit. Qua ex re actum de salute obsessorum erat, nisi magistra inuentionis necessitate a superiore aluei parte/suffossa tellure/aquam deriuassent, quæ cursum/ ne res depræhèderetur, nō perferret. At nequa uia furtum hostibus suboleret, totis noctibus de muro carrucis/ad capita uectiū confertis, quibus funes ad uasa alligati inerant, aquabant. Interea labore assiduo excitabatur machina, duo de uiginti carris imposita/proceram scalā sustinens, pronam nonnihil atq; pendentem, ut stante extra intimam fossam, machina procūbens, scala sese in muros/aut in turrim usq; porrigeret, lata ab imo ad summum/decem pedes, ita sublimis ut in ea centum armati possent insistere. Subterq; intra machinam/ quasi in equo Troiano, totidē alii latebant/post illos priores, si turris obtenta esset, ascensuri cum ministris/ rebusq; ad expugnationem/ad refectionem/ad curationem uulnerum / plagarumq; necessariis. Dux præterea minores utrinq; machinæ/quasi comites/senis innixæ carris/ ex utraq; singulis surgentibus trabibus/instar naualium malorum, quæ caueas in uertice, & ut nūc in nauibus fieri uidemus, uelut capita ferebāt, recepturas quaternos arcubalistarios, iam delectos, & inter omnes præcipue insignes/quorū singuli ictus / singulis aureis donabantur: ita ut bini tenderēt per uices, bini sagittarent: ne quē in muris non modo consistere, sed ne membrum quidem proferre permetterent. Fuit autem consilium ducis / non ad consumationem machinam perducere, sed animos hostium oculosq; fallere: facta in speciem machina, ut cum compedio temporis/tum incolumitati suorū cōsuleret alio genere expugnationis. Ideo enim ratio agendorū cuniculorū/hoc enim genus expugnationis instituebat, & breuis & tuta habetur: quod hostis nullam ex aduerso oppugnationem præparat, & incautus/& nōnunq; dormiens opprimitur. Sed acri est opus diligentia, ne insidiæ depræhèdant, ut tunc diligenter p̄uisum erat. Siquidē ædificatio turris auocabat hostis animum ab oī alia

HISTORIARVM

defensione, & humus e cuniculis egesta, post eam lignorum molem cōmode latebat, & sonus suffodientium/ad strepitum fabrorum non exaudiebatur. Et cuniculi quidem/a principio uni erant, mox in diuersa tendebant. una uia quæ ad turrim effodiendā, altera quæ intra mœnia euaderet, ut pariter succēsa ac collapsa turri/ & a cuniculis erūperet, & ab exterioribus irrumperetur. Sed ut quottidianis depræhendimus experimētis, maximas/plurimasq; oportunitates corrūpi/ac perdi uel minimis causis, ita ibi usu uenit. Nam quidam ex iis/qui in statione ripæ excubabant, forte totum diem in defodiendis cuniculis insumpsert, intempesta autem nocte / cum ad uicem uigiliarum excitaretur a socio, & quia surgere nolebat, increparet, irato ac maiore sono uocis excusauit defatigationem, quia illo die solem non uidisset defessus, ac defodiēs in sepulchro stans, non iacens, humatusq; cum nondum homo desisset esse: & cum effodit cuniculos, ipse cuniculus factus esset. Ea uox a quodam/qui muros e regione custodiebat, excepta est, ut sunt acrioribus auribus/qui magis timent, statimq; ad magistratus delata. Nec mora cæteris omissis summa cura / nunq̄ intermisso opere / ad cuniculos tertia nocte/ quo tempore a nostris cessabatur, peruenerunt. eosq; quantū proxime caput ipsum poterant, obstruxerunt, & adhibitis custodiis/opus subterraneum/destitui coegerunt: & aliud ut sic dicam supra murale, maiori studio peragi. Et iam peractum prope erat, cum barbarus rex dicitur prope diem/ non modo se obsessos liberaturum iactasse, sed etiam obsidentes oppresurum. Sic enim fore, ut non modo / q; e fide regis erga suos/aqua/telis/& nonnihil cibo defectos, sed etiam q; dignitate faceret, & uenerat in spem hanc / propter imensam hominum/ quam præter aduectitiam/ex omni regno collegerat. Nam satis constat eam ad decem millia equitum/& cētum & uiginti millia/peditum fuisse, uix ullis impedimentis/ ullisq; caloniibus/ac lixis/complurium mulierū comitatu, quæ cum in uia/ castisq; cibos

LIBER PRIMVS.

castrisque cibos, tum in praelio potum, subministrarent. Adeo nemini uiroꝝ uacabat fere nisi pugnare. Addidit etiam facto superbiam barbarus: noluit ipse huic expeditioni præesse, quod diceret ab re esse regem, nisi aduersus regem, exire in bellum. Quasi uero non sint, non solum alii principes, interdum maiores regibus, ideoque regaliores, ut olim Romani imperatores. Sed certe, qui obsidet alterius regnum, ipso rege obseſſo non inferior censendus est. Ferdinandum enim infantem esse Castellæ: ideo aduersus hunc, duos Granatæ se mittere infantes. Metu fortassis hoc fecit, quod uideri uoluit fecisse consilio. Semper enim uitia nostra, honestatis aliquo uelamento præterimus. Infantes autem in omni Hispania regis filii uocantur: quem morem, ut alia plurima/suspicari libet, sumptum esse, e uetusta Romanorum consuetudine, apud quos, ut Hieronymus prodidit, filii etiam grandes/a parentibus infantes uocantur. Nisi forte referimus ad Græcos, quorum studia fuisse in Hispania, reperio, qui idistincto uocabulo filios/puerosque appellat $\omega\alpha\iota\lambda\epsilon\varsigma$, sicut uxores quoque atque mulieres $\gamma\upsilon\mu\alpha\iota\kappa\alpha\varsigma$: quod fieri in pleraque Hispania agnoscimus. Hebrei quoque filios, iam adultos & uiros, ut David/Absalonem, appellabant pueros. & sane puer ab infante parum distat, cum infans etiam puer nominetur. Infantum igitur aduentu palam facto, per transfugas quosdam Christianos, perculsi sunt animi nostrorum. tum tanta multitudine, tum quasi fato datum esset, ut dum in eo esset, ut caperetur urbs, tunc ipsi necesse haberent ab urbe recedere. Quos imperator exhortandos existimans, aduocata concione, in huiusmodi uerba habuit orationem. Quæ res uobis comilitones mei sollicitudinem, ac metum incutit, eadem mihi gaudium, siquid mihi creditis, pariter & spem facit. Spem inquam celerioris maiorisque uictoriæ. Gaudium quidem quod uideo nihil subesse proditionis in nostro exercitu. Non enim tentaret fortunam belli hostis, si sperasset se, ut superiore bello, animos aliquorum posse corrumpere. Itaque & me

in fante regis filij.

pueri

HISTORIARVM

felicitati, & uestræ uirtuti gratulor, q̄ uestra pectora, ne sollicitare quidem ausus est. Spem autem, q̄ deleta semel hostiū acie, oppidum hoc continuo in manus ueniet, cætera subsequentur: cursus uictoriæ ad Granatam usq̄ perueniet. Neq̄ uero interest uestræ uirtutis, quos ex omni mihi numero delegi, quosq̄ aduersus, Cyri, aut Darii, aut Xerxis exercitum, educere auderem, extimescere hanc regis Granatensis tumultuariam manum, & ex ignauissimis quibusq̄ collectam, turbaq̄ nō uiribus, aut scientia militari fidentē, atq̄ ex maxima parte inermē, neq̄ tam ad pugnandum, q̄ ad terrendum, aut aliquid per occasionem faciendum missam, cui ne rex quidē ipse credere se ausus est, sine comeatu, sine impedimentis, sine bellicis tormentis. Quæ si nos triduum intra castra cōtineamus, dissoluat̄ ac redire cogatur. Sed deus prohibeat, ut illi nos in castris, uelut obsessos, qui obsidemus cernant, & terre re uideant̄. Neq̄ ego multis mihi, sed fortibus, ac bene armatis copiis opus esse duxi, cū liceret multis uti. Mihi credite, si aliæ, nunc domo nobis auxilio, copiæ adueniant, & meo & uestro nomine aduentum earū, dolorem ausum dicere, etiā missas facerem. Quæ enim laus est imperatori, atq̄ eius locis qui gloriæ studeant, si nō arte bellica uinceant ac uirtute, sed numero? Potitur is quidem imperator atq̄ exercitus in hunc modum præda, sed quæ generosis animis multo dulcior est, gloria caret. At ego uos nō modo ad maiorem gloriam uoco, sed ad maiorem etiam prædam. Sicut enim cum maior numerus uincit, nōnulli exortes lucri sunt, ita cum uincit minor, omnes afficiuntur emolumento. Nam q̄ quidam dicunt, se mouere quasi fatale sit nobis, cum ad expugnandam urbem uentum sit, expugnationem ipsam impediri. Id uero inane & ridiculum est, quasi uero res, semper eodem ordine eant, cum plerunq̄ uideamus, ire diuerso. An non superiore bello expugnaui Zaram? non alia nōnulla oppida? Ergo non eadem illorū quæ Setanillii fortuna, ita neq̄ erit istius. Ecquid

LIBER PRIMVS.

simile in eo atq; in hoc bello? in quo plurimi affuerunt, qui nunc absunt, affunt plurimi qui tunc aberant. Ad hæc in illo fames, proditio, item naues utrinq; multæ terrestres hostium exercitus nullus fuit, in hoc est affatim ita uictus? Fides procerum/militumq;, naues utrinq; nullæ, & utrinq; terrestres copiæ. Quare siquid similitudo aut dissimilitudo facit, quoniã plurima, hic atq; illic dissimilia sunt, diuersum finẽ hũc ab illo fore credamus, cõfidamusq; in eo sub cuius imagine in acie stabimus. Ideo Setanillii potiẽdi spe nos frustratos esse. ut probata deo nostra constantia, adauctaq; illoꝝ superbia, aperto bello nobiscum congressos fundamus, cum summa & illoꝝ calamitate, & nostra lætitia/utilitate/gloria. Quæ cum ita sint, istum indignum uirtute uestra metum, & istam superstitiosam opinionem deponite. Nihilq; aliud nisi de fortitudine, de laude, de uictoria, de præda, & ante omnia de deo cogitetis. Ego quod ad me attinet, dabo operam ne in duce uestro consilium atq; industriam desyderetis. Hæc ubi dixit, animosq; omnium alacriores factos cognouit: iubet ut in posterum diem/parati sint ad expeditionem, neue quis castris longius exeat, donec de itinere hostium compertum sit. Nã uulgabatur iam hostem mouisse. Sub uesperũ exploratores quoquo uersum dimittit, qui renũcient, qua ex parte illum aduentare, aut uideant aut audiant: noctu nihil certi explorari potuit. Prima luce alii alibi quosdã equites se procul uidisse nunciant, & ipsos ut credebatur, uel ad explorandum, uel ad fallendum, destinẽdumq; missos. Ascendente iam die, ac calescente, cum imperator cibum maturius capi præcepisset, unus speculatoꝝ, subditis calcaribus, anhelanti equo, & ipse anhelans, castra intrat, & ut cuiq; obuius fit nũciat, hostes aduentare, non quidem a se uisos, sed quos ex puluere uenire intelligat, per buccam Asini, hoc nomẽ faucibus eius montis est, transituros. Ad quem nuncium imperator signa canere iubet, & omnes in armis esse, & in sua quẽq; statione:

HISTORIARVM

equitesq; protinus / ad uexilla cum equis presto esse, simulq; Petrum Pontium Marresanum, sane strenuum decurionem dimittit ad certius explorandum, quantæ copiæ, quo in loco castra posituræ, aut quid acturæ, & hæc renunciare episcopo, qui maxime obnoxius uenturis hostibus uidebatur, quiq; secundus a duce habebatur. Ipse suspicatus aliquas hostium turmas longius in ipso aduentu excursuras, gratia prædandi, uel iumenta/uel pecora/uel homines, cum maiori equitatus parte circuit castra, ex idoneo loco illos aggressurus, interclusurusq;, atq; in tergis hæsurus. Sed tanta celeritas hostium fuit, ut priusq; hic eo/quo intendebat euaderet, ad superiora castra peruenerint. Nam simul ac Petrum Pontium uiderunt, siue continuato, quæ instituerant cursu, siue ob eum ipsum uelut exploratorem, magis moti, laxatis habenis uirum insequuntur, aliiq; subinde atq; alii, ut quisq; maxime effuso cursu persequi poterat, ut ipsi pro nunciis essent: usq; adeo uix satis spatii Petro fuit ad se coniiciendum, in claustra portæ castrorum, quæ petebat. Ibi pugna non iusta acie incipitur, decursantibus atq; obequitantibus munitiones barbaris, siqua transitum facere possent, assidue aliis/ super alios applicantibus. Episcopus cum sua manu pro munitionibus acri animo pugnans, non sinebat quempiam egredi equitum suorum, donec imperator aduenisset/aut iussisset. Sed cum aliquandiu nihil auxiliorum, neq; a duce/neq; ab inferioribus castris mitteretur, nihilq; ei præciperetur, sibi per se præcipiendum putauit, sumptoq; e re præsentis consilio, anteq; hostium & numerus & audacia increceret, conscensis equis, receptoq; in medium peditatu, utraq; porta cum clamore erupit, incautosq; ac dispersos inuadit, & impetu ipso atq; impræssiore loco non nihil mouet, mox etiam propellit, ibiq; paulum prælium hæsit, & iam prope equo Marte dimicabatur, nec diu res Christianorum erat futura superior, nisi qui in inferioribus castris erant, equites cognito prælio, cum quinque cohortibus super-

LIBER PRIMVS.

uenissent, credentes & imperatorem ipsum uersari in pugna. Barbaris quoque non modo equites subinde auxilio ueniebant, sed iam pedites aderant, & uterque infans adesse uidebatur, alter peditum adhortator, collatoque pede copiarum pedestres, manus conferebant, & contempta Christianorum paucitate, Maometam se in manibus habere uictoriam, alacri uociferatione testabantur. Interim accepto & clamore & nuncio, imperator iubet nunciari iis, qui ad castra sunt, relicto quod satis ad praesidium esset, ceteros citissime ferre suppetias superioribus castris. Ipse eodem quo constituerat itinere, sed maiore occasione quam sperauerat, quasi ex occulto in barbaros equites, renouato clamore e latere incurrit, aciemque ipso impetu auertit, & labentibus ab equo plurimis, in fugam conuertit. Nostri qui modo laborabant, addito animo instant cedentibus, missisque a duce, ad pedites, auxilio equitibus, eadem illic fortuna pedestris certaminis fuit. Proculcabantur iam pedites, non a nostrorum modo equis, sed etiam a suorum, cum in latus magis quam retro impulsus essent, primo icursu. Iam omnes ex inferioribus castris exercitus se proiecerat, & alibi effusa, alibi confusa fuga, perentem tuta hostem inuenit. Hic undique barbarorum ingens cedes, passim arma abiicientium, siue ut leuius fugerent, siue ut minus ad cedendum prouocarent uictorem. Ita arma, quae & ad protegendum dominum, & ad feriendum hostem, inuenta sunt, in contrarium usum mutabantur: quae neque dominos protegabant, & ut illi ab hoste ferirentur, nisi abiecta faciebant. Iam nemo aliorum, de inferenda aliis morte, sed de sua uitanda cogitabat. Ipsi quoque infantes, ut Ferdinandum omissis aliis, instare cum delecta equitum ala, sibi solis cognouerant, eximia pernicitate equorum usi sunt, in qua maxime utili re poterant, non in qua maxime speciosa, salute laudi prelata, tanto turpius inter suorum fugam/anhelimum lamentationes euntes, quanto splendidius pauloante aduenerant. Erat opere precium uidere in tanta hominum multitudine, quae terga dabat, aut proster

HISTORIARVM

nebatur, non unum armorum colorē, sed unū uestimentorum, aut duos. Siquidē nō alia ueste amicti erant, q̄ rubra/ueneta ue, aut ex ambob⁹ discolorē. Multi de rupib⁹, uſa turba arctate deiiciebāt, uſ ipi se deiiciebāt: quorū alii nuda humo difracti, alii cotibus lacerati, alii uepribus confixi/innexiq; uisebant. Multi se ferarū ritu in dumos abdebāt, & cū manus hominū uitāt, eo se imergūt, unde sine hominū subsidio emergere nō possint. Nullus in seruitutē acceptus, nulli pepcit ferrū nisi mulieribus, quę cum in uia, tū uero in castris, & ultra castra captę sunt. Nam ipso uictorię cursu, castra nondum munitionibus cinctā/capta/direptaq; sunt, licet parū plena essent. Nec longius illinc processum est, & q; angustię quędam subeundę erant, & q; plurimi in colligendis spoliis, ferendisq; captiuis equis substiterāt, & q; parū iā ante noctē p̄fici poterat, & laborē extrahi in noctē multā, in media hostiū terra, parum tutum uidebat. Nam sępe occasio rei bene gerendę, uictos ad spem uictorię inuitat, & extrema uictorię negligētius administrata, calamitatem uictorię afferunt. Id potius, qd̄ supererat tēporis, uisum est expugnationi dandū Cocię oppidi, quod in faucibus ipsis: Buccę Asini sitū est. Oppidani quibus denunciatum erat, nisi se dederēt, extrema passuros: si dederent, cum omnibus/quę quisq; ferre posset abituros. Primum se imperata facturos negauerunt, deinde ubi tantā manum circūfundi uiderunt, se obtemperaturos dixerunt. Quibus responderi iubet imperator, quandoquidē nō statim paruerūt, se nō relinquere eis nisi uestimēta, sin punctū temporis in pertinacia perstiterint, ne libertatē quidē relicturū, nec de nece etiā fore securos. Hoc terrore permoti sese dediderunt. Oppidū uero militibus ad direptionē concessum. Tūc semel data uitę uenia hostibus, & quia multū funiculi apud captiuas repertum erat, quoscunq; iam barbarorū capiebant, p̄sertim aut latitantē, aut asperitate uepriū circūuentū, colligabāt, poscentiū misericordiā, & ultro manus/ in habitū eorū

LIBER PRIMVS.

qui uincunt, cōponētium. Res mira dictu, quibus uinculis
 alligatum hostem, se tradituros suis fœminis promiserāt, iis
 uinculis ipsis inspectātibus, eisdē fœminis alligati sunt. Ideoq;
 iuste uidebantur, ut uincirent, non trucidarent, orare, quod
 etiā impetrauerunt, posteaq; iustitia suæ causæ inotuit. Dux
 pfligato barbaro exercitu, oppido recepto, præsidio imposito,
 illinc primis tenebris rediit, ac p̄euntibus cereis, & latera uiæ
 passim incendētibus, ut qui uagi/palantesq; p̄sequēdis hosti-
 bus, abierāt longius, uestigia nanciscerent, in castra puenit.
 Capta sunt signa militaria ad duo millia, candida ferme oīa.
 Vnum præterea Granatæ, cuius in medium pictū erat gra-
 natum, ita enim malū punicum uulgo uocant, hians & phœ-
 nicea grana exerens. Numerus aut captiuorū/cesorūq; magis
 a suis q̄ a nostris initus est: desyderataq; sunt, ut eorū cōfessio-
 ne cōpertum est, ad triginta millia uiroꝝ/quingētasq; mulie-
 res, quæ ob contumeliā, quæ illi sexui fit, magis illis doluere,
 q̄ totidē uiri ex nostris. Nonnulli ex castris episcopi, uix plu-
 res ex aliis, nec sane multi uulnerati. Cuius uictoriæ cum ma-
 gnam laudem episcopus, magnam fortitudo militū rettulit,
 tam multo maiorem ipse imperator, qui & ante rem militem
 animasset, & in re nihil ad superandū hostem reliqui fecisset:
 Ipse tamē fœlicitati suæ/suorūq; hoc est, fauori diuino uicto-
 riam se debere p̄cipue dicebat. Paucis postea diebus, cū odor
 cadauerū, æstiuo calore adiutus, infestaret castra, non modo
 p̄senti fastidio, sed etiā piculo ipostere pestilentie, dux p̄cepit,
 ut tracta unco, & in acruos collecta, succēderent. Ex quo in-
 telledū est, qd̄ diuturna desuetudine dediceramus, non plu-
 rimis lignis opus esse ad cremanda humana cadauera præ-
 fertim ut tum erant solibus incocta, & adipibus qui de-
 fluebant, nonihil alimenti flammæ præbentibus. Ossa tamē
 promiscua / atq; inhumata manserunt, ne rogam similem
 priscis hominibus sortirentur. Quorū ideo cremebantur cor-
 pora, ut ossa cum cineribus legerentur, ad sepeliēdum. Horū

HISTORIARVM

uero is exitus fuit, ut primum uita, deinde uestitu, qui deformatem operit, tum carne, postremo sepultura, etiam apud inferos quiete uiduarentur. Sed eosdem dies quibus hæc ad Anticherã geruntur, duæ aliæ pugnæ diuersis in locis, eodẽ prope modo gestæ sunt: sed hoc diuerso, quod sicut hic castra nostra hostes, ita illic aliena oppida nostri adorti sunt, infelici & ipsi euentu, nisi fortuna affuisset. Sed quod aliquanto prius fuit, prius narrabimus. Quattuor oppida sunt finitima Anticheræ, quorum nomina sunt/Humeda/Baieza/Graen/Chesda, horum incolæ circiter ad tria millia, ex sexta parte equestres, cum fama exisset, non modo bellatores, sed omnes qui per ætatem arma ferre possent, etiã fæminas Granatenses ille in expeditionem, constituunt in illorum agrum facere incursionem, & a muris usque prædas abigere. Nunquam enim se tantam occasionem, nec habuisse, nec habituros: itaque læti alacresque profiscuntur. Res primo prospere ire, neminem prædatoribus obuiam cum armis se ferre uident: pastores & eos raros, ad primum incursum diffugere, pecora relinquere, unum salutis suæ auxiliium ponere in arduis, murisque subeundis. Sic hesternam calamitatem, nam pridie profligati fuerant, omnes perterrefecerat, ita securius ingentem prædam cogunt, abiguntque retro qua uenerant. Re autem palam facta in urbe, per eos qui euaserant, & ipsi Granatenses e turribus prospiciunt prædones, & quia in diuersam a castris uiam abibant, non esse de numero uictorum coniectura colligunt, sed finitimos per occasionem ad prædandum sollicitatos. Igitur ne finitimis quoque ludibrio essent, raptim armis sumptis, ad quinque millia peditum/ quingentosque equites, hostem uestigiis insequuntur, fessosque & ad radicem montis stratos, partimque dormientes sub nocte nanciscuntur, incautos aggrediuntur, non paucos trucidant. Ceteri semisomni, qua cuique proximum est diffugiunt, fere duo millia in montem ascendunt, a quo nusquam nisi eadem uia descensus esset. Hostes quia & ipsi, & equi de uia fessi erant,

LIBER PRIMVS

cum illuc cursu uenissent, satius putarunt differre, per noctis tempus expugnare eos, qui iugum montis ascenderant, cum præsertim sine pugna sese dedituros crederent, aut si hos uel lent omittere greges abactos non sinere per noctem pascere, sed defatigatos ad nouum laborem impellere, non erat ratio. Sicq; dispositis qui obsessos, & qui pecora in pascuis distributa custodiant, cibum quem poterant, deinde quietē capiunt, lucemq; expectant, tunc quid consilii ineundum sit, delibera-
turi. Tubicines autem cum fremitus hostium, ac tumultus ab altera parte misceri cœpisset, & cū iis multi alii ad trecentos numero infrenatis protinus equis fugam intēderunt, beneficioq; noctis elapsi sunt, sed aliorsum q̄ in patriam uersus Verum cum equos, inedia ac labore confectos, & præsertim nocturno ignotoq; itinere adigere uix possent, delituerunt in colle quodam, equis in prato ut quiescerent, pascerentq; alligatis, quibus de tertia uigilia receptis / conscensiscq; ubi longo ambitu montem circuisissent, obuium habent quendam, nomine Petrum Mendociam / adolescentem maioris, q̄ pro ætate, & animi & consilii & roboris, ut ipse declarat exitus. Hūc alii seu q̄ parcerent, seu q̄ diffiderent ætati, secum educere recusauerant: eam contumeliam non tolerās adolescens, atq; ira plenus, in sequenti nocte / adhuc intempesta, cum aliquot equitibus prædatum domo egressus est: affirmans se facturū periculum an illa in ætate uir esset. Qui cum ad mōtem, ubi ciues obsidebantur, appropinquaret, iam iam pro prædatore futurus præda, deo amico obuius fit trecentis illis, cognitaq; ex aspectu eorū fortuna, paucis rem gestā docetur, hortantes eosdem ut secum festinato rediret: ipse econtrario ut secum potius irent, huiusmodi oratione psuasit. Audite queso amici pauca, nā rē uobis honestā, ut spero atq; utilem / proponam, quā eligatis licet si placuerit sociis: ac ciuib⁹ nostris, nihil reliqui est, ut audio, quin aut fame absumantur, aut hosti se dedāt: hoc detrimentū quātum sit ipsi uideris. Quibus si opē

HISTORIARVM

non ferimus, cum liceat, mortis eorum / aut seruitutis, sin ferimus, uite / libertatis ue / authores erimus. At quomodo ferre opem licet eodem, quo patrem meum / simili in casu sociis tulisse, ex ipso sæpe audiui, quod referre temporis angustia nō sinūt, tamen similitudinem ex meo consilio cognoscetis. Circueamus hunc collē, unde a sociis uideri, ab hostibus non uideri possimus, & dum uicini erimus, ab ea parte, quæ ad castra fert, tubæ atq; cornua bellicum canent, sine ullo nostro clamore, ne paucitas fortasse prodatur. nostri intellecto dolo & ipsi auxilium ab imperatore missum, uenire simulantes, quippe necessitas cogit omnia audere, præcipiti cursu ferent. Qua noua audacia fidem faciēte, has tubas esse aduenientiū sociorum. Illi ut spero terga dabunt, aut certe nostros abire permittent, retro se recipientes in tutum. Neq; uero strēnuos uiros esse, hos existimare debetis, etsi uos fugauerunt. Cuius rei hæc documenta habeo. q; soli omniū, tanq; minime strenui, in urbe relictī sunt, q; nisi noctu uos, nisi incautos, dormientesq; inuadere, ausi non sunt. Aut certe reliquix sunt profligati exercitus. Nanq; heri propius solis occasum, rumor de uictoria imperatoris, domi maximus erat, quod iam istos, si de numero illorum nō sunt, rescisse oportet. Vtrouis tamen modo tales sunt, quibus paruus terror maximum metum incutiat. q; si tantum ad descensum nostrorum summo uebunt, ciues nostros, e pernicie eripuerimus, nullo nostro cum periculo, & ingenti cum gloria. Si, quod magis & opto & spero, perculsi metu atq; exanimati, longius fugam capessent, aut in prima fuga oppriment, cū maiori gloria & gratia erimus socii prædarū, participesq; uictoriæ. Quare agite, quod bene uertat, & meū cōsiliū, & me ducem sequamini. Hæc locutus pergit, alii, crederes nō inuitatos, sed imperatos, uno omnes animo sequuntur. Ille antecedebat, fungens speculatoris officio, atq; illis qui erant in iugo se ostendens. Non enim ea nocte, præ sollicitudine illi somnum cē-

LIBER PRIMVS.

perant, mirabantur tamen quid rei futurum esset, & iam diluculum erat, cum ad exitum supinæ uallis, quæ ad hostes ferebat, cernentibus sociis, circiter duo stadia ab hostibus, uentum est. Ibi tubæ/cornuaq; cecinere bellicum. Et socii iã dudū dolo percepto, omnes strictis gladiis, reddito clamore, decurrunt, semisomnos attonitosq; inuadunt. Illi duplici clamore/& clangore circumuenti, prius quo fugiant, q̄ quo tela sumant, circūspiciunt, fugientium terga Christiani cedunt, simulq; Mendocia ex uociferatione fugientiū/insequentiūq;, quo in statu res sit coniectans, in apertum prodire festinat, magis ac magis tubis concrepantibus, ubi cōspicatus fugientes, cum comitatu pariter insequitur. Tandemq; multis mortalibus trucidatis, multis captis, maiorem calamitatem reddunt q̄ acceperunt, & prædam non modo desperatā, sed multo etiam spe ac uoto maiorem reportant. Ita hominis, quem ut nec dum uirum in societatem admittere noluerant, uirtute liberati sunt, & uicti uictoriã consecuti. Nec uero maligni in agnoscendo beneficio fuerunt, facta illi potestate, quęcūq; uellet eligendi, aut si mallet omnia sumendi: qua tamen uti noluit, nisi prædam ad arbitrium suū partiendi. Ex qua tertiam partem, sibi tubicinibusq; ac sociis quos reuocauerat, distribuendā adiudicauit. reliquas uirilibus partibus inter se diuidendas cēsuit, qm̄ par periculū, labor/audacia/extitisset. Atq; in hunc modum gnare acta opera, pleni prædæ, ac læti, præterq; q̄ aliquot e suis amiserant, reuertuntur. Sed tantus fuit propriæ salutis metus, ea recuperata, ut minor de aliena morte dolor sentiretur. At centum numero desyderati sunt, cæteri aut ad uictoriam suorū e latebris prodierunt, aut, quæ minima pars fuit, per dumos/colles/elapsi, tristem nuncium domū reportauerant, ita ut iam pro deploratis omnes essent. Quo magis & lætus & admirandus, eorum reditus cum præda fuit, unum Mendociam/in cœlum tollentium, quasi singularem ducem, quem domi pridie, pro non idoneo adhuc

HISTORIARVM

milite, reliquissent ac respuissent. Altera pugna non ab oppi-
 danis, sed a castris uiris incepta est. Erat in castris eques
 quidam, nomine Ioannes Mars Sceretenſis, quondam aga-
 renæ superstitionis, impiger iuuenis, uiribus animo respon-
 dentibus: hic hortatus sodales suos, ut in agrum Malacanū
 incurrentes agerent prædas, ad centum homines, quos pau-
 pertas audaces faciebat, coegit. Profecti cum iam octo milli-
 bus passuum/ab urbe abessent, sub lucem trecetos, ut colligi
 poterat, equites ex aduerso se ferentes, conspiciunt, moxq; cō-
 spiciuntur inuicē, parua iam utrosq; dirimēte intercapedine.
 Cæteros, q; se depræhensos arbitrarentur, fugere uolentes,
 Ioannes oratione retinuit, & ut hostem quoq; inuaderent in-
 duxit. Socii ut ipse uestri aduentus, & ut fors tulit, uestri pe-
 riculi author sum, sic meum est, uestri reditus/ac uestræ salu-
 tis curam habere, non solum meæ. Si locus hic ubi sumus sa-
 tis apertus ad fugam esset, si satis etiam distātię ab hostibus,
 nimirum non tam ferox/temerariusq; sum, ut pugnam/mo-
 ram ue suaderem. Nunc cum & locum ceperimus angustū,
 quo ueniremus occultius, & hostis nō absit longius/quadrin-
 gentis passibus, ut opinor recentioribus q̄ nos equis, quam
 spem salutis tantam ponimus in una celeritate equorum. At
 fessis plus quinq; & uiginti millibus passuum remetiendum
 est. Quos isti incompositos/ac dissipatos insecuti, ut quęq;
 primum assequantur, trucidabunt, & ut eos habeo animum
 usq; ad unum. Non enim firmiores nostri equi, aut ut dixi
 recētiore sunt, ad pferendū cursum. Modo tres quattuor ue
 illorum, qui plures nobis sunt, si pernicibus equis insideant,
 instabunt fugientibus, terga cedēt, & aut morari compellēt,
 aut ritu ouium caprarumq; mactabunt singuli plurimos. Ut
 renouemus in nobis, ea quę de Orlando ac Rainaldo, in hac
 regione gesta memorantur, qualia fuisse Hectoris/Aeneæ/
 Achillis/aliorūq; priscorum, frequenter audiui. Ex quo non
 mortem defugiemus, sed honestā mortem refugerimus. Est
autem ho-

LIBER PRIMVS.

autem honesta mors in pugna, non in fuga, ad quam mortē fortior uos hortari ausum, si nihil aliud sit reliqui: nunc etiā spes salutis/ac uictoriæ ostenditur, si fortunā belli tentemus. Sæpe enim pauciores uel consilio/uel uirtute, uel quod maximum est, necessitate/ac desperatione uicerunt. Magna res est proponere animo, aut uincendum, aut mortem/dedecusq;/ atq; omnia extrema patienda. Sæpe infirmiores fere, quæ in aperto singulas/robustiorum ferar; fugissent, cum se inclusas uiderunt, contracta rabie, aduersus plures insurgunt, & nō nunq; eiulare/& fugere cōpellunt. Ego uidi uulpē unam uulneratis plerisq; canibus euasisse. Nos ergo tot uulpes cum rē nostram in angusto uideamus positam, paulo plures canes extimescemus inuadere: si incolumes & cum laude uolumus euadere. Quid q; nostrum adiuuat fortuna cōsiliū: si inuadimus, speciem præbebimus, nos partem insidiator; esse, nō totam manum. Neq; enim copertum habēt numerū nostrū: uidetis ut lente/cunctanterq; ueniunt, ut duos longius præmiserunt explorandi causa, & ipsos hæsitātes/ & circūspiciētes. Audendum igitur anteq; certū explorent, & tanq; fiducia sociorum, qui lateant, feroces simus, ferociter irruamus. Victoria imperatoris nostri, omnia facit eis formidolosa, nobis audenda. Vnde aut uictores cum præda & gloria redibimus, aut certe honestissimam mortem oppetemus. Quam nefas est appellare mortem, fruituros apud parentē uitæ/uita æterna. Speroq; in Iesu Christo, qui me de pristina mortalitate, ad spem æternitatis reuocauit, eum hanc meam spē non frustraturū, atq; eius inuocato nomine, feror in suos hostes. Hoc dicens adacto equo, in duos antecursores, & iā proximi erāt, infesta hasta dirigit cursum. Illi propere terga dant, cæteri Christiani insequuntur. At barbari qui ad responsum exploratorum suspensi erant, uisa eor; subita fuga, hostiūq; incursum turbantur, & inter pugnae/ fugæq; cōsiliū cōmiscuntur, & aliis terga dantibus alii perterrētur, atq; ita iam omnibus

HISTORIARVM

in fugam uersis Christiani irruunt. Sed postremi non tā cito uertentes terga, quippe qui rem non uidebant, ut in locis nō admodum latis, impedimento erant prioribus fugere uolentibus. Sic data facultas est Ioanni/sociisque cędendi/sternendi/capiēdi, quāq̄ nulli fere curæ erat capere, nisi prius bene multos ex maiore turba/q̄ ipsi essent interemissent. Nec destiterūt insequi, donec & propius urbem erāt, & plus dimidiū hominum conciderant. Paucisque captiuis/sed plerisque equis captis, ad castra reuertuntur, equis qui aut saucii/aut afflicti subsequi nequibant, ne hosti pfuturi essent, subneruatis. Ad horū ingressum admirabant̄ omniū oculi, unde tot sine uectoribus equos, tot eorū strata. Nā multi terna/quaternaq; strata/ atq; ephippia gestabant. Querebant nōnulli, uel ioco/uel serio, an socios cū equis amisissent. Respondit quidā, imo interrogate equos ipsos/& ornamenta ac uestes, quos nā socios amiserūt. Ioānes etiā faceti⁹/ ut sumus in uictoria faceti/& dicaces, nos uero in nemore sumus uenati, & quot aialia nostras manus effugerunt, non perdidimus, pdidimus quot non effugerūt, hæc sola nec effugerūt, nec pdidimus. Et hæc quidē nostrorū in oppida hostium incursiones, totidē sunt illorū circa castra, munitionesq; nostrorū aliquanto posteriores, quasi & ipsi audendum sibi eodem genere existimarent. Sed mirū profecto fit mihi cogitanti, omnem, quæ per id tempus tēptata est incursionem, fuisse nō minus infaustrā q̄ temerariā. Sed temeritatem Christianorū in bonum, Maometanorū uero in malū, deduxit deus. Prior aut̄ ad eos pertinet, de quibus me pmisi dictur⁹. Adelittos/Almoganenoscq; ita hos appellat ea Hispaniæ pars, ubi hæc scientia, si ita appellanda est, uiget, quorū alteri sūt duces/ac uelut magistri, alteri comites ac discipuli. Horū ars ac peritia est ex uolatu auium, ex uoce, ex ferarū occursum, aliarumq; rerū plurimarū ariolari, quid boni maliq; sit euentur⁹. Deq; auguriis omnibus pronosticis habent libros diligentissime scriptos. Horū ut dixi magistri, quę opinio usq;

LIBER PRIMVS.

ab Homero utiq; iam superioribus nata tēporibus, apud ple-
rosq; poetas / historicos / philosophos, sibi fidem uendicauit,
multiq; de ea scripserūt, partim qui assererent, partim, quorū
de numero ego sum, qui improbarent, atq; refellerēt. Est alia
horū peritia, quam compertissimā probat experientia, inuesti-
gare transitus, non equorū modo iumentorūq; sed hominum
quoq; per uestitā / per nudā / per durā humū / per lapides / per
faxes / per cotes, ut nec numerus eorū qui transierunt, unq; fere
eos fallat. Ideoq; non segniter ac tarde, sed ut uenaticos canes
dicas, quibus si latine sit nomē dandū, nullum decētius dari
queat, q̄ inuestigatores, cum in uestigiis uestigandis exerceā-
tur. Quos si mihi permittam ita appellari potius, q̄ eo prope
rusticano nomine, non sim insolentiæ accusandus. Habenda
enim ratio est decoris in loquendo, cum utiq; accurate scribi-
mus. Qd si hoc conceditur, illud multo magis concessum iri
necesse est, quos uulgo Caballerios uocāt Græci: de his quoq;
nūc pariter mihi dicendū est, eos uocare equerios, ne eorū se-
quamur errorem, qui uerba Vlpiani scribentis de iure ciuili,
male accipiētes, uocant milites, quod nomē eorū propriū est,
qui militant, p̄sertim sacramento illo militiæ obligati. Ne id
possit alię rei adaptare sine maxima perturbatione librorum
qui & scripti sunt, & scribentur. Ideoq; eruditiores in hanc si-
gnificationem, eo nomine nō utuntur, quod tñ cum emēdare
conantur, in simile uitium incurrunt. Qui quia caballerius a
caballo dicitur, quasi rusticitatem hanc soni reformidantes,
pro eo equitem substituunt. Sed cum eques habeat suā signi-
ficationem apud omnes authores, sicut miles in eandem quā
modo diximus, si aliter accipimus, q̄ fert consuetudo librorū,
incidemus perturbationem. Quare quis non uidet rebus no-
uis esse accomodanda noua nomina: ut ueteres, a quibus pre-
cepta habemus, & exempla summimus factitarunt. Nec nos
non minimum opere precium est esse præfatos: nunc eque-
rios, sine reprehensionis metu dicemus. Hi numero centum

HISTORIARVM

fuerunt, inter primos eius ordinis, nonnulli aduenę ex Africa, cæteri indigenę, qui se apud regem deuouerant, nunq̄ reuer-
suros ad conspectum illius, nisi præclarum aliquod aduersus
Christianos facinus edidissent: incitati, ut colligi potest, non
modo regis caritate, sed etiam æmulatione glorię quorundã
ex Christianis, qui decem millibus passuũ a castris stationẽ
tuebantur, tũ ne quis transeuntẽ cõmeatum interciperẽ pos-
set, tum ne quis domũ se reciperet, trecenti numero iureiurã-
do adacti, se locum nullo terrore deserturos: & quia in menti-
bus militum, & fere omniũ plus ualet pene metus q̄ religio,
pœna addita, ut si eques desereret, armis/equoq; exueret, sin
pedes certo plagarũ numero inspectantibus sociis cederetur.
Hos barbari equerii, cum uiribus freti, tũ improviso aduen-
tu, sperabant se oppressuros, interceptaq; re frumentaria, sta-
tionem retenturos, donec aut rex auxilia misisset, aut sibi alis
manere cõducibile uisum esset. Obseruato itaq; tempore, per
ocultos transuersosq; tramites, uno tantũ contento qui cibũ
ferret mulione, ueniebant. Cum inuestigatores eorũ iter/nu-
merumq; odorati, mittunt breuiori uia, ad stationarios nun-
cium, docẽtq; quid acturi sint: ipsi coacto raptim suorũ globo
uestigia insequi instant, & ubi sub oculis fuit hostis, q̄ occultis-
sime poterant subsequunt, ut lateat credentẽ se latere alios
fallantq; cum fallit. Iamq; ad torrentem equeri peruenerant,
cum pauci in statione, quę supra ulteriorem ripã posita erat,
interlucere. Hic ex composito ab iis, qui a teego/& a fronte
erant, uelut in depræhensos, simul exclamatum est: quo an-
cipiti terrore consternati equerii, quia conuertere retro cursum
difficile erat, & plures sequi equites, q̄ in statione equestres
esse uident: ire pergunt, & in alueum se demittunt, tanq̄ per
aduersam ripam, cum aliquantũ processissent uia inuenturi:
quę multũ eos fefellit opinio. Nam ubi paulo plus/q̄ iactũ sa-
gittarũ, per glareã pcurrissent, offendũt rupẽ, ex qua torrens
cursum quoties habet, in præceps cadit. Ibi subsistẽtes equerii

LIBER PRIMVS.

circūspectāt attoniti, & consilii inopes, a fronte rupe, a tergo ponte, qui inflato torrenti imponi solebat, per stationarios deiecto, ab utroq; latere ripis, & eas hoste premente interclusi, & ut se dederent, nisi perire mallent, undiq; exaudientes, & infesta ac suspensa tela cernentes, dixerunt se dedere: iussiq; non descendere ab equis, sed se longa cunctos serie colligare fune, quem uictores deiecerant. Ita iūcti ex alueo processerunt, scutis ex corio factis, qualibus Mauri semper, atq; Afri sunt usi, ad sinistram partem ephippiorum appensis, lancea subter dextrum femur iacente. Atq; ita cum inauratis calcaribus, aliisq; equeriorum insignibus, cum magna exultatione ducentium, q; hoc sua arte potuissent, ad imperatorem perducuntur. Quo ille spectaculo ita magnos risus excitasse fertur, ut uix unquam sit uisus risisse hilarius, dixisseq; circumfusus inuestigatoribus, ac præ uictoria gloriabundis, quoniam puderet captiuos in illo cultu conspici, exuerent, & eum sibi haberent: significans per lusum, illorum spolia se dare dono, iis qui cepissent. Venio nunc ad postremam barbarorum incursionem. Domuerat per eos dies imperator circumferendo arma, partim terrore, Gorzam / Sebar / Alzanam / Maram / aliaq; nonnulla oppida. Hostes ob id timentes Antidonæ, quæ abest ab Antichera millibus passuum decem, & ut illi loquuntur duabus leugis, magno cum comitatu militum illuc rem frumentariam supportauerant. Nec eo contenti, fiducia uicini receptus allecti sunt ad tentandam excursionem, siquid prædæ abigere possent, fortasse q; audiuerant, uiderantue multa iumenta pascere aliquot stadiis longe a castris. Pascebant autem illa, q; aut macriora, aut q; minus ualida, aut q; minus necessaria dominis essent, aut releuandi sumptus, ut sit gratia, in loco herbido ad præterfluentem amnem, nomine Gorzam. In hæc illi, & in custodes, siquos nacti sunt, impetum faciunt. Sed eos ut primū contēdere in castra uersus prospexit noster

HISTORIARVM

speculator, signum fumo fecit, quo nostri excitati, armis repente sumptis, prouolant. Insidebat speculator in petra, inter utranq; urbem pari interuallo, nomine Pegna amatorum, hoc est Petra amantium. Huius nominis causam, quia non iniucunda auditu est, satius est perstringere, q̄ ommittere. Iuuenis quidam, nomen non traditur, nec patria, sed tantum natio, q̄ esset Hispanus: seu bello/seu latrocinio captiuus, Granatæ duobus tribusue annis seruitutem seruiuit, utente domino sua opera, in rebus urbanis atq; domesticis. Filia capta tum forma, tum lepore linguæ, tum liberalibus moribus adulescentis hominem illexit, & ipsum mutuo flagrantem specie puellæ & elegantia: idem cum uiderent nec in presentiarum liberam sibi esse consuetudinem, nec diu futuram, cum alter seruus esset, altera nubilis. Præterea periculofam utriq; rem atq; capitalem, constituerant per occasionem ambo fugere. Sed adulescens honestius, q̄ ipse ad suos, a suis illa abibat, nisi religionis ratio constitit, quod ne credam sequentia inducunt. Profecti cum ad petram petuenissent, fessaq; mulier requiesceret. ecce pater cum aliquot comitibus, omnes equis uecti, citato cursu insequiebantur. Amantes quod unum ad tempus erat præsidium, per petrae cautes rependo in cacumen euadunt. Pater puellæ cum applicuit, frendens atq; terribilis, imperiosis/contumeliosisq; uerbis/iubere ut confestim descendant, non descendantibus minitari, extrema se in illos exempla æditurum. Cæteri admonere, hortari, cum uirum, tum præcipue puellam, ut ad pedes domini/patrisq; se abiiceret, misericordiam magis / q̄ ultionem experturos, ne iratum magis exacerbarent. Illis nec imperata, nec admonita facientibus: delapsi omnes ab equis, in petram alius alia parte, non minus manibus q̄ pedibus enitebantur. Iuuenis contra e superno obmoliens saxa, & omnia arma aduocās, euulsis glebis/stipitibusq; nūc huc/nūc illuc ab ascēdēdo deterrebat. Eo metu ab incepto desistētibus, pa

LIBER PRIMVS.

ter exestuās mittit unū ex comitibus ad accersenda ex uicino uico auxilia, maximeq; sagittarios. Quibus cōtinuo accurrētib; uidentes obsessi se captum iri, hoc est omnia suppliciorū contumeliarūq; genera passuros, quid uerborū lachrymarūq; ediderint ignotū est. Certe arcto inuicem cōplexu, & ut credibile est osculātes, sese deiecerunt, ab ea parte, quę ad patrem familias spectabat, atq; in eo cōplexu perlati, extinctiq; sunt. Fertur omnes qui aderant, prater senem illū, & qui mox audierunt utriusq; fortunam, fuisse miseratos, nonnullos etiam iacentibus amplexisq; illachrymatos, quos non prius amor q̄ uita defecisset, ut defuncti quoq; uolūtario illo complexu, inter se adhuc amare testarent. Ibi sene iuito ambo, sicut erāt uestiti/cōstrictiq; sepulti sunt, & petræ ob eam rem nomē inditum. Huius euētus etsi nonnihil me quoq; miseratio subit, tamen misericordia indignos ob id fuisse apud deum existimo, q̄ & puella amores suos uidetur, nō religionem secuta, & iuuenis audacior fuisse cū rapina ad se uendicādum in libertatem, q̄ prius sine rapina, quæ causa ut iter sibi tardius & persecutores acriores, & minorē spē ueniæ pararet, extitit. Præterea neuter in extremis suis rebus bene de dei bonitate sensit. Ab hoc loco prædam agentes barbaros, nostri quicquid in medio spaciū & cursu emensi, premere incipiunt, urgentq; illos sensim sese in tuta recipientes. Tandem non procul a muris, undiq; aggressi fundunt, cęduntq; ad duo millia hominū, ac multis captis, receptaq; præda, ita incolumes reuertunt, ut duo modo desyderati sint, pauci uulnerati. Paucis post hæc diebus, turris deambulatoria pfecta est: in qua eo plus tps cōsumptū est, ut nequid ulla ex parte, quale als cōtingit, accidere posset. Oppidani, qui iā pridē muros ciliciis/storiis/cētionib;/stragulis/culcitris/ad mediū usq; cōtixerāt, ad uersus sagittas/bōbardasq;, nūc etiā ppugnacula cōtabulāt, & omni humana ope uerticē suę turris muniūt, & cōtra aduentū nostræ hinc atq; hinc tormētata disponūt. Sed aduer

HISTORIARVM

sus quidem hæc, utpote cum cernerentur, a nostris pro-
uideri poterat: uerum non plus in apertis præsiidiis spei ponē-
tes oppidani, quàm in occultis: hunc in modum cōstituerunt fal-
lere contignationem, quæ media in turri sua erant diruūt, ac
totum id quod uacui erat sparto / stupa / canabo, & aliis quæ
facile ignis corripit, explent / ac referciunt, relicto foramine
instar fenestellæ, paulo infra turris coronam, unde erum-
pens incendium, scalam nostram sese porrigentem, compræ-
henderet. Et successit astutia, si succedere est, ad modicum
tempus fauere fortunam, quo grauius rursus affligat. Impe-
rator primum iubet quanta erat latitudo machinarum in
fossam, quæ castris proxima est, nam tres erant, suum agge-
rem deuolui lignibus / bidentibus / marris. Mox mediam li-
gnis minutioribus ad oras usque compleri. Ea oppidani noctu
egressi incendunt. In sequenti die, puluere ac ruderibus, non
sine certamine, locus idem cætero solo æquatus, productisque
musculis, multum de aggeribus tertiæ fossæ in ipsam deiectum,
non propter machinæ commoditatem, quæ hanc fossam non
erat transitura, sed quo pedites procurrare, ad succenden-
das portas possent. Tertio quæ hoc factum est die, imperator
sub exortum auroræ signa canere imperat, & omnes in armis
esse, ut die incipiente urbem, quo cuique loco præceptum est,
corona cingant. Qua hora ipse equo uectus, apparatus telo-
rum / instrumentorumque ad implendas / iungendasque pontibus
fossas / scalam / dolabras, aliaque huiusmodi recognoscit, milites
nunc omnes, nunc nominatim aliquos adhortatur, admo-
netque uirtutis. Hos cum obambulasset, iubet omnes antequam
machinæ promoueantur, bōbaldas ictus emittere, ne siquid
propugnaculoꝝ discusserint, hosti spacium sit ad reficiendum.
Sub hæc machinæ promotæ sunt, usque ad laborē tertiæ fossæ,
& dum scala iam iam demisso ponte, tactura cacumen hosti-
lis turris esset: oppidani ignem turri suæ immittunt, ceteraque
spiracula obstruunt, ut omne incendium per unum illud fora-

LIBER PRIMVS.

men erumperet, quod incendium angusto exitu iaculatum, globosq; flammarum, longe/lateq; ac sursum spargens, in scalam, pontemq; turbinem suum fert: & eos qui insistebant, non modo ardore uexat, sed etiã superantibus flammis, prospectu priuat. Ibi triste spectaculum cum lymphati milites presenti ardore ambureretur, & ne scala cremata, deorsum rueret, timerent, & nec satis consilii ad redeundũ esset, Ad hæc oppidani præter cætera missilia, lapides bombardarum nostrarum, quos ex omni urbe collectos/in turrim subuexerant, deuoluebant, cũ magna strage eorum, qui in scala insistebant. Sed protinus cognito periculo machina retracta est, & cum pons a turri, cui admotus erat, recedit, iã semiustulatus excussus est, atq; altera parte sese deflexit, nonnullosq; incendiũ/ac lapides/armis non ruina deuitates, deiecit, cũ magno inspectantiũ suorũ gemitu. Quorum corpora nisi reciperent, non se cibũ imperator gustaturũ iurauit. Sic nostri magno ardore inter tela / ac saxa sub muris cadauera receperunt, eaq; cum cæteris honorifice sepulta sunt, ipso duce comitate funeris pompã. Erant enim uiri tũ alias præstantes, tũ uero eo tempore ob insignẽ animi magnitudinẽ delecti. Quod si post hanc acceptã calamitatẽ, copiarũ illarũ nõ antea subsidio urbis uenisset, haud scio an dux suos a suscepta persuasione reuocare potuisset, nõ esse fatale, Anticheram ut Setanillium, expugnabilem nostris esse: frustra tentata aquarũ subtractione/cuniculis/turri, qualis fortuna aut peior in acie contra tot barbarorum copias, timeretur. Nunc uictoriarũ superiorum dierum eos succumbere animo non sinebant, & ultro quidam alios timidius sentientes increpabant. Ad hæc honos ab imperatore defunctis habitus/ & exhortatio / ac præmiorum pollicitatio, erigebat. Paucos intra dies scala refecta est, & aduersus incendium tabulara, quibus scala substructa erat coriis crassioribus / amphimalisq; aceto maceratis intecta, atq; asseribus latera munita, interq; scalã ac pontem, in modum cateractarũ inteposita ianua,

HISTORIARVM

quæ in tēpore posset aperiri, claudiq; cōtra saxa, quæ superne deiecta, per scalam deuoluerent. Octauo die cum iter p̄ducenda machina foret, hora diei tertia, dū iam cibū iussi cepissent milites, Ferdinandus his uerbis est adhortatus. Quod superioribus diebus impedimēto fuit cōmilitones, id emēdatū satis est, ut ipsi uidetis. Qd̄ reliquū est, nō nisi in uestra manu positum est. Neq; uero tantum in turri spem ponimus, quāq; in ea maximā, aliter nō nisi qui per hāc ascēsurī sunt, alloquerer. Sed ab omni parte urbs capi potest, cū undiq; oppugnatur, dum ceteri scalas muris admouebunt, dū portas/aliū uelocum subruēt, si illuc recurret hostis, minus negocii iis, qui in machinis sunt exhibebit; si aduersus hos uehemētius pugnabitur, facilius aliis ad ingrediendam urbē erit occasio. Sic uniuersi mutuo auxilio eritis, & forte qua minime speram⁹, ut aliquādo scimus euenisse, expugnatio incipiet. Raro eodē euentu res sequitur, ad quē cōsilia direximus. Ideo omnia in ipsa reꝝ administratione sunt explorāda, ut siquid in quo fidebamus spem destituat, id cōpenset aliud, in quo minus fidebamus, ut uenator facit, qui dispositis per diuersa loca retibus, interdū plus prædæ nanciscit ubi minus opinabat, ubi magis sperabat, ibi aut minorē spe, aut nullam uenationem nactus. Vobis uero nunc minime p̄cipites fossæ sunt, iam semiopleteꝝ superiorib⁹ diebus, multisq; in locis p̄otibus strateꝝ, iam prope ad ipsos muros iter est. Vindicate ergo acceptam nuper turpitudinem, reddite hostibus uicem, ulciscimini socios, quos incendium/saxa/ruina extinxit. Docete nullo in genere pugnae uos inferiores istis esse. Pauciores multo cū essetis, nō dolo adorti, nō noctu, nō magna belli arte, tantū hostiū exercitū, q̄ uos adoriebat, sola uirtute superastis, nūc pauciores eorundē superare nequibitis? Hic uidebit ille uester ardor, quē multis in certaminibus iā ostēdistis, hic opam suam is nauabit, cui dux, cui nomē Hispanū, cui laus, cui religio, curæ erit. Non tanta res hic, quanta in acie nuper agebatur,

LIBER PRIMVS.

agitur: sed ob famā, ob uindictā sociorū, ob satisfactionē iracū
diæ prope dixerim maior alio bello ad expugnandum Seta-
nillium uenimus infecto negotio recessimus. Nunc ad expu-
gnandam Anticherā uenimus, quā o si qđ horret animus, &
lingua uix audet fari, nō expugnauerimus, quid ni infecto ne-
gocio uicti non uictores discedemus? Auferte igit̃ tantū de-
decus a uobis/a patria/a me, & quod p̃cipuū esse debet, a no-
mine Christiano. Nā si nullo periculo/ac nullo sanguine no-
bis mors constaret, quid tandem meriti apud deū cōparare-
mus? Itaq; quia nōnulli ex nostris perierūt, siue quis peritu-
rus est, non est qđ deterreamini. Si enim isti in sua sup̃stitione
nixi, si cæteris in bellis homines mercede cōducti, propositis
periculis non cohercentur, eo deformius erit uos tot aliis ac-
cedentibus causis deterreri. Vos uero, qui scalam ascensuri
estis singillatim hortari habeo, a quibus maximus terror ho-
sti est, & unde principiū uictoriæ nasci debet, ne lapides ob-
sint, ianua interposita obstat, ne incendium ledat, coriis/cen-
tonibus/asseribus prouisum est. Nunc uestrum est strennui-
tate/ac celeritate uti, ut cum nostra machina superet hostium
turrim, uos eos pro turri pugnātes superetis, facto in eā pro-
tinus impetu: ne illis uestra mora, & animū addatis, & spa-
cium detis ad tela in uos ingerenda. Tu Didace Ferdinandi
Dechines cape hoc uexillum regiū, quod tibi in manus tra-
do, facitoq; ut memor sis hoc a me suspiciendū esse, aut super
hostilem turrim sublime/& uentilāte aura uibrās, aut a turri
eadē/ p̃no uertice suspēsū, quorū altero nihil speciosius no-
bis, altero nihil deformius accidere potest. Hac orōne habita
oēs ad munia sua diuisit, dispositisq; mox uniuersis, machina
p̃cessit, & cū t̃ps affuit, deiecta cateracta, multos eorū qui pro
turri stabāt, ruina sua cōpressit, eodēq; temporis p̃ucto, pro-
rūpēs flāmarū e foramine p̃cella, repleuerāt eni eadē materia
turri, in scalā ferē, nec uulgari igni/sed incēdario agebat̃, cui
aqua resisti nō pōt. Is ignis coria/ac cætera madētia adeptus,

HISTORIARVM

siue ipso humore aleret, siue repelleret, cum horridono strepitu in celum quo sagittae mitti nequeant, assidue ferebatur, conuolues flammearum pilas/humano capite maiores. Interea Didacus uix bene delapsa cateracta, inauratum/longeque refulgentem clypeum sinistra praeferebat, dextraque uexillum sustinens, crepitibus toto corpore missilibus, in turrim primus desilit, uel fortior quam octauo die alii fuerat, uel felicior. Huc alii a tergo insequuntur, strictisque telis in reliquos inuadunt. Illi tum casu suorum, tum nostrorum audacia territi, breui certamine aedito per ligneum portum, qui turrim muro iungebat, nam lapideum diruerant, propere delabuntur, eumque ubi transire, funibus suspensum soluunt, qui partim decidit, partim ad parietem turris haerens pependit, ne uictores in muros, atque inde in urbem possent descendere. Sic interclusis, nec hostem laedere, nec sociorum multos, in angustum locum recipere dabat, etsi assidue succedebant. Caeteri qui sequebantur non cum uiris, sed cum flammis pugnant, quas praeparato ad hunc casum aceto, cohibere nitebant. Subinde coria/cilicia/ligna perfundentes. Videres alios cum uasis plenis ascendere, alios cum inanibus descendere, alios implere, alios porrigere, ubique festinari, urgere, hortari uocibus clamoribusque, ut fit in domorum incendio, cuncta misceri: caeteris prope ad tale spectaculum, euentumque intentis. Nec hos, ii qui in muris erant magnopere infestabant, a nostris sagittariis prohibiti, adeo totus labor ad machinam erat, nec de urbe, sed de machina expugnanda res esse uidebatur, & qui obsidebant obsessi, & qui obsidebantur obsidere, & qui expugnabantur, expugnatores suos expugnare. Et iam non nihil timebatur, ne durante incendio scala labefieret. Iam etiam qui in turrim euaserant, sibi metuebant, ne calore solutus fornix decideret, utique ruina pontis concussus/& multitudine grauis, eorum qui ascenderant, nescii nullum esse in muros a turri descensum, & reuerti per scalam flagitiosum sane existimabant, & in eos undique ab oppidanis sagittabatur. Hoc unum interim praestabant,

LIBER PRIMVS.

præstabant, ne prope turrim in muris hostis cōsisteret, ut nō tantopere focii ab accessu portæ arcerentur. Ne tamen clandestino aditu alimenta ignibus ferrentur impedire non poterāt. Imperator ob id anxius circuire muros, & hortari omnes, ut qua cuiq; proximū esset, ad mcenia succederent, quo certamen a machina/turriq; aliquantum auerteretur. Sed cū obequitat, animaduertit foramē quodam in imo muro, paululum supra solum, quo ex foramine, ad magnitudinē pene hominis capacē aquæ pluuiæ ex urbe profluere solerent. Percontatus ex quodam, qui in urbe diu fuerat diuersatus, fit rei certior. Ergo impigris uiris negocium dat, ut foramen refringant, ac subeāt: ipse in diuersum ab illo locum, quo hostē falleret, omnem transfert molem belli, & se de industria adhortatorem militum ostēdit. Illi interim, patefacto latius muro subeunt, aliosq; furtim atq; alios admittunt, donec conflato ingenti globo, per urbem ad portam turris procurrunt, multos trucidant, fores refringūt, qui foris sunt, & ipsi adiuuāt. Sed undiq; concurrentibus oppidanis, acerrimum intra muros prælium oritur, & dum de possessione urbis certat, muri deseruntur ab illis, a nostris occupantur. Tandemq; reuulsis portæ foribus, uictores Christiani infunduntur, atq; undiq; barbaros aggressi, in medio interimūt, domos diripiūt, easq; dominorū sanguine aspergunt, nulli ex puberibus uita reseruata est, multi in templum, multi in arcem confugerūt. Sed multo magis præses arcis, q̄ deus præses templi implorantibus opē tulit. Nam & auidius nostri rapinæ gratia/ad tēplū properarunt, & locum illum magis consentaneū, talibus uictimis existimauerunt. Natabat omne humano cruore pauiumentum, & gemitu morientium templum mugiebat, & a morientibus/mortuisq; uestitus detrahebant. Multi nec opinantes domi sunt oppressi: horum unus etiam texens, qui cū audisset urbem expugnatam, non obserauit fores, non fugit, non etiam surrexit, sed tanq̄ fieri non posset, texere perseue-

HISTORIARVM

rauit, atq; ita sedens, telam suam, anteq̄ detexta esset, sanguine suo tinxit. Qui uero in turri stabāt, ne expertes p̄de essent, accepto fune sese demiserunt. Imperator quoq; simul atq; p̄tefactam portam uidit, cum prætoria cohorte, infestis signis intrauit, adhuc durāte p̄lio, cuius conspectu, siquid adhuc in oppidanis erat animi ad pugnandum cecidit, nonnulliq; dum uictorem fugiūt, ad pedes eius procumbentes uita donati sunt. Mulieres etiam cōplures cum paruulis liberis accurrentes, q̄ uitæ suæ timerent, certis hominibus cōmendatę sunt, imperatūq; preconī, ut cum tumultus direptionis resedisset, ediceret nulli mulieri uim afferri, quæ Christianā se fore polliceretur. Quæcunq; autem talis fuerit, daturum se operam, ne impudicam esse necesse esset. Sic stanti in media platea Ferdinādo, obuiā uenit Didacus Ferdinandi, scuto ita confosso/sagittisq; hirsuto/atq; ita lacerato, ut uix nouę plage locus foret, longeq; grauiore pondere q̄ ab initio fuisset. Hic ultro porrigenti gratulabundam dextram imperatori, nominatimq; compellanti. Ego, inquit, imperator, imperii tui memor, turrim occupauī, hostem deieci, uexillū statui. Sed profecto mira res accidit, inessam hostibus turrim conscendimus, ea potiti descendere nequiuimus. Quod difficillimū factu putabamus, facile fecimus, quod autē facile ac pronū, ad id hæsimns, & interrupto, uelut in fluio, ponte, cursus uictorię substitit. Verum ut hinc ex inopinato fortuna tibi aduersata est, ita alia ex parte, præter opinionem propitia fuit, uolens omnem hanc uictorię laudē penes te unum esse. Cui respondēs imperator, equidem uictoriam hanc, ut decet nos sentire, refero deo acceptam, & secundū deum tibi, qui quātum abs te expectaui, abūde præstitisti. Ideoq; tuum præmiū suo in loco est. Direpta urbe caduceatorem ad eos, qui in arce sunt, mittit, habere illos in oculis exemplum, qualia ni se dedant passuri sint. Eisdem petentibus triginta dieꝝ inducias, & nisi intra eos, rex auxilia misisset, dedituros arcem spon-

[Faint, illegible text block]

LIBER PRIMVS.

dum. Castellæ regnum in omni Hispania maximum est: hoc cætera ne dicam oderunt, inuidentq;, certe metuunt, & ab eo sicut infirmiores quadrupedes / uolucresue a leone, aut ab aquila cauent. Nam rex Aragonũ & si præpotens est, ac maris, ut aiũt, dominus, tamen eius uires, multo minores fama sunt. Qd̄. n. Sardinia regnũ male pacatũ, ac prope nominis Catalani inimicum, adiuuaret Aragonia regem bella gerentem cum rege Castellæ. Quid Sicilia? quæ uix didicit iugum ferre alienigenarũ, quæq;, ut audio, iam nunc nõ satis quieta est. Omnis igitur uis, atq; omne robur regis illius residet in Hispania: quæ Hispania cum nostra nequaquã est cõparanda: ex quo necesse est, humana imbecillitate metuat potentiorẽ. Ideoq; inter eos reges fere conuenit, ueluti conspiratos, & inter se ament, regem Castellæ uel destructum, uel diminutũ uellent. Quid si accedat auaritia, omnium uitioꝝ magistra, & parens: an si offulserit spes Aragonia regi aliquo portu oppidoue, regni Granatensis pro mercede potiẽdi, speratis fore, ut non inueniat causas, cur ab hoste contra nos stet in bello. Quid si hæc omnia, aut certe plura subsint, odium / inuidia metus / spes, quo tandem tempore, existimatis regnum hoc in nostram potestatem esse uenturum? Quod nostra arate hoc incõmodi usu non uenit, propinquitas regum Aragonia cũ nostra domo, in causa fuit. Ea iam extincta, in pristinum discidium, primo quoq; tempore redibitur: ne autem redatur, una ratione effici potest, ut hæc duo regna sanguine cohaereant, hoc est, ut ego rex illius regni declarer. Quod cõmodũ nimirũ tanto plus erit, q̄ fuit rege Martino / Ioanne / ac Petro, quanto ego coniunctior sum huic genti, q̄ illi fuerunt. Vnde consociatis uiribus utriusq; regni, nullo negotio barbarum perdomabimus: ut breui tẽpore duo regna alia, nostræ genti subsint, qd̄ nunq; fando est cognitum, nec de reliquis queq; duobus sit desperadũ. Ita q; in primis opto, & quo nihil mihi uidere est longius, omnis Hispania Christianis principibus

HISTORIARVM

obtemperabit. Quare uestrum est probare sententiā meam, ac causā fauere, quicumq; publicæ quidem amplitudinē, laudemq; & religionis & patrię amatis, priuatim uero dignitatem meam, potentiā, gloriam, iustitia & industria quęsitam, non sine aliqua ratione uestrorum commodorum, qui de me estis bene meriti, quos multo prolixius remunerare, ac magnificentius potero rex q̄ priuatus. Nullum enim ex oī mea licitate uberiores fructum percipere me arbitrabor, q̄ dum iis, quibus debeo gratiam, & quidē cumulatissimā, referam. Hęc Ferdinandus: cæteri pro se quisq; approbare consilium & laudare. Tum Sancius Palentinus episcopus. Ego imperator adeo non aduersor sententię tuę, ut nisi tu occupasses, istud ipse pro mea in te fide & beneuolentia, tibi consiliū daturus fuero. Age igitur deo bene iuuante, regnum quod, ut ego quidem sentio, tuum est capesse. Castellanus multis ad te deferentibus, quia tuum non putasti, capessere ueritus es. Nam ut nulla quantauis occasione, ad præripiendū alterius regnum, debemus allici, ita nullo labore, nulloq; periculo abstineri a nostro asserendo. Nec quicq; abiectius est homine, qui paruo accedit animo ad uendicandum hereditarium regnum. Qd̄ si quid ob id laboris/difficultatis/sumptus/periculi subeundum sit, non obtinenti certe contendisse turpe non erit, obtinenti autem eo gloriosius, q̄ pene sua industria cōparasse regnum iudicabitur. Et sane præstabilius est regem se facere, q̄ ab alio fieri, nec alteri fortunam suam, sed sibi debere, & cum paternum nominas regnum, nominare etiam regnum tuum, quod non per manus traditum sit, sed manu partū ac receptum. Quare si tuis uis esse similis, caue cōmittas, ut nullum tēpus interponas, quin regnum, quod & successione, & quod in rege primum duco, uirtute tuum est, ab iniustis heredibus, ac regnare indignis, eripias, & tibi quantum humana ratio ualet, asseras. Ad quod uires meas, quantum cunctis sunt, meam operam/sedulitatem/studium/indu-

LIBER PRIMVS.

striam / officium polliceor, ac defero. Deniq; nunq̄ te ab isto proposito, dum de iure iudicatum sit, reuocare tētabo. Huius orationem aliis maiorem imodum laudantibus, & se ad similia præstanda, singulis pollicentibus, magis confirmatus Ferdinandus, discessum in diem tertium edicit. Quo die cum iam milites præsidio urbis imposuisset, una cum armorum cibariorumq; copia, plenus gaudii ob uictoriam, ac spei ob futurum regnum ex Antichera recessit, tertiisq; castris, cum parte copiarum Ispalim / domumq; peruenit, cum quibus copiis propius Aragoniam iret, cæteras in sua domicilia redire iussit. Quæ autem posthac consecuta sunt, ne subnectamus facit, q̄ multa, ut tempore priora sunt, sic ordine præuertēda, quæ hactenus non attigimus, ne seriem rer; cohærentiū, quæ eodem in loco gestæ sunt, interrūperemus, duo quodāmodo historiæ corpora confundentes, idq; sæpius, si suis quæq; temporibus acta redderentur. Nunc peractis illius Hispaniæ gestis, ad alterius Hispaniæ narrationem animū conuertimus, & de Granata per Castellam, uelut pedibus in Aragoniam, Cataloniamq; trāsimus, nouam materiam principiūq; sumpturi, non repetito temporis cursu, supra hunc ipsum, de quo nunc scriptum est annum, sed annum nō eiusdem nominis. Quippe is de quo proxime locuti sumus, est post millesimū quadringentesimum, ab ortu domini decimus, a quo uero nunc ordiemur nonus.

SECRET

[Faint, illegible text block, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

LIBER SECVNDVS:

Quam tamen orationem, nemo eorū qui laudant, memoria tenet ad uerbū. Sed sententias aliquas, & præcipue capita, quæ cōmōdius in oratione regis, ne bis dicantur, a me ponentur. Hic cum cerneret regē subinde orationi suæ, ut putabat idormientem, ut oculis cōniuentibus, capiteq; demisso sterteret, intersistebat. Rex contra, cognoscens cur interquiesceret, iubebat eum pergere, non enim se dormire, & si clausis oculis sterteret, aut si corpus præ morbo dormiret, non tamen dormire animum, atq; hoc sæpius facienti, inquit, an tuæ orationi indormierim, an inuigilauerim, & ex mea responsione intelligas licet. Itaq; ubi loquendi finem fecit episcopus, quinq; ait, capita continet tua oratio, quorū singulis, eodem ordine respondebo. Primū q; me salutasti uerbis Ludouici regis tui, mihi affinis, agnosco egregiam erga me illius beneuolentiā, quod profecto mutuum fit, nec minus eum mihi fateor esse cordi, propter sua in me officia/fidem/amorem/ q̄ propter affinitatem. Qd̄ autem secundo loco nunciandam mihi duxit uictoriam suam, qua potitus est aduersus Ladislaum, in hoc quoq; fecit amice, cum sciret me non mediocrem de suis prosperis uoluptatē esse capturum, quam & illi & mihi propriā, perpetuamq; opto. Nec minus in eo, quod tertium fuit, amorem suum erga nos declarauit, q; quemadmodū me uictoria sua gauisurum sperauit, ita se meam cladem dolere ostendit, misso ad me sapientissimo uiro, qui consolaretur, quæ profecto consolatio talis est, ut quemuis paternum mcerorem mitigare posset, qui modo tantus non esset, quantus hic meus, qui filium & uirum & unicum/& regem/& cum omni uirtute, tum in patrem caritate præditum, & orbem liberis amisi. Vtcūq; tamē & miseratio amici grata est, & consolatio sapientis nō nihil molestiæ leuauit. Precariq; habeo cęlestē regē, ut regē amicū hoc uulnus, quo ego saucius cōfectusq; sum, nō sinat experiri. Nā qd̄ quarto loco posuisti, lōga orōne executus, successionem si sine liberis decessero, ad uxorem eius filiūue

HISTORIARVM

pertinere • Istud uero mihi non constat: tu quoque uelut in dubia re, multa uerba fecisti. Ideoque non est, ut accipiam puerum, ac matrem eius, sicut postulasti, cum & ipse uerbis euangelicis respondere possim, Quod iustum fuerit dabo uobis • Ais ideo mihi accersendum Ludouicum puerum, ut iam nunc in nostra regia, & inter populos uelut futurus rex, assuescat, percepturus mores/linguam/discrimina personarum/ingenia regionum, ne postea cum res poscet, rudis ad gubernacula regni accedat. Hoc ego multis de causis, ne agam deducor • Primum quia huiusmodi prauiudicio, non faciam iniuriam aliis, qui uobis in successionis iure non cedunt. Si enim uobis acquiescam, quid aliud/quam uobiscum ius hoc facere pronunciet? Deinde si quis alius in iure succedendi, aut sit, aut fiat, aut nascatur, potior uobis, qui tandem honor istum puerum consequetur? quem a nobis honoratum uultis, si ab adita/atque administrata regni possessione dimittatur, & uelut expellatur? Non enim deest, qui se potiozem uobis putet: non deest, qui fieri possit: non deest mihi spes suscipiendae sobolis: confidoque clementiae dei, quae sicut afflixit me, faciens de patre orbem, ita uulneri meo medicabitur, de orbo facies patrem, ex hac dilectissima mihi coniuge (assidebat enim ei regina) & certe uterque, quantum in nobis est, enitemur ut parentes simus • Ad quod uerbum, cum ambo surriserunt, tum uero ceteri arriserunt. Medici quoque spem faciunt, qui aiunt facilius ex homine prouertioris aetatis/ac puella, quam ex utroque adulescente, filios gigni. Et nihilominus quod gaudium oculorum huius/meorumque erit, si in hac auiditate, atque in hac spe tollende plis, uidemus domi uersari alienum puerum, quasi nostri uersari regni, idest nostrae orbitatis heredem, haud dubie infaustum omen, & acerbum augurium • In quo non parum miror affinem meum, eiusque subrequiso prudentiam, qui sub ipsis pene nuptiarum auspiciis de successore meo agendum putauit, nec de successore tantum, sed de adoptiuo, quasi nec duxissem uxorem, nec uellem ducere, aut

LIBER SECVNDVS.

cere, aut ex ducta liberos (quod omen deus auertat) nō essem
sublaturus. Quod tamen si nō continget, alienusq; mihi suc-
cessurus est heres, quid mea magis refert, aut quid prius,
antiquiusue debet uideri, q̄ prospicere regem proceribus, ac
populis meis, ex quo iustum imperium, firmum præsidium,
perpetuam pacem nanciscantur. Proceribus inq̄ meis/ ac po-
pulis, quorū sanguine partim in Sicilia, partim in Sardinia
recipiēda, ego & filii usi sumus. Quorū pleriq; aut liberos aut
parentes/aut fratres/aut alio modo propinquos desyderant,
pro domus meæ amplitudine amissos. Neq; enim minus re-
gium puto, populos suos, & p̄sertim de principe optime me-
ritos, post obitum suum, recte gubernandos curare, q̄ uiuen-
tem recte gubernare. Ex quo testificatum relinquā apud oēs
iudicium meum, ut si domesticus mihi heres nō fuerit, ii ad
quos pertinebit, sequantur meam de functi uel rationem uel
autoritatem. Neq; uero, quod ultimo loco posuisti, abnuo
uestram postulationē, ut permittam causam, de successione,
iam nunc quoq; agitari. Non enim ita delicato animo, ac pa-
rum forti sum in obeunda morte, ut de successore meo dispu-
tari, etiam tā recenter a nuptiis, pati æquis auribus nequeā.
Filius meus facit, ut hæc pati possim, & mortem non multo
plus timeā, causa mea q̄ optem. Nihilq; est quod magis uitā
meam oblectet, q̄ futuræ prolis solatia, siue mas siue fœmina
futura est. Nam ut tu uis, qđ facile passus sum te dicere, in
paterno regno, si mas filius defecerit, fœmina potest succede-
re, & quidem ante omnes mares, qui regem coniunctissimo
gradu non attingant. Idq; tu ita præsentis constantiq; animo
affirmasti, ut præsentius atq; constātius affirmasse uiderim
neminem. Siquidē de fortunis omnibus, atq; capite uis, di-
micare. Siquis naturali iure, uel scripto demonstrat, hoc in-
troducendum in Aragoniam esse, fœminā in regnum non posse
succedere: istam ego te sponsonem facere non sinam, milita-
ribus magnis uiris decoram, q̄ litteratis, ne dicam, pontifici-

bus. Placet itaq; in cōmune referri ad consultos de iure cōpetitorum, quid nam de successione regni mei, diuinum ius humanumq; decernat. Ipse quoq;, dum per occupationes licebit, præsideo huic causæ. Multo enim præstat me uiuo sospiteq; ac disceptatore discuti litē iudiciis ac uerbis, q̄ me uel defuncto/uel morbo/atateq; affecto, ui & armis. Hæc locuto rege discessum est. Mox cum in cubiculū rex introisset, multusq; de his rebus, ab iis, qui circumstitebant dum sermo haberetur. Utinam inquit Guilielmus Moncada rex ex te prolem siue marem/siue sceminam primo quoq; tempore uideamus, quæ & uiuenti patri, ac diu sit iocunditati, & defuncto succedat. Cæterum si (quod absit) aliter deo cordi sit, non uideo quin Ludouicens puer, in succedendo primas habeat partes, qui nepos sit ex filia regis Ioannis fratris tui: hoc est quin ipsa Iolans eius mater, regnum quod fuit patris assequatur. Non uereor enim loqui de iure competitorum apud te, non tanq̄ regem, sed tanq̄ disceptatorē ac iudicē, ut te ipse fecisti. Nam qui debēt regis esse potius heredes q̄ liberi? Atqui filia ex liberis est, & cum sola fuerit, locum liberorū implet. Hæc nisi tu frater extitisses, regnum paternum adipisci debebat, quod siquid sexus impedimento est, etsi nihil hoc impedire uolūt, en filium pro se tibi nobisq; offert, ex matre catalanū, cui ius suum hereditarium cedit. Atq; dicenti, pleriq; qui intermisso strepitu colloquendi, silentium tenuerant, assentiebantur. Tum Bernardus Centellia. Immo uero iustius multo debetur successio Iacobo Comiti Vrgellensi. Nam ista scemina cum alleget nobis puerum, plane fatetur ad se regnū peruenire non posse, eadem ratione, qua nec patris potuit esse heres, cum sola superstes extitisset. Quod ergo ius ipsa nō habet, id profecto alteri tradere non potest. Itaq; exclusis sceminis, inter mares est disquirendum, quis regi sit proximus: is sine cōtrouersia erit Comes Vrgellensis, cuius pater, qui proxime est mortuus, eodem auo, quo tu progenitus es patre lo-

LIBER SECUNDVS.

anne, qui successurus Alfóso regi erat, nisi Petrus pater tuus maior natu fuisset. Nunc (quod tamen deus non sinat) deficiente Petri sanguine, ad fratrem seu fratris liberos redeat regnum, sicut ad te rediit paternum regnum, fratre defuncto. Qd si quid momēti habet fœmineus sexus, adest uxor Comitris, filia patris tui, uel patri successura uel fratri, quę certe tibi coniunctior est, q̄ fratris filia. Itaq; quod sexus adimit, id ex uiro, cui & ipsi ius est, in successione supplebitur, atq; ita ambo coniuges, mutuo auxilio innixi, iustitiã omnem hereditatis implebunt. Tũ Bernardus Villalicus. Recte, inquit, Bernardus Centellia locutus esset, si in eodẽ pares non haberet, atq; ut ego sentio, superiores. Nã si placet ad priores patrũ redire, certe prior est Alfonso dux Gãdiæ, & frater eius profocer tuus rex, Comes Pratiensis, patre Petro, auo Ioanne rege, qui fuit proauus tuus, patruo Alfonso, auo tuo. Ita eodem te illi contingunt gradu, quo tu Comitẽ Vrgellensem: sed tanto uenerabiliores q̄ ille, quãto propius accedũt ad tuos maiores, tantoq; digniores qui succedãt, quanto proximiores iis regibus sunt, unde quasi ex fõte regni origo emanauit. Eo quidẽ magis q̄ hi succedent Ioanni auo, ille uero Alfonso proauo. Nam q̄ ais de uxore, tantum tibi respondeo, cam non modo ex non regina, sed etiam ex nondũ uxore genitã esse. Sybillã enim qualis anteq̄ regina fuerit omnes scimus. Feret aut̄ hęc rex me dicẽtem, uel quia, ut inqt Bernardus Cõtellia, in hac causa iudex est, uel qa loquor ea, quæ grata debẽt esse nostræ reginæ, cum ob alia, tum uero ob hoc q̄ ago causam aui sui, uel fratris aui. Hęc dicenti Villalico, nemo audientiũ nec assensus est, nec cõtradixit. Tũ rex, equidẽ inquit, si locus hic iudicandi est, iudicariẽ aliquid inter hos, quorũ causas egistis. Sed quid attinet de his pronunciare, cum sit adhuc alius cõpetitor, qui uereor ne istos omnes excludat, Ferdinandus infans Castellæ, natus ex Helianore mea sorore, non dico natu maiore, q̄ hęc est ex Sybilla nata, sed ex eadẽ matre, qua ego

sum, genita. Dux autem Gãdiæ, & profocer meus, ac Vrgelli Comes, mares illi quidem sunt, sed eos in eadem pono cõditione, qua sceminas. Nemo enim sic in regno, aut ulla in hereditate succedit, q̄ de progenie sit illius, a quo primum hereditas profecta est. Nam hoc modo ad eos deferretur hereditas regni, qui ex uetustis priscisq̄ regibus oriundi sunt: sed non ita est. Verum sicut intercisa fontis uena, atq̄ alio deriuata, totus prioris cursus alueus aqua priuatur, ita tota progenies eius, qui semel a successione paterni fontis exclusus est in perpetuum exarescit, nec nisi aliquo flexu redeuntem e latere aquam recipere potest: hoc est, dum cursus iterum interruptus, in proximum canalem deriuatur. Id fit dum rex, aut quicumq̄ rerum dominus sine liberis decedit, eius regnũ ac bona lege naturæ ad proximum quẽq̄ defertur. Nam cũ res sint ultimi domini, non autem superiorum, qui suum ius in alterum transmiserunt: nimirum ut quisq̄ maxime coniunctus huic erit, ita plurimum iuris in succedendo sibi uendicabit. Quod cum ita sit, non quis proximus sit superioribus regibus Alfonso/Petro/Joanni querendum est, sed quis mihi, cuius regnum est, & in cuius alueo postremus defluit regni riuus. Proximior autem mihi nemo est ea, quæ ex eisdẽ parentibus genita est, & eius filius præponendus est mihi fratris mei nepoti, cæterisq̄ qui me longiore propinquitate contingunt. Nam, quod dicitur, sceminas non succedere, id intelligitur, quando & mares proximi sunt. Dux autem Gãdiæ, & Comes Vrgelli, tot a me gradibus remoti, non sunt mihi proximi. Et Iolante fratris filia, ac Isabella sorore, Helianor est mihi proximior. Ego illud uobis affirmare possum, nullum eorum, quem cupitis, regẽ magis ex usu regni fore, q̄ Ferdinandum: sed uos studia partium trahunt. Quid autẽ conducibile uobis sit, non peruidetis. Habetis igitur testificatum iudicium meum, siquid forte de me aliud factum sit, prius q̄ res disponantur. Verum magis q̄ pro ualitudine cor,

LIBER SECVNDVS.

poris, hodie & audiendo, & loquendo laboraui. Et hoc quidē grauiſſimi ac ſinceriffimi regis teſtimonium fuit, quod non modo per urbem Barcellonam, in cuius ſuburbano prædio hæc geſta ſunt, ſed per omnes nationes, eius prouinciãs de-
manauit, magnamq; Ferdinando autoritatem comparauit. Cæterum rex & ſi hæc & ſentiebat & dixerat, tamen omni di-
ligentia/cura/autoritate/gratia/precibus/pollicitationibus, nepoti ſuo ſtudebat. Nam delectis iudicibus, per omne co-
gnoscendæ cauſæ tempus nihil reliquit, quin ius ſucceſſionis Federici eſſe declararetur, & eo quottidie impenſius, q̄ aſſi-
due magis ac magis liberos ſe gignere poſſe deſperabat. Sunt enim qui dicant, nullo pacto, nec medicorum arte, nec mul-
tifiariis machinis, potuiſſe eum uel cõcumbere cum muliere, uel puellæ uirginitatem demere: licet mater aliãq; nonnullæ
fœminæ uelut miniſtræ puellæ adeſſent, licet uiri quoq; aliquot auxilio regi eſſent, qui uentre quaſi appenſum per
faſcias a lacunari pendentes, quibus tumor proni uentris cohiberetur, demitterent eum ſenſim in gremium puel-
læ, ac ſuſtinerent. Sed hæc uerecundius forſitan in ſilento reponuntur. Commendabat igitur Federicum memoria pa-
tris, ſtadium auis: ſed hæc omnia uitium natalium apud iudi-
ces corruppebat. Ideoq; longe fauorabilioreſ erant Ludoui-
cus & Comes Vrgelli. Illum cõmendabat nomē patris, ami-
citiãq; cū rege Aragonum, & mutua hoſpitia utriuſq; gentis. Ad hæc reſpectus matris, quæ proximi regis filia in oculis, &
conſuetudine uirorum mulierumq; Catalonia, adoleuerat, auia cum regina Iolans, quæ præſens modo ueteres amicos,
pro filia, pro nepote, modo ueteres amicos cliẽteſq; mariti obſecrabat, ut memores eſſent deſuncti regis beneficiorum.
Hunc gratioſum faciebat, q̄ ex uirili ſtirpe regia domus, q̄ iuuenis, q̄ eximia ſpecie corporis, q̄ præſens ipſe non pro
alio, ſed pro ſeſe ſingulos præſabat, orabat, donis pro-
miſſiſq; implebat. Itaq; apud iudices, non minus ambitione

HISTORIARVM

q̄ disceptatione agebatur. Quod Ferdinandus ubi per suos
 comperit, legatos ad regem mittit, orans ne permetteret in
 iudicio suffragiis potius, q̄ legibus agi. Rex illum recte di-
 cere, & æqua postulare, respondit, seq̄ daturum operam, ut
 res ordine irent. Verum hoc præstare non poterat, quia ipse
 in primis eo uitio laborabat, si uitium appellandum est, &
 non pietas, pro unica spe familiæ suæ anniti, ut nepos in re-
 gno succederet. Qui postq̄ animaduertit nihil sibi spei fore
 in iudicio, nam hoc ei iudices cōfitebantur, iussit illos extra-
 here tempus, nec quicq̄ de iure competitorum palam facere,
 donec ipse alia ratione mētes populorū cōciliaret. Alfōso rege
 p̄sidēte, lata lex fuerat, nequis illegitimus in regno succede-
 ret, ita nunc se præsidente, per populos præsentis, quibus
 idem liceat, quod superioribus exceptionem unius obtinere,
 non ui aut imperio aut autoritate, sed cum miserabili aspe-
 ctu, utpote collocato ad gremium orbi regis populo, tū sum-
 missa oratione, darent hoc senectuti suæ, darent orbitati, da-
 rent precibus ac lachrymis, sinerent se cum hac lætitia diem
 suum obire, q̄ relinquat nepotem heredem, ne exulceretur
 hoc quoq̄ dolore altero uulnere, quo non minus afflicteretur,
 q̄ ex illo q̄ filium perdidit. Illo enim amisisse filium, hoc
 amissurum esse regnum: darent meritis suis, qui Siculum
 regnum Aragonico adiecisset, darent meritis filii, qui Sar-
 diniam amissam Cataloniae, non parua ex parte restituisset,
 darent unico duorum regum filio. Iuuenis, qui mortuus est,
 senis, qui nisi impetrat, cito comes illi futurus sit. Non enim
 præponi illegitimum legitimis se postulare, sed eum pro
 legitimo esse. Qui cum alii nulli potiores sint, nulli iniuriam
 facturus est, neq̄ plane esse illegitimum ex patre celibe, ac
 matre innupta genitum. Hoc si in priuatis semper ualuit,
 multo magis debere ualere in regibus, quos sola contentos
 uxore esse, uix postulandum est, & in bellis aut longin-
 quis regionibus agentes, ut uxores habeant, fieri non po-

LIBER SECUNDVS.

rest: neq; exclusos a successione fuisse filios ancillarum Iacob, neq; eandem causam Salomoni obstitisse, quominus ad regnum tolleretur, cum tamen non modo non solus, qualis Federicus, sed ne primus quidem ex David liberis esset, & alia plurima omnibus ex gentibus, huius generis exempla. Atq; quo facilius honestiusq; peruinceret, ut est ingeniosa caritas, uidit opere precium fore, natales nepotis emendari per summum pontificem. Neq; enim id difficile factu, & hoc effectu non ausuros, etiam si qui minus uellent, populos aduersari regi roganti pro eo, qui iam illegitimus non esset. Erat autem summus apud eos pontifex, affinis pueri, matrisq; consanguineus, Petrus de Luna, nomine Benedictus. Ad hunc rex Dertusæ agentem scribit, rogans ut Barcellonam, captato tempore, quasi per causam alterius negotii, ne res patefieret, se conferret. Interea Comes Vrgelensis e diuerso non minus & ipse laborabat, uel ob hoc sollicitior q̄ rex, q̄ ille alteri, hic sibi consultum uolebat. Et cum Cataloniam iam suarum partium existimaret, q̄ in ea natales/domum/potētiam/clientelas suas ac patris auiq; haberet. Valentiam quoq; multis officiis/largitionibus/studiis deuinctā sibi reddidisset, ut uix constaret, ab utris magis obseruaretur, Villaragutis, atq; Centelliis, quæ sunt duæ illic summæ atq; diuersæ inter se factiones. Tamen nihil actū esse celsuit, nisi idem in Aragonia, ubi caput rerum est, effecisset. Sunt aut in Aragonia nomina factionū, Luna, & Vrrea: Lunam iam sibi cōciliauerat, ascito sibi Antonio Luna, qui tūc principatū factionis obtinebat. Diuersam uero factionē non modo ob odia partiū infensam habebat, sed etiā quia studeret Ludouico cōpetitori in regno, authore ac duce Garzia Heredia archiepo Cæsaraugustano. Erat enim is beneficiarius domus Frācie, hoc pfecto pessimū ē in petitione regni, q̄ nemo iuri, oēs amicitie fauēt, secūdū hūc p̄pinq̄uo eius Egidio Roize, Aragonie gubernatore: cui⁹ fili⁹ Ioānes i Herediā fa

HISTORIARVM

miliam fuerat adoptatus. Ex quo fauor Ludouici ppter summos magistratus in Aragonia plus pollebat. Hos Comes ubi blandiciis promissisq; pellicere se posse desperauit, excogitauit quo modo illorum diminueret potetiam, suorum aduogeret, simul se dominum causae constitueret. Postulat ab rege ut in Aragoniam gubernator delegetur, qui magistratus soli regis primigenio tribui solet: contendit cum alia quaedam esse ex usu prouinciae, tum uero illud ex usu regii fisci, si rationes iam compluribus annis repetantur res administratarum. Rex & si nihil minus uolebat, q̄ Aragoniam uelut arcem regnorum, ab hoc regnum affectante occupari, & quasi eum adoptasset hoc magistratu, exire fama, simulq; sine causa sincerissimum ac prudentissimum uirum a magistratu amouere: tamen admonito Comiti, caueret quid ageret, postulata concessit, neq; id magnopere inuitus, tū sperans illo absente, comodius cum papa confectum iri negocium nepotis, tum uolens conciliari maiora in Aragonia homini odia, quo minus temeritas prospera esset. Dat itaq; ad gubernatorem atq; archiepiscopum clandestinas litteras, ut aduersus Comitem iure suo utantur, nullam tamen de litteris ipsis, ut saluus sit pudor regiae sinceritatis, mentionem habeant. Comes diulgato rumore, se iam pro indubitato haberi successore ab rege cum magistratum, qui soli primigenio regis indulgeatur, sibi indultus sit, cum magno apparatu Cæsaraugustam uenit, stipatus omni factione Lunensi, poscitq; se admitti in possessionem. Ei gubernator praetorq;, quem iustitiam uocant, atq; archiepiscopus, cum caeteris suae factionis intercedunt, negantq; illi ex lege praesidem licere esse, nec regem uelle reuocare legem, quam non possit, sed impudicitiae Comitis non ausum refragari, ne hominem odisse diceretur, ita tamen id concessisse, quatenus ratum lege esset, ac populi admitterent, nunc nec legem admittere, nec populos. Hic multa altercatio, mox seditio, dehinc res

LIBER SECVNDVS.

ad manum uocatur, quottidieq; leuia praelia prope ciuilia conferuntur. Ex quo sunt qui dicant, a quo homine primum excitatum est, & iis regionibus bellum intestinū, in eius domo subuertēda, tandem esse restinctum. Pauculis diebus superuenit Ioannes Ferrrādis auxilio patri auūculo, partibusq; cum magna armatorum manu: urbemq; ingressus, ante pugnam cōmissam, Comitem e foro domum fugat, dumq; expugnare domum aggreditur, ille per posticum, quod ad flumen fert, cum cæteris abiit. Sunt qui habitu dissimulato, ac sine comite, nec equo sed pedibus fugisse dicāt, quod falsum esse compertum habeo. Illud quoq; non minus falso dici, ab rege præceptum illis litteris, ut Comitem interficiendum curarent, quod non modo abhorret a uero, sed etiam a regis ingenio mitissimi ac iustissimi, & qui sepe dixerit, nolle se regni ius auferre ei cuius foret, nec si cētum alia sibi regna adeptū iri existimaret, meminisse se Christianum esse, cuius æternū regnum foret, si recte egisset: rursusq; æternum supplicium, si prauē, si cito relicturus esset hoc regnum, petiturusq; illud, cur insolito scelere cōmacularet manus, pro alio quem uellet heredem, cum ne pro se quidem commaculaturus esset. Regnum sibi eripi non posse, post sua fata, eius fore cui deus destinasset: prophetare tamen audere, qui non uia iuris, sed factionibus/dolisq; regnum affectaret, eum ad regnum nō esse peruenturum, Comitem significans, hæc respondit iis, qui suadebant: non enim deerant, qui suaderent ut Comitem tollerent. Ille ex Cæsaraugusta fugatus/ Aragoniaq;, in Cataloniā Ballegerium domum suam sese receperat, non reuersus Barcellonam, siue ob euētus indignationem/ pudoremq;, siue quod uitaret urbē nō nihil pestilentē, quam rex quoq; deuitauerat. Primum habitans in p̄dio suo, cui nomen Pulcher Aspectus de quo supra dixi, deinde in habitaculis monasterii in Valle Dōzelle, nō p̄cul a muris, siue ne interesset pōp̄ legitimationis Federici. Nā & ab iis qui cū papa Barcellonæ erāt, susur-

rabatur, & Siculorum legati præ se ferebant, qui omnibus precibus obsecrantes regem, ut eis regem præficeret Federicū, ex siculo rege, & de siculis optime merito, & ex matre sicula, & in insula ipsa genitū confessionem ab eo expræsserant uoluntatis, qua erat auus in nepotem, siue ut uitaret suspicionē sceleris, quod ab eo per uxorem, & matrē credit̄ admissum. Referam non omnibus rem notam, nec passim diuulgatam, ob Comit̄ ut creditur, tanq̄ futuri regis uel metum uel gratiam. Sed tamen inter domesticos, a quibus ego accepi uiris bonis & grauibus agitātā, & p̄pe compertā: dicit̄ Comes pro deplorata, habuisse spem suam, si legitimatio fieret per summum pontificem, deinde per Aragonenses, exceptio unius Federici in lege, quæ est contra illegitimos lata. Ad qđ ipsum quasi de publico consensu uenisse gubernatorem, proxime audierat. Omnium enim rerum certior quottidie fiebat per uxorem & matrem, quæ per causam propinquitatis, ne pedē quidem, ab regina discedebant: quam etiam studiosam causę Comit̄ reddiderant, & ab ea Centelliam familiā unde ipsa materno genere erat, conciliatam habebant. Hæ mulieres die Iouis, ante diem dominicum, solēnibus legitimationis destinatum, quæ erant futuræ kalendæ Iunii, uesper̄ dicuntur, anserem saginatum, quem opipare cōcinnarant assum regiis ministris porrexisse, per speciem demerendæ reginæ, ut regē & adipibus/ & quartana torpidum, ad Venerē procreationis gratia excitarēt. De quo anserē ubi comedit rex, statim uehementi dolore stomachi conflictari cepit, ac lamētari, moxq; ardētissima febris insecuta, signaq; & maculæ quædam in defuncti corpore (secundo autem die defunctus est) apparuerunt. Quanquam potuerunt esse signa pestilentia. Nam quod dubium est in tanta re, id ego nolo fieri mea asseueratione certum. Omnes enim fere ex eadem domo, post regē uel peste uel febris extincti sunt, quales etiam plurimi ex ciuitate. Potest & id in causa regis fuisse, non malitia, sed sim-

LIBER SECUNDVS.

plicitas mulierum atq; stultitia, quæ quottidie citra medicorum conscientiam, cibariis ad Venerem, q̄ ad salutem aptioribus inferiebant uirum, unguentisq; oblinebant. Siquidẽ defuncto rege & domo, ut fit, a fœminis subito derelicta, est inuenta cellula his cibariis/unguentisq; differta. Vtcunq; res administrata sit, certe Comes in morte regis, præter cætera, hanc spem secutus dicitur, q; gubernatoris munus inuitis inimicis administrare posset, cum id per legem defuncto rege non prohiberetur: aut saltem impunius archiepiscopum ceterosq; de medio tollere, ut nihil sibi posthac superesset impedi menti. Cui rei euentus ipse testimonium dedit. Vt autem ad rem redeam, ubi totam illam noctem rex per æstus/atq; cruciatus insomnem duxisset, cū illuxit legati Barcellonæ / multiq; proceres lectulum circūsteterunt, multi mortiferam sentientes, & inter se confusurrantes, sed in horas magis ac magis ad extrema uitæ spiritus properare uidebatur. Cum interea mater Comitis atq; uxor regem adeūt, rogantq; ut nunc saltem in ipso extremo uitæ tempore Comitem declararet regni successorem. Non respondentem, atq; ut solebat, sed alio somno subdormitanti, appræhedit matrona ueste a pectore, atq; inquit, filii mei est regni successio, filii mei, quem tu succedere uetas, contra fas iusq;. Ad quam ille inspiciens, ego, inquit, ignoro istud, & ita esse non credo. Simulq; Guilhelmus Moncada, & unus legatorum, retracta manu a brachio fœminæ, admonuerūt, ut reuerentius tãgeret regẽ. Postridie deplorata iam eius salute, ne maturius præfocaretur, constituunt in sella amictum tenui tantum amiculo, ac dispectoratum. Erant enim soles æstiu: illuc eum complures adierunt, ut iam quasi defunctum lamentabantur, & inprimis siculi legati, Federicū sibi regem dari, cum fletu lachrymisq; poscebant. Quibus rex ingemiscēs, uerbis ac uultu quantū poterat cōmēdauit. Tū legati barcellonenses, nequid respōsum regis fortasse scrupuli moueret imposteq;, adhibitis tabellionibus

HISTORIARVM

interrogarūt , iuberetne eius regna esse, cui iure deberentur: ita se iubere respondit. Præclarum profecto responsum , uel quod mulieribus , uel quod siculis , uel quod barcellonensibus, reddidit. Primum quidem liberum/ingenuum / ac præfractum, sed sine bile, atq; indignatione. Alterū uero molle, atq; affectus plenum , sed ita ut iustitiæ magis , q̄ affectui se parere ostēderet. Vltimum autem simplex ac solidū, ut nihil petendum sibi existimaret, nullo cōpetitorum in succedēdo, populis proceribusq; cōmendato. Iam omnis familia per domum, prope modum lymphata ferebatur. Iam cubicula illa quę nuper ornamentis/mulierum symphoniis, atq; omni iocunditatum genere exultauerant, deseruntur , denudātur, & uelut ad hostium aduentum, aut si Erynnis inuasisset, lugubria uident̄, ac feralia, cūctis partim occultius, partim apertius emigrātibus. Quorum unus fuit Aegidius Aragonię gubernator, qui intelligēs, q̄ infestos haberet inimicos, per causam dormiendi, meridie cubiculum suum intrauit, & mutato habitu, cum regio confessore Barcellonam abiit, rumorq; fuit conatos esse quosdam in domo regis uincula ei iniicere, credo hanc opinionem ex eo ortam, q̄ Comes certis hominibus negocium dederat, ut ei uincula iniicerēt, captumq; ducerent, aut necarēt. Nam Barcellona, cum eo uenit gubernator, plena armatorum erat, ex maxima parte eorū, qui comiti studebant, & intrantes urbem, perq; uiam eūtes , ciuitas sciscitabatur , an rex adhuc spiraret , an ibi gubernator Aragonię adesset? Quo maturius ille tantopere se quæri ab inimicis cognoscens , sibi delitescendum putauit. Atq; ea nocte, cum secus atq; consuetudo ferebat, clausæ forent portæ , audiebat e domo, in qua latebat, in propinqua, ubi multi uersabantur armati colloquentes/admirantes/querentes, ubi est gubernator? quid de eo factum est? quo abiit? Hic autem ubi multa iā die apertæ iam portæ essent, non equum, sed nauigium conscendit, Paniscolamq; quæ sibi amica erat, se contulit. Hæc rettuli, ut

LIBER SECUNDVS.

rettuli, ut quod uolento ad affectationem regni fuerit animo Comes Vrgellensis, appareat. Nunc referam id, quod an ueneni an pestis an alterius rei signum sit, medici uiderint. Quod ipse qui uidit, quid fuerit se scire negat, idem, qui regem ueneno periisse, non credit. Is est Borra scurrarum eximius, quattuor & octoginta hodie natus annos, necdum a scurrando uacans. De quo nequis miretur me facere mentionem, in tanta fuit apud complures semper reges dignitate dicam, an opinione, an beneuolentia, ut eum in libris meis fastidire non debeam, quem reges nullo quamlibet serio in negotio fastidierunt, cum presertim, quod apud uulgi opinionem ualet, plurimum diues sit, adeo ut ad centum millia aureorum profiteri possit. Vir profecto natus ad exprobandum litterarum, scientiarumque, ac sapientiarum studiosis, qui doctrinam non ueri contemplatione, non summi boni fine, non ipsa uirtutum laude, sed pecunia & umbratili populorum honore metiuntur. Ad hos quottidianum Borræ conuitium pertinet dicentis, plus se & pecuniæ & honoris comparasse, dum stultum agit, quam qui litterarum & sapientiarum studiosi uocantur. Quod cum audiunt plerique litterati, ornatumque hominis regalem uident, & erubescunt, & dolent, & si uera fateri uolunt, etiam inuidet, nimirum infra omnes scurras/histriones/mimosque detrudendi, male meriti de liberalibus artibus, quibus inuidiosam uolunt esse uitam scurrilem. Hic igitur Borra de numero erat eorum, qui suis rebus, non sibi timerent, in quibus absportandis, cum aliquot horis districtus fuisset, tandem ad conspectum rediit regis. Cui ille uix suppetente uoce, unde, inquit, domine Borræ qui tam diu abfuisti. Hic simul ut rem dissimularet, simul ut regem cupidum suauis alloquii, si posset, hilaritate afficeret. Ego uero, inquit, e uicina uinea redeo, ubi nescio qui hinnulum meum per caudam ad ficum suspenderant, quasi ficos furto edisset, qui nondum maturi sunt. Ad hanc facetam uocem rex cum arrisisset, mox animam celerius agere cepit. Borra,

2 HISTORIARVM

ut erat ex aduerso, uidebat umbram quãdam, breue loci spacium occupantem, paulatim a medio uentre ascendentem, prout anima cõtinenter inferiora relinquebat. Id uiderit ne, an uidere uisus sit, an conuexitas aliqua corporis obumbrauerit, fides penes oculos eius sit. Vbi ad guttur euasit, & ipsa euauit, & rex animã efflauit. Ita Martinus rex, uel diutinæ quartanæ langore, uel tunc grassante morbo, uel incõmoda habitudine corporis, uel infando ueneno, uel incõsultis uxoris medicamētis, uel mœrore amissi filii, uel horũ plerisq; excessit e uita, omnium Aragoniæ regum & potentissimus (nã nullus ante eum Siciliam tenuerat) & ultimus ex familia comitis Barcellonę, in quem regnum Aragoniæ ttansierat, filia regis, quæ patri successerat, in matrimoniũ accepta. Ex quo mirari habeo, quid in mentẽ uenerit illi regi atq; Aragonensibus populis, uelle non licere in regnum succedere scemine, cũ ex hac regina & uir Catalanus in regiam dignitatem conscenderit: quę res etiam nationi gloriosa est, & Aragonia maiorem imodum maiestatem suã propagauerit, adiecta ei quasi appendice Catalonia, quæ uiribus ad illam sexquialtera est. Siquidem cum rex Aragoniæ nuncupat, Cataloniæ quoq; princeps subintelligitur: hoc est qd̄ ambaz̄ unus, idemq; rex, sed ab una, quæ sit dignior nuncupat. Quare haud dubitem dicere regem illum, suæq; ætatis homines, qui cõtra scemiã decreuerũt, fecisse, quod sui maiores non faciendũ existimauerunt. Mortis Martini nõnullæ res, ut credũtur, prænũciæ fuerunt. Eodẽ mense fuit eclypsis lunæ toto sydere obducta. circiter horę spacium. Item terremotus semel, cum mane surgeret, iterum cũ poculũ a pincernæ manu accepturus esset. Cũq; dixisset mors magni alicuius uiri terremotu significatur, inqt̄ ex intimis quidem nunc nostræ timeo parti: ad eum rex, ego non sum magnus, ubi adest maior, maior me papa est, de illo igitur terremotus loquit̄, non de me. Erat autem tunc Benedictus Barcellonæ, ipse uero eodem in prædio sub

LIBER SECVNDVS.

urbano. Itaque uisus est minus soluisse audientibus questionē terremotus, quā innodasse. Ex quo animi suorum magis anxii esse coeperunt. Nam in tota Hispania non modo Benedictus, qui sub umbra regis latebat, sed nemo alius cum Martino erat comparandus. Corpus defuncti a medicis curatum, & ad tricesimum usque diem in publico reseruatū est, ut ex omnibus regnis homines convenientes agnoscerēt. Sed maiore cura reginam Comes asseruandā curauit, ut uix miserę cubiculo pedem liceret efferre, uerbo quidē quod diceret, dubiū esse, an grada e rege foret, re autē quod uereret, ne ex altero postea concipiēs, e rege se concepisse mentiretur. Siquidem & apud iuris consultos, & apud physicos recepta opinio est, incertum tempus esse pariendi, & in undecimū usque, & interdum in tertiumdecimum mensem extrahi partum posse; & hæc quidem domestica sunt. Publice autem post defunctum sepultumque regem patefacta est magis apertis studiis ianua, & omisso iudiciorum ordine, pro se quisque impensius quottidie parare arma, cliētes contrahere, concire cuiusque generis homines, suas partes augere, consultare cum suis, nec domestica tantum, sed externa etiam auxilia accersere, donare, polliceri, nihil remittere; magisque ac magis indies ad uim spectare res uidebatur, & regnū eius fore, qui plurimum posset. Poterat autem plurimum tunc Comes Vrgellensis, Federico morte aui prope destituito, & per ætatem magis adhortando, quā adhortante. Duce Gandiæ, non per se, sed per alios auxilia rogante. Ludouico & Ferdinando extra regnum proculque agentibus, ut Comes ex quattuor competitoribus, duorum qui aderant iam uictor esset, duorum qui aberant, alterum non timeret, quem nemo fere priuatum defenderet, alterius cuius adiutrix factio Vrrea esset, prope diem uictor uideretur. Adeo iam de capiendis regiis insignibus, appellandoque se rege deliberabat. Quod ubi resciuere Cataloniae urbes, summopere dissuasērunt, amissurum ea uia illum omne suum ius, omne homi-

HISTORIARVM

num studium, nec a Catalonia, sed ab Aragonia incipiendū esse. Cataloniam quidem studiosam eius semper fore. Verum tātam labem minime subituram esse, ut regem ipsa & prima & sola faciat, contra suas & quidem maiores natu sorores expectaret quid eligendi iudices pronunciarent. Iam conciliū, quod illi parlamentum uocant, cogi ex omnibus prouinciis in Calatauibio. Sed hoc illi molestum erat, q̄ res in Aragonia, q̄ archiepiscopo authore, quasi nauis gubernatore, administrarentur. Quid enim sperandum sibi de brachio ecclesiastico? quattuor enim brachia in Aragonia faciunt, cuius caput sit archiepiscopus, competitoris studiosus, sui inimicus, cum quo Benedictus papa faciat, ut omnia cōmuni abbatōrum consilio geri uideantur? Quid de nobilium, equestrūq̄ cum gubernator, prętorq̄ tam sibi infensi, q̄ archiepiscopo obnoxii sint, cū alter affinis, alter gener illi esset? Quid de brachio ciuitatum, quod uocāt regale, quorum pleriq̄ superior, uel autoritatē uel gratiam sequuntur. Eo quidem magis, q̄ dabat operam archiepiscopus, ut concilium Cæsaraugustam transferretur. Idq̄ recte ac iure fieri per suos papa asseuerabat. Quod si fieret, multo meliores fore partes Ludouici intelligēs Comes, utriq̄ minatus est, archiepiscopo se pro pileo pontificali, impositurum cassidem ignitam, papę rasurū esse uerticem non aqua, sicut fieri solet, ante perfusum. Interea quotidie cedes, seditionesq̄ per prouincias fiebant, nec cuiusq̄ autoritas, aut potestas ire obuiam poterat, nemo satis alteri credere, nemo obtemperare, ipsa capita inter se dissidere, ac digladiari. Vsq̄ adeo iam in contemptum uenerant exteris. Siquidem in Sicilia, de quo postea dicemus, Bernardus Caprera res nouas moliebatur, & insulę regnum affectabat. Cuius non minor metus incessit animos eorum, qui bonum publicum & gloriā Aragoniæ, curā habebant, q̄ quis Aragoniæ rex esset, cum plus damni fieret, alienata Sicilia, q̄ quolibet competitorę rege factō. Igit̄ omnia plena motus/timoris/tur-

LIBER SECUNDVS.

bationum/ac periculorū, & uelut in tempestate multorū uentorum, cum inter nautas non modo litigatur de gubernādo, sed etiam pugnatur. Huc accedebat, q̄ Ludouicus suafu archiepiscopi, quo maior causæ suæ esset & autoritas & gratia, miserat ad fines Cataloniæ copias militum, nunciosq; ad cōcilium, qui hortarentur ad iustitiam, nihil metueret, præsto esse copias aduersus perturbatores ordinis iudiciorū & iuris, nec defuturas pecunias. Idem facit Ferdinandus, nō ignorās a Ludouico, non minus illa in fauorem fieri iuris priuati, q̄ publici, & contra Comitē, factionibus armisq; cœlū ac terras miscentē, autoritate armorū esse agendū. Ferdinādū quantū fauor in aduersarios p̄pensus ledebat, tantū recēs gloria rerū gestarū cōmendabat, q̄ mari terraq; uictor redisset, q̄ imperium Castellæ ampliāssset, q̄ pro re Christiana fortissime ac felicissime dimicasset, q̄ nisi ad experiendā litē de successione uenisset, prope iam regē barbarum debellasset. & de eo quotidie magis ac magis homines fauorabiliter & sentiebant & loquebantur. Exquo animaduertens Comes, iam duos externos competitores indies maiorem sibi autoritatē cōparare, idq; archiepiscopi opera, facinus exequi festinat, & quod minatus fuerat perpetrare. Itaq; Antonio Lunæ negocium dat, ut hominem per speciem colloquii euocatum obtrūcet. Erat autem Antonius & si diuersæ factionis, tamen perfamiliaris archiepiscopo, ac pene cliens. Nam annuis quasi stipēdiis ab eo donabatur, & eodem mense septingentos aureos aragonicos acceperat. Id dicitur fecisse archiepiscopus, q̄ cum fuisset tutor Ioannis Ferrādis, fraudarat pupillum dimidiata hereditate, eamq; in Blascū, qui gentilis, atq; agnatus suus erat, trāstulerat, indignum existimans tantam generis sui hereditatem, totā in alienū deferrri, nulla ei qui ex ipsa domo esset relicta portione. Is cū postea cerneret Ioannē, erecto ac sublimi animo uirum, Blascum uero segniori, ac longe imparem, uidit fore, ut se defuncto, ac nedum quidē defuncto, Ioannes

HISTORIARVM

Blascū hereditariis bonis exueret. Ea re p̄sidium homini infir-
 miori, aduersus potētioŕem in diuersa factione comparauit,
 propinquū suum in contraria acie ponens, ducē hostiū intra
 sua castra uersari patiēs, ac uolens, unde mortis suę origo de-
 fluxit. Et postea cū rex merita nesciamus, iudicia diuina mi-
 rari solemus. Enimuero hanc quā rettuli causam paucissimi
 notā habent. Neq; ego nūc de iudicio dei in uniuersum pro-
 nunciasse intelligar. Scio equidē iustos s̄ape multatos infor-
 tunio fuisse, & iniquos secūdistima fortuna usos. Sed nōnūq;
 sapientissimi non longe absunt a coniectanda dei uoluntate,
 cū patrem ille aut dominū agere uideat. Archiepiscopū e Ca-
 latauibio reuertentē, atq; in oppido Almuma agentē, Anto-
 nius ait se adire uelle colloqui gratia. Etenim s̄ape eū pro fa-
 miliaritate interuisebat, collocatisq; ad insidias in pximo ne-
 more ducētis equitibus hastatis, & ex parte magna loricatis,
 ipse cum paucis armatis procedit. Nam armati tū omnes fe-
 re, qui ex factionibus professi erant, incedebant, ac p̄mittit
 e uicino ad archiepiscopū, qui dicat se ad colloquiū uenire.
 Eo hic nuncio lætatus, tanq̄ aliqd quo gauderet ab amico au-
 diturus, conscēso mulo, obuiā egressus est, decē duodecimue
 comitibus. Nam festinantia plures undiq; cōuenire nō siue-
 rat. Ille tardius de industria iter faciens, plus duobus stadiis
 procul a muris archiep̄m excepit. cūq; se mutuo salutassent,
 hic illū filii, ille hūc patris nomine. Ecquid, inqt Antonius,
 erit ne rex Comes Vrgelli? non me uiuo respōdit. Ego, inqt,
 aut te capto, aut mactato. mactato respondit fortasse, captiuo
 nequaq;. Atq; hęc dicenti, frenosq; flectēti Antonius colaphū
 in medio ore incussit, arreptoq; protinus gladio, caput ferit,
 refugientē cæteri uulnerant, subinde caput muli, ut ab insti-
 tuto cursu auerterent, percutiētes, inter eos Antonii armiger,
 qui unus lanceam gerebat, ea subtus brachium adducta, in-
 currens præcipitauit e mulo, atq; ita iacentem contrucida-
 runt, manumq; inter cætera uulnera amputarunt. Ita is

LIBER SECUNDVS.

qui diadema imponere regis debebat, imperio eius qui diade-
 ma sperabat, teterrima morte est affectus. Vltiores angelos re-
 linquens, ne unquam in sellam regiam illi daretur ascendere, per quem
 summi in regno antistitis corpus foedissime confossum, lacera-
 tumque iacuisset. Ideoque statim diuinum, si recte aestimemus numen
 apparuit. Nam si tantum animi ad inuadendam urbem illis,
 quantum ad aggrediendum facinus fuisset, haud dubie sublata
 lis erat, & oppressa factione Vrrea. Comes regiam dignitatem,
 uel extorsisset, uel impetrasset. Nunc sceleris non uoti compos
 effectus est, dum hostem debilitatum manumque magis de fuga, quam
 de ultione cogitaturum putat, tam procul posito Ludouico, a
 quo peterent auxilia, nec in mentem uenit ei, plerisque animalibus
 acriora arma in fuga esse, & ingenium ex necessitatibus
 crescere. Dato hunc in modum spatio inimicis ad sibi consulendum,
 illi tamen illatae iniuriae dolore, tum inferendae metum,
 ad proximum ac magis ualidum Ferdinandi, de cuius iure bene-
 quoque sentiebant, praesidium confugiunt. longe decepta aduersa-
 riorum spe, qui a semel suscepta causa, in aliam descituros
 hostes non suspicabantur, ignari plus posse odium quam beneuo-
 lentiam, & dolorem quam gratiam, & cupiditatem se ab atroci
 iniuria ulciscendi, quam alieno honori inseruiendi. Blascus quoque
 qui ingressus Antonio opem tulisset, nunc ingressus cum po-
 tentia aliis opem ferre, nisi sceleratissimus uideri uellet, & a
 bonis cadere, coactus est. Ferdinandus intelligens ex una re tria
 sibi comoda fore, quae partes suae roborarentur, quae competitorum, qui
 ualidissimi erant, alter debilitaretur, alter hostes supra caput
 acerrimos habiturus esset, non grauata auxilia misit. Perit
 autem archiepiscopus anno circuecto, ab obitu regis eodem
 mense. Cuius morte solutum consilium est Calatauibii, & post
 modum conuentus puinciales agi incepti, ab Aragonensibus in
 Alcamitio a Valentinis in Tragera a Catalanis Dertuse, quae haec
 oppida finitima sunt aliis duabus puinciis. Quo difficilius
 fuit, inter distractos conuentus, mature deliberari, cum praesertim

HISTORIARVM

quottidie maiora confererentur in Aragonia certamina, gubernatore uolente prouinciam in officio tenere, ac quiete. Comite accersitis e Vasconia & transmotes copiis, annitente reliquias aduersæ factionis euertere, & suam rebus gerendis præficere. Tandem post aliquot menses, per conuentus uniuersos, hoc est, per terna brachia, Valentia & Calonia/ecclesiastica/patritia/plebea/ultra quattuor illa Aragonia, quæ diximus, locus delectus est in Aragonia, oppidum Capsa, mandatumq; gubernatori ut dispositis præsidis armatorum curaret nequid respub. detrimenti caperet, quoad interregnum duraret. Ibi cum alia multa, tum uero de iudiciis deligendis tractabat. Interea Comes non eadē qua in Aragonia, sed non multū dissimili iniustitia, par propemodū sui fauoris ac partium naufragiū fecit. Valentia primū ab alienatis a se Centellis deinde suæ factionis ppugnatoribus Villaragutis pfligatis. Materies calamitatis hinc ortū accepit. Ioannes Belliera præses quem & ipsum gubernatorem uocāt, ita infesto ferebat animo pro Villaragutis, contra Centellias, ut non gubernatoris sed carnificis munus se crederet accepisse, nullū oportunius uel ultioni uel iniuriæ tēpus ratus, q̄ illud interregni demēs atq; insipiens, qui non intelligeret neminem uehementius delinquere magistratū, q̄ qui personam præsidis gerit, & quod multo magis est, etiā regis qui uita excessit. tunc etiam præses nulla ex parte suus, sed totus ciuiū, totus reip. est, & quasi canis in ouili sine custode, cum magis uigilandū, latrandūq; pro grege est. At iste infito partium odio pro cane lupo effectus, aut peior lupo canis, absente pastore partem gregis, qui colorem & si Centellianum habebat, non tantum fugabat, sed trucidabat quoq; ad quadraginta numero, & eo amplius constat, honestos homines per fas perq; nefas, uel suspendisse uel securi percussisse. Ad hæc uicos oppidaq; centelliarum, asperitate iudiciorum exhaurienda curauerat. Hæc cū ad Comitē deferret Bernardus Centellia, q̄ princeps familiae erat, quottidicq; cō-

LIBER SECUNDVS.

ploraret. Ille negligentius lætiusq; ferre uidebatur, nec curare etsi uideri uolebat iniuriam propulsandam, uidelicet q; ueretur præsidem, cui addicta plebs erat, offendere. Atq; eo remissius agebat, q; Villaraguti, Lunis & Centellia, Vrreis in Aragonia responderent. Sic expressa necessitas Centelliis, ab eodem implorare auxilium, a quo implorasse atq; impetrasse Vrreas uidebant: eo facilius q; regina Margarita, conciliatrix fauoris, aliena a Comite erat, uel ob contumeliam acceptam, uel ob suspicionem regis extincti. Simulq; indignum ducebant, cum de iure competitorum ambiguum esset, Comiti contra alios adesse. Missis itaq; ad Ferdinandum, item ad Vrreas nunciis, qui auxilia implorent. Gilbertus Centellia Bernardi frater, cum bene magna clientum manu in agrum Valentinum incursionem facit, & ad sex millium capitum promiscui pecoris, quæ erant Ioannis Villaraguti subgubernatoris, abigit, dicens illum per corruptelam iudiciorum, cū ex aliis tum uero ex Centellianis uicis, eum pecorum questū fecisse. Ad hunc coercendum Valentini magistratus tum publico tum priuato nomine equitatum, quo ipsi non multo utebantur, a Comite accersunt: ille confestim quadringentos equites Vasconum mittit, Raimundo Perelioso præfecto, inter primos Catalanorum procerum, forti ac strenuo. Sed ii fere sub idem tempus applicuerunt ad oppidum, cui nomen est Castellioni, ad flumen Borrianam, quo Ioannes Ferrandis applicuit, cum septingentis equitibus Sagūtum, quod nunc uocant murum ueterem. Quam urbem Centellie suæ factionis studiosam tenebant, pene mediam inter Castellionem atq; Valentiam. hinc quattuor, illinc sex leugis distantem, atq; utrinq; transitu prohibentem. Nam a dextro latere perpetui montes ad mediterraneā Hispaniam porrecti, nisi plurium dierum circuitu Valentiam ire uetant: a sinistro oppidum Puteoli, & alia loca natura, atq; opere munita, facile transitum intersepiunt. Ad hæc inter Sagun-

2 HISTORIARVM III

tum Valentiāq; interiectæ paludes, utiq; hibernis auctibus laxiores, ut tum erāt. Vix tamen intercapedinem littoris ad transitum relinquebāt. Quas angustias maris ac paludis obfidere aduersus Valentinus transituros, ut colligi coniectura poterat, constituerant. Horū utrorūq; aduentu percepto, præses Valētinus fremere ac furere, q; auxilia hostib⁹ uenissent, sua peruenire non possent, & q; inimicis non modo impune esset læsisse, sed etiā ad ulteriorem iniuriā animus facultasq; accessisset, & q; gubernator Aragoniē in alienā prouinciā aduersus alterum gubernatorem per contēptum arma misisset. Tot igitur irritatis causis, iubet in posterū diē omnes qui per ætatem ualitudinemq; possent, qui arma haberēt, præsto sibi essent in foro armati: ut primum socios ad Castellionem reciperent; deinde uicos ac prædia Centelliæ, atq; sociorū igne ferroq; uastarent. Eadē nocte ad Ioannē Ferrandis atq; Castellanos, qui cū eo erāt eqtes citatissimo cursu superuenit Comes Castri cum cohorte fortissimorū iuuenū a Ferdinādo missus, neqd factio atq; arma Comitē Vrgellēsis in Valentiē finibus perturbarent. Vbi illuxit populus Valentinus sub armis, ad duodeuiginti millia peditū, ac ducentos equites ad locū præsto fuit, maxima ex parte inuitus, q; & bellum ciuile detestaret, & q; Centellianę factionis pleriq; studiosi essent, quos præses præcipue arma sumere imperauerat, tū ut experiretur q̄ obedienter imperata facerent, animaduersurus in contumaces. Nam capitale edixerat, si quis eorū non adesset, tum ne urbē diuersæ factionis hominibus relinqueret, si tantum suos eduxisset. Hæc est conditio tyrannorum, aut tyrānis similibus, ut suis ciuibus nec absentibus nec præsentibus satis confidant, etsi confidere necesse habent. Ideoq; plerunq; cum res in periculum uocatur, ab alterutris cladem accipiunt, ut nūc uidemus contigisse. Nam cū iis copiis gubernator sub signis ubi ad angustias uenit, uidet procul instructos ex aduerso hostes, magis illos quidem ad intercludendum iter paratos, q̄

LIBER SECUNDVS.

inuadendum. Erant enim pauci, ac pene nulli ad tantā multitudinem, sed spes seditionis hostilis, & fiducia equitatus, & uictorię preciū excitabat animos. Bernardus, iussis subsistere suis, progressus in medium, iubet aliquos e diuerso in colloquiū mitti. His missis, ait. Nihil minus se cupere, q̄ aduersus patriam bellum gerere. Ideo nulla dum arma intulisse, ultum priuatas iurias esse, & si nō satis pro idignitate ultū, ulturūq; si inimici iniurias facere pergant, cohibere uim nō afferre, uelle rogare illos, ut a ledendo tēperant satis habētes q̄ ciuitatem arbitrio suo moderent, parumper expectent dū rex declaretur, nolit esse ciuilis belli causa, in quo utrauis pars uincat, utrisq; si patriam amant, esse doliturum, se agnoscere ciues suos, amicos, propinquos. Deniq; cogitaret p̄ses non tam hostili animo omnes, qui secum essent pugnatuos contra nomen centellianum q̄ Castellanos/atq; Aragonenses contra Bellerianum, se quidem cum paucis domesticis esse, ut sociis qui plures sunt, ac pugnacissimi e cede reuocare nō possit: illum uero cum multis etiam inuitis quibus bello cōmisso, ut pugnent imperare nequeat. Hęc ubi magistratus audiere, signum timoris interpretati sunt, ob idq; ferociores effecti. Non pactionibus agendum esse respondent, aduersus exules, & patrię proditores, sed gladiis. Se regem esse, quoad regni controuersia est, proinde aut se permittant ei qui pro rege est, aut pugnam capessant. Ille tum magna uoce exclamat, ne interpretarentur se diffidētia uirium illa loqui, sed patrię caritate, prouiderent priusq; gladii stringerentur ne tristem eum diem & infaustum patrię redderent. Et cum nonnulli a magistratu iussi obstreperent, ac conuiterentur, tanq̄ tempus terenti. Deum (inquit) qui ex alto inuictur testor, & uos homines qui adestis, & te tabellio, ut mihi publicus testis sis, inuitum me ac coactum ad pugnandū descēdere cū ciuibus meis. Vos tamen amici, quos istic mihi plurimos esse scio, queso ne committatis, ut amici uestri aut

HISTORIARVM

uos feriant, aut feriantur a uobis. Sunt qui opinentur illum dolo ad colloquium uenisse, ut sereret inter hostes discordiam, plurimique a pugna se uel abstinerent, uel subducerent, prout factum est: sed ipsorum malo. Ego sicut doli incertus sum, ita illud certum habeo sacerdotum testimonio, Bernardum maluisse & amicis consultum esse, & patriæ, quæ dimicatum. Post hæc uerba, ad suos regressus, renūciat quid ultro citroque dictum sit. Socii concepta ira atque spe uenientibus occurrunt, & qua in parte uolitare præsidem cernunt, cum robore equitum impræssionem faciunt. Locus angustus pauciores adiuuat, aliquandiu acerrime, & præcipue inter equites dimicatur. Ibi duo ex primoribus Castellanorum equitum cadunt cum aliquot sociorum, sed eo acrius cæteri ingerunt, & præsidem obregalia uestis insignia conspicuum circūstunt, atque obtruncant, plurimosque comitum adiiciunt, cæteri in fugam uertuntur: pedites quoque qui circa ducem pugnabant, quia hostem a tergo adoriri non poterant, & ab alia equitum manu, confertisque peditibus distinebantur aliquantum sustinere certamen, sed minus acri animo, quam multos sociorum non periculo, sed spectaculo adesse cernebant, quasi pugnandi eis propter angustias copia non esset. At ubi ducem cum multis obruncatum, cæterosque equites fugientes cognouerunt, & ipsi in fugam uertuntur, miscenturque cum aliis, qui manus non conseruerant. Sed Castellani, qui Centellianos & Villaragutos non internoscerent, ut in quosque incidebant, promiscue sine discrimine feriebant. Illi qui cum sociis stante acie ferrum non stringerant, non profligatis sociis stringere cogebantur. Sed quis aut uincientium ferociam, aut fugientium ignauiam, repræmere potest? Cadunt igitur Valentini ex omni genere ac sternuntur, uersisque in fugam omnibus terga ceduntur, nec fuga eis saluti erat, cum equitatum herentem tergis, euitare non possent. Videres itaque hos in altum mare, illos in limosam paludem, uelut in castra penetrantes, & dum tutiora ab accessu equorum petunt,

LIBER SECVNDVS.

equorū petunt, in uoragines ac depressa labentes, nec fere præ armorū pondere emergentes. noua ubiq; facies, insolitus tumultus ac clamor, eodem tempore terrestre prælium tam angusto in loco gerebat, ac cedes fiebat, mari, palude, ac interiecta inter hæc terra, tribus diuersis locis continenter cruore imbutis. Nec omnes gladio mors absumebat, sed etiã aqua multos, & utroq; genere. Qd nisi Bernardus & Ferrandis intercessissent, hinc ferrum suorū cōpescentes, hinc Valentinis iter, fugãq; patefacientes ac præeuntes, insignis inter paucas calamitas eo die Valentinis accepta esset. Perierūt tamen ex iis illo prælio, & postea ex uulneribus ad quattuor millia uirorū. Cæteri quos neq; mare, neq; palus, neq; gladius hausit, fuga se in urbē receperunt, & ni duo ii quos dixi obstitissent, ueriti urbē direptū iri, uictores cū uictis i portas irrupissent, & quod incredibile uideatur, tanta ciuitas ac tam frequēs, a tantulis copiis direpta fuisset, atq; euersa. eorū missis in urbē Bernardus, aliquot ex suo numero principibus amicorū, ipse Saguntum se recepit, cum paucis captiuis aduersæ factionis. Cæterum neq; hanc humanitatē in ciues suos, neq; superiorē pugnæ deprecationem, tantæ laudi tribuo Bernardo, quanto dedecori illā imanitatem atq; seuitiã, q; reuertēs, iussit amputari caput præsidis, ac præfixum hastæ, tradi filio puero, quē ceperat, in urbem usq; gestandum, ut in altissimo postmodū trabe suffixum pro trophæo statueret. Neq; enim sic crudelitas inimici ulciscēda est, ut crudelior ipse iudicaris. Adeo minus imane facturum fuerat filium super paternum cruorem iugulasse, q̄ religiosum illud patris ac filii pignus polluisse, ac ludibrio habuisse. In sequentibus diebus a populo Valentino acciti Cētelliæ, magistratus ex corpore suo creant, remq; publicam ad se omnem transferunt. mox Castellanos accersunt, ire ad ciuitatem ut suspicabantur iratam formidantes. Sed ii ciues necesse habebāt, aliis ueniam dare, qui sibi ipsis ab eisdem uictoribus ueniã precarent. Raimundus audita

HISTORIARVM

pugna fertur dixisse, se agnoscere fortunam Comitis, cuius ducem alterius tardum ac timidum consilium in Aragonia fuisset, alterius repentinum ac praeferox Valentiae. Nam si diem horamque certaminis cum Raimundo praeses communicasset, in eadem cladem uentum non esset. Sed uidelicet nimia fiducia, quae frequenter potentiores partes euertit, praesidem in ruinam impulit, & priuatam & publicam. Itaque Raimundus unum praesidem incusans, ac detestans infecto negotio rediit. Porro uictoria haec longe plurimum, non dico momenti sed authoritatis contulit causae Ferdinandi, coegitque iudicia maturari, antequam omni ex parte intestinis bellis prouinciae uexarentur. Delecti itaque sunt nouem iudices, ex singulis prouinciis terni. Imparem enim numerum ad finiendas uel lites, uel consultationes, Hispani multo commodiorem existimant & id temporis non poterat sententia pro aliquo competitorum ferri, nisi a sexquialtera parte iudicum, imo singularum prouinciarum. Quippe cum necesse esset, duos ex singulis prouinciis iudices conuenire. Prouincias appello parum proprie, quae sunt tantum gentes a populo Romano uictae, sed ego usitatum uulgo morem sequor, quia tria regna, ut malle dicere, non possum propter Cataloniam, quae regnum non est, par tamen duobus regnis. Non ab re fuerit, & nomina iudicum & qualitates referre, ut posteritas sciat, quos uiros tantae rei praeficiendos, ex suo quoque corpore consilia tanta existimaauerint. Ex Aragonia quidem delecti sunt, Dominicus Ramus episcopus Oscensis, quem postea Ilerdensis, ad extremum archiepiscopum Terraconensem, eundemque cardinalem scimus nuper diem suum obiisse, post omnes collegas illius iudicii, in quo ipse sederat primus, de cuius scientia/uita/authoritate, dicere parum attinet, cum iudicia hominum, hoc est honores habiti, testimonium dicant. Franciscus Aranda, uelut ac barba horridiore, quam uidelicet renunciaisset rebus humanis alioquin ita accomodatus ad domos principum, quibus diu praefuerat moderandas, ut nusquam non & in consul

LIBER SECUNDVS.

tandis, & in administrandis rebus ac maturandis, primas obtinuerit partes idque sola naturę bonitate atque ingenii dotibus, citra ullam scientiam, ac citra ulla propemodum litteras, ut appareat ex homine natiuis bonis excellenti, formari potius præcepta sapiëntiæ, quàm ex præceptis sapiëntiæ formari hominẽ excellentem. In quo illud præcipue admirabantur, cum quasi pater esset, ut quasi tutor potētissimi cuiusque, tam modico exiguoque contentus foret. Ideoque libertatis miræ, ac nemini obnoxius erat. Berengarius Bardessinus, quo neminem neque illius neque huius temporis iurisconsultum in Hispania senes meminerunt maioris authoritatis fuisse, & perinde ad tantas opes peruenisse. Ex Valētia, Ferrarius dominus Cartusiæ, non tam sciëntia (erat enim in iure civili perdoctus) quàm conscientia optima, prudētiaque ac gravitate singulari insignis. Vincentius Ferrarius eius frater, ordinis prædicatorum, cuius admirabilis in concionando laus ad exteras usque nationes est peruagata, princeps haud dubie sui temporis oratorum dumtaxat illiterate loquentium, & si uera memorantur miraculis clarus, & ante & post obitam mortem. Petrus Bernardus, iuris ita peritissimus, ut Valentię nemini postferretur, uita queque casta & integra. Ex Catalonia, Franciscus Sagarriga Terraconensis archiepiscopus, cum doctus sane in civili ac pontificio iure, tum uero ita facundus, ut ei primæ partes in eloquētia tribuerentur, & qui non minora ornamenta naturæ ad facunde pronuntiandum, quàm episcopus Conserranenſis. cum in contentione uenissent iudicatus est. Bernardus Vallisicæ, quẽ non tanti faciebant, quod in iure civili nulli suorum foret secundus, & in dicendo sane admodum ualeret, quanti quod plerasque causas gratis defensabat neque ex patrociniis potentiorum fauores, neque ex humiliorum gloriam captabat. Guillelmus Gnaspes uir, ut in Hispania litteris satis eruditus ac cultus, atque ex omni Barcellona, cum prudentissimus tum syncerissimus iudicatus. Hi iudices quo primo die ingressuri iudicium

2 HISTORIARVM III

erant, corpus domini inspectante populo cōmuniter acceperunt. Deinde continuos triginta dies, præter feriatos, partiū aduocatos audierunt, quoties & q̄diu cuiq; libuit dicere. Libellos/disputationes/ceteraq; in scriptis probationum genera seorsum singula accipiebant. Reliquam diei partem in consultando soli consumebāt. Postea uero q̄ nihil cuiq; libitū est, uerborum ac scriptorū proferre, conclusi sunt in oppidi arce, hac lege ut illinc prodire fas nō esset, nisi rege declarato. Qui sermones ab iis inter se habiti, uel anteq̄ includerentur, uel ubi inclusi sunt, an multum an parum, nihilne dubitatum dissensumq; sit, incompertum mihi est. Quia nec aliquis deprehendit, & ipsi nihil intercessisse dissensionis significauerunt, siue q̄ ita fuerit, siue q̄ suæ grauitatis censuerint esse, consiliorum archana reticere, siue q̄ morem hispanum custodierint, quo nefas habetur, post euictam a senatu sententiam mentionem de his facere, qui ab ea sententia, quæ superata est steterint, & nihilominus parui interest scire quid intus quæsitum sit, cum sciamus quid propalam declaratum est. Octauo die q̄ se concluderant, qui fuit profestus diei, qui celebratur in honorem principis apostolorum mense Iunio, conuocatis partibus ad sententiā audiendam, iudices in loco ædificato ante ualuas templi confederunt. Gradus autem templi qui multi sunt, & statim plateā ac tecta omnia, unde prospici iudiciū poterat, omnis ætas sexusq; repleuerat, clausisq; portis armati muros ac uicos, nequid turbæ fieret, tuebantur. Tum Vincentius a cœtu collegarum surrexit, suggestumq; pro gradibus positum, & ad populos obuersum conscendit, atq; oratiūculam habuit, qua dignitatem quandam sententię compararet, tum instrumentum in quo scripta erat sententia capit aperitq;. Pendebant ab uno omnium ora, mentesq; inter spem metumq; sollicitæ. Non sic ad expectationem pugnæ suspensi sunt animi eorū, qui de turribus domibusq; populares suos, cū hostibus decertantes prospectāt.

LIBER SECUNDVS.

Nunquam post hominum memoriam tanta causa in iudiciis uersata fuerat. Nemo non illuc suos affectus tulerat, nihil sane quisquam suspicabatur, nihil de futuro diuinare poterat, omnia prospera cupiditas, omnia improspera timor subiiciebat. Ipse quoque pronunciator, cum partem primam sententiæ recitasset, & ad nomen regis aduentaret, subinde magis expectationem hominum suspendebat, interloquens: Ecquem putatis iam regem uestrum esse? quo maxime gaudebitis? qui maxime optandus est. Et cum aliquoties interfatus, ardentem attentionem magis incendisset. Infantem Castellæ Ferdinandum recitauit regem declaratum. Ad quod nomen tantus exultantis turbæ clamor excitatus est, plerisque assurgentibus ac discursantibus, ut reliqua recitationis pars non fuerit exaudita, præsertim militaribus undique uocibus, tubisque ac cornibus: præterea bombardis obstrepentibus. Dicta sententia ad tres conuentus nuncii cum litteris, quæ rem docerent missi sunt, ad Calatauibium, ad Tregeriam, Dertusamque. Qui simul ubi re cognouerunt Ferdinandum esse regem, accipere dixerunt, litterasque passim per urbes dimisere, legatosque ad excipiendum regem, e Castella Aragoniam ingressurum, delegere. Postridie quæ rex declaratus est, cum audiret Vincentius, ad eumque referrentur uoces nonnullorum causantium, non indigenam regem, qualis Comes Vrgelli futurus erat, sed alienigenam factum, eodem in loco orationem habuit, dicens ubi de iure successionis questum sit, ibi non esse causam, cur de persona mentio haberetur. Nam Comes Vrgelli, cuius uicem nonnulli dolerent, tantum abesse ut comparandus fuerit cum Ferdinando, ut iureiurando interposito & teste conscientia collegarum iudicatus sit a duce Gandiæ, in succedendo superari. Quod autem ad personam pertinet, esse Ferdinandum matre Catalanum, Comitē Vrgelli Lombardum, illum patre rege ex eadem natione, qua reges Aragoniæ, dignitate uultus ac corporis tanta, ut sit nulli secun-

HISTORIARVM

duſ, & quaſi ad regnandum natus. Animo autem ac uirtute, ſiue inter ſuos, ſiue inter hoſtes, ut ſi morem prudentium quorundam populorū ſequi liceret, non minus eligendus ad regnum fuerit, q̄ per iudicium ſucceſſionis declarandus, quę laus nequaquā ulla ex parte in Comite agnoſceretur. Quare nō modo æquo ſed etiam libēti animo, regem ſibi diuinitus datum, expectarent atq; exciperent. Et alia in hanc ſententiam plura, quę tamen inſitos atq; impreſſos diu affectus, & ab iis natam opinionem non potuerunt omnino excutere. Per uniuersas tamen urbes tam libentibus auribus nūcius declarati regis exceptus eſt, ut omnes fere ſibi hunc inter competitores regem optatum ſperatumq; fuiſſe uideri uellent. Valentiaꝝ quoq; uix bene obductis cicatricibus, uniuerſi clauſis tabernis officiniſq; lætitiā tot diebus celebrarunt, ut iubendi fuerint per magistratum, omiſſis feriis ad opera reuerti. Ferdinandus primum per publicas litteras certior factus ſe regem declaratum, deinde legatos ad excipiendum ingredientem regnum ſuum delectos, & ad ſe iter habētes Aragoniā uerſus contendit. Cūq; ad fines regni aduentaret, legati Aragoniæ Valentiaꝝq; introgreſſi nonnihil Caſtellam obuiam regi ex equis delapſi ſunt, ac manū deoſculati. Cataloniaꝝ uero intra fines ſubſtiterunt, neq; ingrediēte Aragoniam rege, ex equis deſcenderunt, quorum ego neutros neq; repræhendere, neq; alteris præponere auſim. Nam priores illi officioſum exiſtimarunt non excipere regem ſuum, uelut ex limine domus, ſed prodire in uiam, & obuiam progreſſos introducere, habito maiore honore, q̄ qui paribus haberi ſolet. Pares enim ex equis ſibi dextras porrigunt. Poſteriores uero magis conſentaneum putarunt, non egredi in alienum, ſed ex ſolo patrio regem in poſſeſſionem regni admittere, neq; deſcendere ab equis nouo exemplo, quod ſuperioribus regibus ſciebant nō fuiſſe factitatum. Sunt enim uarij mores hominum uariaq; ſententiæ, ſuis quæq; deſenſoribus tutæ atq; honeſtæ. Rex tñ

LIBER SECUNDVS.

horum nulli manū porrexit, sub humero sinistro admouit, præterq̄ Francisco Clementi episcopo Barcellonensi, qui fuerat patriarcha Hierosolimitanus, quē quia nouerat suæ partis cupidissimum fuisse suauitatus est. Atq; ita cōmuniter legati cum ingenti ex omnibus regnis manu procerum Calatauibium, mox Cæsaraugustam deduxerunt. Vbi non multos dies est cōmoratus, dū pacificaret interposita sua authoritate dissidentes, neq; regis existimauit munus esse, meminisse iniuriarum, quas priuatus accepisset, & odiorū, quæ aduersus se nonnulli gessissent. Nam qui priuato hostes extitissent, postea regi non hostes sed clientes esse, & quibus prius ipse infensus fuisset, post regium nomen patronum/tutorem/patrem esse debere, nec præterita sed sequentia delicta cognoscere. His in concordiam reuocatis, idem de Valentinis, qui ibidē aderant, & si nōnulli saluū sibi ius esse, quo semper illa natio usa est, inter se belligerandi postulabāt, effecit. Nemo enī gerere inimicitias equū sibi cēsebat, cū uideret regē suas deposuisse, & in neutros se ppēsiorē ostēdere, paratū & passos & inferētes iniuriā ulcisci. Est quidē hic apud illius gētis proceres mos, siue æqua siue iniqua ratione itroductus, impune inter se certamina cōserēdi, quo pugnatiores reddant. si belli terror a duobus potentissimis regibus ingruat, utrunq; latus præmētibus Franciæ atq; Castellæ. Sed regiæ potestatis fulgor quoties audet, ac iusta causa subest, gliscentia hæc simultatū certamina, quasi nubila repellit & discutit. Forte iis diebus dum hæc gerunt, Alfonso regis primigenius, uix adolescentiā ingressus, cū isset uenatū, nactus est eximia magnitudine aprū, quē ut uelocissimo equo uehebat, p̄cipue urgebat, cupiēs aut solus occidere, aut primus ferire nec p̄cul aberat Iberus longe maximū Hispaniæ flumen, Cæsaraugustæ muros p̄terfluens. huc aper seu casu, seu uti in locū iā sibi antea notum, cursum intēdit, perq; ripas atq; inuia se demittēs, aquas ingreditur. Alfonso a tergo instans, ac iam iam feriens,

2 HISTORIARVM III

eadem ripa & semita consequitur, ac ne tam insignem prædā
 hoc est tam insignem cum laude uictoriam, quam in mani-
 bus habebat, amitteret, & ipse adacto equo flumē intrat, im-
 memor quantum periculi adiret, natantemq; feram natanti
 equo infesta urget hasta, quasi illam posset in tā rapido flu-
 uio capere. Hoc spectaculo Bernardus Centellia, eius curæ
 cōmissus adolescentulus erat, exanimatus reuocare pergentē
 clamoribus cum non posset, ipse quoq; cum aliis nonnullis
 aquas ineūt, magis uerentes infamiam destituti filii regis,
 q̄ uitæ periculum. Ille internatandum quoad poterat ferire
 conatus, in ulteriorem ripam euasit, atq; illinc aliquādiu per-
 secutus strenue occidit, & maximi apri, & maximi flumi-
 nis uictor. Rex ubi resciiuit inter cogitationem periculi & ad-
 mirationem facti, nec indignationem nec lætitiā ostendit,
 nolens neq; strēnuitatem repræhendere, neq; audaciam ni-
 miam adiuuare. Hac ex indole Alfonso futuræ magnaniz-
 mitatis specimen dedit, sicut patientiæ ac mansuetudinis ex
 eo quod egit postea diebus. Concesserat rex uenatum, non tā
 ex more, q̄ ut Petrum ex filiis minimum circiter nouem an-
 nos natū, uenationibus, ut sic dicam, initiaret. Atq; ubi bo-
 na diei parte, & suos & filiorum oculos, animosq; multifaria
 uenatione pauit, iussit filium ad tenerum adhuc aprum, ca-
 nis morfu retentum, sauciumq; accedere, atq; illum hasta ex
 equo ferire, ut tanq; præda a se capta lætus uigorem animo
 præsumeret. Cum in hoc occupatus est puer, & multi cum
 risu hilaritateq; exhortantes, ut sit circumfunduntur, & ut
 spectaculo intersint immiscentur, indignissima res contigit:
 equus cui insidebat Bernardus Centellia, Alfonso ut dixi-
 mus, datus custos, tanquam Achilli Phœnix, calcem ma-
 gna ui incussit adolescenti in exteriori parte genu sini-
 stri, nesciebat ille calcitrosus esse equum, quippe quem
 commodato forte eo die accepisset. Ad eum ictum Alfon-
 sus non exclamans, neq; ingemiscens, pudebat enim

LIBER SECUNDVS.

a dolore uinci, tantum ad plagam apposuit manum, & represso gemitu, dissimulare magnitudinem mali conabatur. sed pallor insecutus & rigor, & q̄ iam iam collapsurus uidebatur, dolorem ingentem periculosamq; plagam indicabāt. Tum inter amplexus multorum qui accurrerant, ex equo humi depositus cum esset, pro loci oportunitate uulnus obligabatur, multisq; in extremo adolescentulum esse mustitantibus, aliis circumfremementibus, aliis nunciatum regi, qui non nihil aberat, euntibus. fuerunt qui Bernardo suaderent ut fugam caperetur, ne aduenientis iram regis opperiretur, solus frater ne faceret dissuasit. Fore enim ut uelut noxiū ac sceleris consciū, multi sequerentur etiam regis iniussu. Nā quisquis fugit alios quodammodo inuitat ad insequendum, a quibus uel retrahendus esset cum dedecore, uel puniendus in fuga, ob facti ultionem. Siquidem impune est peccasse iis, qui ut regi gratificarentur, alios offenderunt. Rex audita re cum attonitus accurisset, fremēsque diceret, ubi est qui primigenium meū mihi peremit? ille reluctans dolori, uultu ac uoce erectiore q̄ pro uiribus, nihil est, inquit, periculi pater, nihil mali erit, solent huiusmodi contingere, equus me non homo percussit. Hæc uerba uelut pro amico timentis extenuarunt, & apud patrem & apud cæteros culpæ atrocitatem. Quanta autem hæc fuerit animi præstantia fortitudoq; declarat, q̄ aliquot diebus per extremos dolores sine ulla recreatione iactatus est, desperantibus iam medicis quin plagā facer ignis corripere, nisi superuenisset chirurgicus quidam Ferdinandus Alfonsi, uir dignus, uel hac una curatione, qui litteris memoriæq; mandetur. Recepta salubritate filii, rex Dertusa, ubi se tenebat papa, deinde Ilerda studiorum nutricula, Barcelonam peruenit, ibiq; concilium generale prouinciæ Cataloniæ indicit. Nec dum se regem Siciliae appellari uolebat, priusquā illius possessionem recepisset. affectabat enim regnum Bernardus Caprera, nomen ac spiritus aui

HISTORIARVM

referens , qui ornatissimam Genuensium classem , bello uicit & coepit. Huic quidē spem faciebat, q̄ per mortē Martini Aragonia intestinis bellis laborabat , q̄ in Sicilia neminem neq; potētiae/neq; factionis/neq; authoritatis maioris sciebat, ad hęc q̄ erat prętor insulę, quę magistratū iustitię uocāt. Nam Blancā regis Nauarrensis filiam, quę fuerat uxor regis Martini filii, ut scēminam contēnebat, eāq; ut spoliaret ac se augeter, authoritate priuatā uideri uolebat. q̄ defuncto rege cuius partibus fungebatur exauctorata esset. Se autem cum antea, tū uero nūc esse summū magistratū, & ad quę spectet moderari prouinciam. Neq; uero ob id modo aduersabatur reginę, ut primus ipse ac solus magistratus esset, quo facilius regnum occuparet, sed ut illā quoq; in matrimonium acciperet, quo maiorem sibi authoritatē cōpararet, ad regiū nomen assumendū. Faciebat p̄terea spē uicinitatis Ladislai, authoritasq; alterius summi pōtificis, si plures eodē tēpore possunt summi pontifices esse. Nam tunc de pontificatu contende- bant, Benedictus/Gregorius/ Ioannes. Colorem autem iuris p̄bebat, q̄ defuncta sine liberis Maria Sicilia regina, regnū ad Martinum eius uirum nō potuerat peruenire, nec deinde ad Martinum patrem, eoq; illum regem esse debere, quę sibi Siculi ipsi delegissent. Cogitabat & aliā apud se ipsum cau- sam, q̄ si Blancam in matrimonium accepisset, uendicaret sibi ob hoc quoq; regnum, q̄ Blanca Marię, ut propinquę succederet. Siquidem Maria proneptis fuerat regis Na- uarrę ex filia, quę fuit prima uxor regis Petri, unde uxor regis Federici mater eius genita erat. Exquo intelligi licet, q̄ prępostere Bernardus ageret, ueluti alienam a regno Sici- lię Blancā insequeretur, cuius hereditario iure regnum sibi destinabat asserere. Hac cogitatione, qua fallere alios uole- bat, ut mea fert opinio, tam callidus tā uaser uir nō fallebat. Neq; enim eum fugiebat, multo proximiorē Marię fuisse Martinum patrem, utpote auunculum, uti modo ostendi,

LIBER SECUNDVS.

pariter & cōsobrinum, cuius mater, soror Federici regis fuisset, utroq; ex parēte. Qd̄ ius pp̄inquitatis erat in Helianore regina Castellæ, cuius filius Ferdinandus eodem gradu pp̄inquitatis cōtingebat hāc, quo Martinus, qui fuit uir suus uere rex Siciliae non modo uiua uxore sed etiam mortua, cū p̄sertim Siculi regem, & ante mortem uxoris, & ea mortua agnouissent. Sed Bernardo si regno, reginaq; uxore potitus esset, quantulumcūq; ius satis sibi fore uidebat. Hoc in loco mihi consideranti Mariam, quæ patri in regno successit Martinum uel alterum, uel utrūq; qui in ius fœminæ successor fuit, Bernardum qui tenui, hereditarii regni apud fœminam, filo uelut ancora nauem spei suæ firmabat. subit admiratio de Aragonēsis, qui nolebant propinquos regis ex fœmina in suo regno succedere, cum uelint suos hoc eodē iure succedere in alieno. Itaq; sic, ne alia repetantur, Ferdinandus in regno Aragoniæ potuit succedere, quo modo Martinus in Siculo. In hoc, sicut dixi, Bernardus nō fallebatur, fallebatur in eo q̄ multo maioris haberi debet & erroris & detrimēti. Erat ei in optatis eximia singularisq; reginæ pulchritudo, & in tam dubiis rebus atq; arduis amare uacabat, aut uacare uidebatur, cū potius optādum foret, illam minus speciosam esse, hoc est minus superbā ac fastidiosam, utiq; uiro nec iuueni nec formoso. Ea propter si propalam in matrimonium peteret, extimescebat ne respueretur, neue factū suū non satis idoneo colore tegere posset. Quippe qui credi uolebat, uelle insulam in officio tenere, donec in Aragonia interregnū. Constituit itaq; dolo atq; insidiis rem tractare, si id parum procederet blanditiis ac promissis, ad extremum adhibere terrorem atq; uim. Tenebat se per id tempus regina in urbe Catina, ubi arx inter primas tuta, & mari uicina est, sed diuersabatur fere in propinquo monasterio cum sanctimonialibus, q̄ nullarum esset q̄ illarum consuetudo, uel aptior uiduæ fœminæ, uel ad famam honestior. Hoc in loco Bernardus eam compræ-

HISTORIARVM

hendere cum parasset, illa seu admonita a suspicantibus, seu certior facta a scientibus, in arcem furtim concessit. Qua de re Bernardus maiorem imodum dolens, nō modo q̄ deceptus spe foret, uerum etiam q̄ uehementi cōflagraret inuidia, qui dolo in reginam uteretur. Misit ad eam qui de colloquio agerēt, cupere enim se purgare inuidiā & suspicionē ab illius animo adimere. Nec abnuuit regina uerum quia parum fidei uterq̄ alteri haberet, cōuentum est, ut illa de puppi triremis, hic de ponte, quo littori nauis iungit̄, sermonem faceret. Ille post multa uerba, quæ ad purgationē facti attinebant, dicit̄ intulisse coniugii mentionem, & ad ea turbato uultu regina subiecisse, hui senex scabide, nec plura his, auertēsque se iussisse Raimundū Torres (is erat dominus triremis, solusque aderat) retraheret longius a terra triremim. Is protinus in perās remigibus in altum referre nauim, coegit Caprerā conantem excusare præsentem orationem, cum p̄terita facta male purgasset, propere desilire de ponte, ne in mare cum ipso ponte decideret. Hic uero pernegabat postea se de coniugio appellasse reginam. ideoque nec eam fastidiose respondisse, sed hanc sibi contumeliam ab inimico impositam, qui magis ut incōmodaret ei quem oderat illic triremim habuisset, q̄ ut reginæ gratificaretur. Quæ dicenti non defuissent, qui crederent, & si sciebant nauem adhuc stante eo in ponte reductam fuisse, nisi quæ insecuta sunt indicassent, nō modo affectasse uxorem, quo facilius honestiusque regno potiretur, sed etiam corpus adamasse. Erat enim uir alioqui inprimis mulierosus, ut nescires Martem ne magis an Venerem coleret. Lapsus hac iterum spe, & per cōtumeliam elusus abiit indignās ac minabundus, se monstraturū illi q̄ inconsulte ageret, quæ recusaret, cum summo magistratu cōsilia in publicam salutē agitare, potiusque cū aliis priuatis hominibus consultaret, & seorsum haberet cōciliabula, cum iam priuata esset. Itaque cōparatis copiis, partim ui, partim minis, partim autoritate ciuitates plus

LIBER SECUNDVS.

ciuitates plurimas ab illius ditione ad suam transfert. Idem prope diem facturus de Syracusis uidebatur. Quam urbem non ut regiam sed ut peculiarem, traditamque sibi pro uite dignitate, regina cordi habens, magisque quam ceteras amittere uerita, illuc se confert, accersitque Sancium Doris Egidii, de quo supradiximus filium, prefectumque classiarium, quem uulgo Almiracum uocant, quod sciebat similtates gerere cum Bernardo Caprera, ut rationem iniret, qua tam uiolento uiro queat obfistere. Is cum ad eam una cum subprefecto in arcem uenisset, Bernardus se ratus, ut dicebat, matrem cum pullis una capturum esse, eodem accurrit cum septingentis equitibus, ac mille peditibus, arcemque pretergressus urbem inuadit, ac nemine repugnante, tum propter metum, tum propter gratiam ac factionem recipit. Comitibus Sancii qua potuerunt fuga elapsis, quos Sancius in arcem admittere noluit, quod re cibaria admodum tenui utebantur. Vix recepta urbe, Bernardus arcem obsidere atque oppugnare instituit, pretendens urbem quidem redigere se uoluisse in suam potestatem, quo teneret in officio, donec de iure regis in Aragonia disquireretur. Arcem uero obsidere, non tam ob reginam, quae non nihil ab officio recederet, quam ob Sancium capitalissimum suum, qui cum semper aliquid in se male cogitauit, tum maxime id temporis post reconciliatam gratiam, arma contra se sumpsit, & aduersus praesidem consilia cum primoribus de administrando bello agit. Est autem arx, Marchettum uocant, in iis angustiis, quae porthmos graece dicuntur, quasi limite quodam inter continentem, ut sic dicam, & urbem pene insulam, & sic olim uocabatur, cum non urbs, sed tertia pars urbis esset. Has angustias duo portus coarctant, maior minorque supra maiorem arx posita est, breui muro cum porta arcem portumque iungente, ab altera parte longiore muro, & sine porta, ad minorem portum producto. Ita nemo terrestri itinere urbem aut ingredi aut egredi potest, nisi per portam arci subiectam. Eam portam cum repentino

HISTORIARVM

aduētū Bernardus occupasset, custodiri iusserat, dū urbē uel cepisset, uel desperasset, neue fortassis re infecta, confecta hostes cōmodā fugā nāciscerētur. Vtraq; itaq; fronte terræ occupata arcem & ab urbe, & a continente munitionibus cingit, stationes extruit, præsidia disponit, oppidanis seu uolūtariis seu inuitis nunq̄ intermisso labore adiuuantibus, ac nequa nauis a portu maiori (nam id a minori propter angustū aditum non timebatur) subuenire posset, utraq; castra ducto super aquas ponte cōmittit, machinisq; erectis ac tormētis saxa iaculantibus, obsessos quotidie oppugnat, ne noctibus quidem ad quietem datis, & quod minime decebat amatorem, honos sit auribus, fimum ac peiora fimo, quæ teterrimū odorem remittunt, sæpius q̄ saxa in arcis tecta iaciebat, nolens deesse fortunæ, ut dictitabat, uotis suis aspirāti. Etsi paucorū dierum cibos esse obsessis ei compertum erat, tamen nihil longius uidebatur, q̄ ut reginam, quam cupiebat uxorem, ac tātopere amabat, & Almiracum quē nec minus oderat, & suis cōsiliis aduersum præcipue timebat, redigeret in suam potestatem id est, anteq̄ rex in Aragonia constitueret, ipse se regē in Sicilia faceret. Huic tantæ rei conficiendæ & liuor & perfidia, si ei credimus, impedimēto fuerunt si cæteris, auaritia & ut ipse arbitror, irreligio. Siquidem laudes eius hæc duo præcipue uitia fœdabant, sacrorū contemptus, ac tenacitas. Quorum alterum numinibus, alterum hominibus inprimis inuisum est. Quanq̄ in eo non fuerūt illæ uirtutes, quæ amabilem reddunt, humanitas / affabilitas / comitas / clementia / largitas / magnificentia sed quæ uenerabilem, atq; interdum horrendum, seueritas / austeritas / tollerantia laborum / inedia / alboris / æstus / uigiliarum, multatio fontium ac negligentium segniūq; & his similia. Erat in eisdem castris Ioannes Moncada, frater Antonii comitis Darnonis, cui postea in paterna hereditate successit. hic cæteris quidem in rebus Bernardi partes fouebat, sed in oppugnanda regina dissentiens,

LIBER SECVNDVS.

cum uerbis hominem a sententiã reuocare non posset, clam armatis sociis, salutato duce, ac retinere conante, erupit e castris, nonnullis qui ceteros quoscũq; possent ad similiter agendũ suaderet relicti, ad eũ se in tutiora insulæ loca recipiẽtẽ, Sanciani confluunt, itemq; alii, qui melius de re Catalana sentiebant, & rebus nouis Bernardi infensi erant, atq; paucis diebus ex composito sub exortum aurore Raimundus cũ sua triremi ante portũ Syracusanum præsto fuit, & Ioãnes Moncada cum trecentis equitibus, totidemq; peditibus, ligones dolabraq; ferentibus, castra inuadit, fossas implet, uallum rescindit, præsidium deiicit, atq; in ipsa castra irrumpit. Cũq; undiq; ad arma conclamatur ac discurritur, & ut quisq; primum tela ceperat, ad periculũ pperat, Ioãnes obuios quosq; ipso impetu propellens ac sternens, ad pontem peruenerat, triremi ad tumultum excitata, atq; ad constitutum locum festinante. Sed ii qui in ulterioribus castris erant raptim sumptis armis, cum auxilium alteris castris ferunt, in ipso ponte Ioanni occurrunt. Ibi pugna oritur, paucis ad prohibendũ transitum sufficientibus, & nox & angustia loci & suspensa super aquas machina, pedestribus q̃ equestribus aptior, ancipitem magis atq; horribiliorem pugnam reddebat. Ad hæc a tergo magis ac magis atrox certamen accendebatur. Cum interim Bernardus in medio suorũ uolitans, alios ut arma capiant, alios ut dimicent exhortans, multos castigans atq; increpans, nulli satis fidens, atq; ubiq; insidias suspicãs, omnia ipse munera obibat. Ioãnes e diuerso, nũc ad primos, nũc ad medios, nunc ad postremos, recurrebat, iam eos qui ad ulteriorem partem p̃tis obstiterant, summouerat, ac multi suorũ peruaferant. nec magno distabant inter se ipsi duces spacio, cum Ioannes Bernardum agnoscit, erat enim sine galea, & linteum, sicut e cubili surrexerat, circũdatum capiti gerebat. Tunc Ioannes exclamat ad socios, ut eum solum peterent, cuius caput linteo cernerent obuolutum. Atq; ita a plurimis

HISTORIARVM

Bernardus petebatur, & fortasse summum discrimē adiisset, nisi cognita re linteum abieciisset, paulumq; donec galeam caperet declinasset, atq; latuisset. Ibi reuersus ad pōtem præliū maiore manu suorum iam senescens ac languidum redintegrat. & cum omnis moles belli in pontem contrahitur, pons ipse soluitur, multosq; mortales maiori quidem cum metu, q̄ cum noxa in mare exposuit, sed maiori dolore damnoq; reginæ, q̄ eorum qui deciderunt. Quippe eo ipso tempore, quo trepida illa ad descēdendum in pontem, & inde in triremim accingitur, pons interruptus est, atq; ea præcipue parte, qua descendendum erat. Sic enim tabulata ac trabes disiectæ atq; euerse sunt, ut quasi dedita opera exitū ad euadendum in triremim inteseperint. Sed patefacta porta muri ab auxiliariibus, qui in ulteriora transierant, utiq; adiuuātibus nauticis, & iis qui in arce erant, cæteri per portam non fugiendo, sed se recipiendo ingressi, potiuntur ulterioribus castris, in urbē aut quocunq; poterant plerisq; Capreranis militibus, qui in iis castris fuerant, fuga tendentibus. Cæteri aut capti sunt, aut ad ueniam petendam, priusq; caperentur, se contulerunt. Simulq; Syracusani superueniunt. qui ut Bernardum inuisissent, si uincētem reperissent (nam superiores in bello adiuuare tutius est) sic meliorem nacti reginæ conditionem, se illi (nec mentiebantur) auxilio uenisse dixerunt. Atq; ita soluta obsidio, recuperata urbs, & regina sine trepidatione in nauem imposita est. Sanciusq; ne quā ansam præberet Bernardo ad reginam, propter ipsorum simultates, offendendā, cum Ioanne sociisq; abiit ad suam & reginæ iniuriā ulciscendam. Et dum hic atq; ille ad roborandas pro se quisq; uires elaborant, legati interim e Catalonia Drepanū appulsi sunt, missi ad reconciliandum Bernardum cum regina & Sancio, consulēdumq; regno, nequid tale in Sicilia, quale apud eos, aut deterius accideret. Venerat autem regina iā Panormum, tenebatq; se in domo regia, quæ dicitur illoꝝ lingua Hosteriū,

LIBER SECUNDVS.

posita super littus maris, a fronte uero ad caput ingētis plateæ & fori, qua ad mare exitur, quōdam aperto prospectu, nunc quantum ipsum forum ac cāpus est, fornicibus in speciem muri prospectum intersipientibus, in quorum pene extremo porta est, quæ nōnunq̄ uehementi Aquilone undis aluitur. Hac in domo, tantaq̄ in urbe, qua nulla populis in ea insula frequētior est, nihil sibi timebat regina, præcipue post aduētum legatorum. Atqui Bernardo ea urbs maxime oportuna insidiis, q̄ illic nihil caueretur, uidebatur. Nec domus inoportuna, q̄ remota a frequentia uicinorū esset, & legatorū aduentus securiorē & magis indiligētem redderet, & alioquī maturandum erat, anteq̄ quod suspicabatur, a legatis iuberetur. Itaq̄ compositis insidiis, omnia itinera obsidet, nequis reginā admonere, aut legati se prius adire possent. Nulli illo triduo ab oppidis Bernardi, quæ illic multa possidebat, iter Panormum uersus patuit. Eoq̄ Petrum Martini, qui postea fuit scriba portionis, nuncium legatorū iubentium triremim, quæ ad Panormum esset, primo quoq̄ die ad se uenire, duobus diebus & dimidiato apud se retinuit in oppido Alcamo. Sed nimirum fraudis ac sceleris plerunq̄ comes est aduersa fortuna, si nuncio per eum licuisset eodem die Panormū peruenire, proxima nocte triremis dominus, e statione soluisset. Nunc ea triremis prædam e faucibus lupi hiantis ac iam iā rapiētis eripuit. Enimvero tertia die sub meridiē profectus, intempesta nocte Panormum furtiuo aditu ingressus est, nec tamen ciuitatem fefellit. Nam ad eius aduentum, ut insolito tempore, strepitus tumultuantium excitatus est, & clamor aliorum alios inclamantium, & ubi erat plus timoris, uociferatio, aut trepidantium, aut adhortātium, & necesse est maiorem uideri sonum in silentio noctis. Multi nomen Capræ compellabant nō ex suis, sed ex aliis, qui hominis milites agnoscebant, ita notitia rei ad reginam peruenit. Illa se magis, q̄ urbem inuadi intelligens, exanimata e cubili profilit,

HISTORIARVM

domus multo magis q̄ urbs muliebri metu ac lamentatione confunditur, ne spatium quidem illis uestiendi datur, cū pro sua, tum uero pro dominæ pudore sollicitis. Timor ipse ac festinatio satagentibus ad celeritatem impedimento est. Seminudæ igit̄ atq; neglecto capillo e cubiculis erūpunt, & inter primas regina, quod consiliū ineāt, quo se cōferant, ignorāt, & cum mature facto opus est, in ipsa calamitatis impudētis fuga hæsitant. Iamq; inter deliberationem ac festinantiam, uelut ex incēdio per gradus lymphatæ, in uiam se proiecerāt, cum in mentem uenit uicinæ triremis. Nam arcium altera, q̄ longa utbs est distabat, altera mari adibatur. Ibi capto consilio, & iā magis ac magis in urbe tumultuari audiebant, succincte & repressa lamentatione, cursum capessunt, & cāpum quanta nunq̄ celeritate, & prope uno spiritu transmittunt, perq; portam egressæ, inter quas uelocissimā aiunt fuisse reginam, ut quæ maxime timebat, aquas ingrediūtur, subductis supra genua uestibus, nec reformidātes, aut uadi altitudinē, aut humoris algorem, cū tempus anni adhuc hybernū esset, sed ut quæq; prima ueniebat, secura maris & frigoris intrabat. Etenim fuga ipsa tam effusa, maiorem illis imaginationē hostis, uelut in tergis earum hærentis, impresserat. Dignum profecto risu spectaculum, si cui ridere in tali casu uacaret, & alienum periculum turpitudinemq; spectare uoluptati foret. Mulieres crinibus pene passis, nocturna tantū ueste indutæ, aut altera quoq; circūuolutæ, magis q̄ amictæ, & inter eas regina ut dignitate, sic celeritate præcipua, quasi pro corona currentes in stadio, diuaricatæq; ad femora irrupere in mare, pene glaciatum. Sed huius timoris/turpitudinis/risus/frigoris, & cuius auidus erat captiuitatis, Bernardus postea penas uicemq; persoluit. Ibant per mare non ausæ uocare nauarcū, ne ab hoste exaudirentur. pauci famuli, quibus regina nonnullæq; aliæ innitebantur, uocatum nauarcum orabant ut periclitantibus adesset. Statimq; ille a uigilibus, qui rem ui-

LIBER SECVNDVS.

debāt, admonitus, obuoluta ueste, e cubiculo stupefactus exiit, iussisq; remigibus admouere triremim, & deiecta scapha reginam, ceterasq; tanq̄ e naufragio attonitas, exanguesq; excepit. Cum hec triremim, Bernardus in domum ingredit̄, cōpertaq; ad nauem fuga reginæ, execratus diem, en, inquit, tertio manus meas effugit. atq; ita indignabundus ad cubiculum reginæ perrexit, intrauitq;. Vbi cernens cubile turbatum, quale solet ad subitum timorē relinqui, perdicem, ait, perdidisti, sed nidum teneo. protinusq; depositis uestibus, ut adhuc erat tepidum subit, ac per totū se uolutans, & subinde spiritū per nares trahēs, significabat more uenatici canis, ad lustrū ferē, ipso se odore delectari. Tāta ei fuit iter maximæ regis conatus cura amoris, tāta etiam intēperātia, ut qd̄ inprimis dissimulatū oportuit, & qd̄ antea pernegauerat, id nunc detegeret atq; fateret̄. Sed opinor posteaq; prope iam deprensus esset, fauorabile sibi apud eā ducebat, si amator uideret̄. Illa sequentibus diebus ad Soloentū deuecta est, oppidū in dextro littore Panormi positū, decem millibus passuū remotū. Legati interim, quia triremis tardius opinione ueniebat, terrestri itinere Panormum ueniunt. quos Bernardus quoti die inani spe pascens, reginam nunc blandiciis, nunc terroribus adoriebatur, adeo ut arce Panormitana, quę pallatiū dicit̄, castris circūdata, Soloentū se conferret, ostētās se reginę, uti strēnuū in equitādo, & amari dignū. cū tñ, ut cōstat, robustius equitaret q̄ decētius. Iam nemini pro ambiguo erat, eum & reginā coniugem, & regnū petere, legati quoq; caueret qd̄ ageret, monebant. Sed ille cōtumaces, rebellesq; cohercere, e dignitate sui magistratus esse respondebat, esse ex suis hostibus, qui cū principibus Italię fœdus inierint. Ita qd̄ suū crimē erat, quo magis abesse ab eo uideret̄, ut sunt peruersorū hoīum artes, alteri prior obiectabat. Verū tūc animus regni affectator apparuit, ubi declarato rege Ferdinando, ab incepto non destitit. Tandem Antonius Moncada cū suis, tū ue-

HISTORIARVM

ro copiis Sancii, sed ut dicebat, auspiciis regine, tanq̄ summi
 in Insula magistratus, obuiam uenit, ac per nuncios agit, ut
 a panormitanæ arcis obsidione discedat, quas urbes, quæq̄
 oppida recepit, restituat, eam superiorem agnoscat. Ille se res-
 ponsurum, per se ipsum renunciare iubet, legatosq̄ subsequen-
 tus, cum maiore copiarum parte occurrit, cūq̄ aliquandiu in-
 structa acie uterq̄ stetit, neutri incipere certamē, cum am-
 bo in loco tuto essent, uisum est. Paucis diebus, siue proditio-
 ne Vasconis cuiusdam, ut sui dictitant, siue calliditate hostis
 dum partem ualli, qui extra muros est circuit, ac stationes
 recognoscit, improviso hostium aduentu circumuentus est,
 & cum aliquātis per gladio se in orbem tutatus esset, captus.
 Itaq̄ qui capere reginam conabatur, qui cōiugio, qui amori,
 qui regno acquirendo operam dabat, iam tantum de amit-
 tendis bonis, de seruitute sua, de morte cogitabat. Traditus
 enim in manus Sancii, ductusq̄ in castellum, cui nomen
 Mota, atq̄ ibi ab inimico in cisternam uacuum demissus est.
 Nec ita multo post ad immensam pluuiam laxatis cadurcis,
 tanquam fortuito id accidisset, cum ex imperio factum esset,
 riui in cisternam defluebāt, eamq̄ replebant. Bernardo idē-
 tidem uociferante, auxiliumq̄ implorante, nemo ei dome-
 sticorum respondebat, tanq̄ obstrepente eorum auribus plu-
 uia, ne audirent, & ad alium quendam locum, quo imber
 penetraret occupati essent, donec innatante iam lectulo, non
 procul a uitæ periculo erat. Tunc quidam ueluti tunc primū
 audisset, ab ore cisternæ respōdet, ac festinabundus domino
 nunciat, qui miseranti similis, propere succurri imperauit.
 Educitur e profundo lacu, obscuraq̄ testudine Bernardus,
 modo Siciliae regulus, ueste/capillo/toto corpore madenti, &
 hoc ut uix credibile uideat̄ ex pluuiā. Atq̄ hic fuit horren-
 di carceris exitus, sed in locū trāsitus oī carcere grauiorē, & si nō
 grauius esse uidebat̄, ita res ei abhomināda contigit. Aliquot
 adulatus dieb⁹ homini a quo custodiebat̄, ubi sibi factū esse

LIBER SECVNDVS.

familiarē beneuolumq; existimat, temptat precio corrūpere, daturum se, si liberetur opera illius (ut solēt qui uita periclitantur) montes aureos, in præsentia anteq̃ illinc pedes efferrat, mille aureos. Custos respondet, se ea nocte deliberare uelle, idq; spatiū dari impetrat. Rem cōfestim ad Sancium defert, iubetur ut mane petenti annuat, pecuniamq; in manū tradi sibi curet, cæteraq; quæ agenda sint docetur. Mane delibatum sibi esse ut adiuuaret calamitosum, iurat se (ut Bernardus excogitarat) de fenestra turris eū per funes demissurū. Eo die pecunia per amicos clanculū affert, pernumeraturq;. Proxima nocte, de tertia uigilia summissio fune caligis complicatis, nulla amictus tunica demittit, custode, ut ualidius conturbaret miseri consilium, urgente ad descendendū, tanq̃ anxius esset ne in fuga depræhenderetur. Ille noctis pariter & timoris tenebris confusus, dum celerius q̃ manus ferunt lubrico fune delabitur, adaptatis ad id retibus induitur, & ritu feræ cassibus captæ, hæsit ita ut nec sese deiicere, & si præceps casus erat, posset, nec receptus in fenestrā ullus daretur. Si ferrum ad manum fuisset, mortem fortassis sibi ipsi conscisset, sed mors id loci pudenda quoq; erat, atq; inimico iocunda, & auuiditas iniuriæ aliquando ulciscendæ, contumacē uitam ad perpetiēda dedecora faciebat. Nocturnum frigus, & postea solem adurentem corpus non sensit, cum animum magis dolor ureret. Non tam e tenebris cisternæ produci in lucem optauerat, q̃ nunc e luce reduci in tenebras. Ita totum diem retibus iuolutus, ac plane irretitus, tanq̃ Mars in adulterio Veneris, ridiculum simul, ac miserandum plurimis spectaculū fuit. Cuius turpitudini hic quoq; cumulus accessit, ut cum ad transitum notorum atq; honestorū uirorum faciē uellet auertere, prohiberetur, ne illis posteriora ostenderet. nec q; cibo ac potu caruerit eo die doluit, sed q; ea, quæ nisi remotis arbitris decore non fiunt, præsentibus arbitris facere non licuit. Receptus uesperieodem unde fugerat, si fugisse

HISTORIARVM

est e carcere in laqueum incidere, aliis quoque ludibriis non caruit. donec rege Ferdinando poscente per legatum suum uinctus productus est, ac legato traditus, a quo solutus ad regem protinus in Cataloniam Barcellonamque se contulit, & in pristino apud illum honore habitus est. Hunc exitum habuit conatus occupandę Sicilię Bernardi Caprerę cui si res prospere cessisset, haud minus inter Hispanos Italicosque bellum excitasset, quę olim pro eadę insula inter Pęnos atque Romanos aut Athenienses Lacedemoniosque exarsit. Recepta itaque insula rex Ferdināndus Sicilię quoque regem se nominari uoluit, quod antea noluisse, haud in postrema equidem magnanimitatis parte posuerim. Nam quas res nec possidemus, nec possidere contendimus, eas non belle, nec generose titulotenus uendicauimus. Quas ubi adipisci cōtingit, tunc erectus atque sublimis animus, facti sui, & apud se & apud alios percipit uberrimum fructum.

LIBER TERTIVS.

LAVRENTII VALLENSIS PATRITII ROMANI HISTORIARVM FERDI- NANDI REGIS ARAGONIAE LIBER TERTIVS.

INTER COMPETITORES CA-
prera & si non fuit numeratus, tamen nume-
rari potest in uno dūtaxat regno. Non enim
minus est petere regnum bello, q̄ iudicio. In
quo fortunam Ferdinando, sicut in ceteris, fuisse propitiam
cognoscimus, q̄ Caprera uictus non uictor fuit. Haud tamē
ex competitoribus aut primus aut postremus fuit, quem Fer-
dinandus ad genua sua procumbentem uiderit, sed secūdus.
Siquidem primas partes ut uir integer ac paci consulens, cū
summa omnium laudatione præsumpserat dux Gandiæ. Nā
quod Comes exemplum ducis non imitaretur, amici excusa-
bant morbum, in quem incidisse credibile erat, tum propter
mœrorem frustratæ spei, tum q̄ se, quasi lucem inuisam ha-
beret, assidue intra cubiculum tenebat, ubi per speciem mœ-
roris ac morbi consilia coquebat. Quod Catalani suspicantes
ueriti nequid ille rerum nouarū moliretur, consulendum &
publicæ quieti & priuatæ hominis dignitati ac salutis putaue-
runt. Cuius uicem alioqui dolebant, q̄ infinitos sumptus fe-
cisset, nec pro dignitate in posterum posset uiuere, nisi ad dis-
soluēdum æs alienum, & ad repignerāda oppida adiuuaret.
Hanc æquam atq; humanā causam existimantes, ex cōmuni
catalanorū uoluntate primores barcellonensiuū regem adeūt,
orantq; ut olim competitoris sui conditionis misereatur, non
eum contra regem, sed pro se omni conatu pugnasse, esse re-
giæ munificentia nobilissimum uirum, quem non culpa sed
casus, aut potius uirtus afflixerit, & pecunia subleuare,
& honore augere, & alia in hanc sententiam. In quibus
faciliores aures regis, q̄ Comitum, ut contumax in agnoscen-

HISTORIARVM

do rege non esset, habuerunt. Miserant enim ad eum quoque legatos. Tandem grauius amicorum consiliis obtemperans, dimisit ad regem tres legatos, Raimundum Perillos/Franciscum e Villa noua / & Dalmaum Cicererā, qui pro absente iusiurandū offerrent, de fide regi præstāda. Quibus uicissim rex spopōdit, se habiturū in eo honore Comitem, ut medius inter regios filios sederet, primigenio ac secundo præcedentibus, magistro sancti Iacobi, & magistro Calatrauæ, Petroque eum sequentibus. Indulta quā imprimis poposcerat licentia, ut si nunquā in conspectum regis ueniret, fraudi non esset. Ad hæc luiturum æs alienū, quod ille cōtraxerat, & oppida quæ oppignauerat, adiecturumque in compensationem sumptuū quos fecisset, sexaginta millia aureorum, necnon alia & ornamenta & adiumenta. Parum constat, an integra fide Comes Ferdinandū regem agnouerit, promissaque admouerit, an tempus extrahi uoluerit, dum rei agenda adesset occasio. Nam neque ullus honos satis se dignus uidebatur, qui regnū animo conceperat, & hæc pecunia nihil esse ad illam, quam erogaauerat, quæ tanta fuit, ut eam nemo unquam putasset tam cito faciendis sumptibus fuisse perituram. Habuerat ille a patre relicta scrinia aureis/argenteisque pro regionum diuersitate numismatis referta & quod fando uix cognitum est, malleo cuneata, idque non auaritiæ modo, sed lusus ac cōtumeliæ gratia. Hospites enim qui permulti ad eum familiariter diuertebāt, sciscitabatur cuius nam generis pecunia indigerent. Respondentes eius generis, ut in quam quisque prouintiam iter haberet, adducebat ad scrinia, & quātum uellent, capere iubebat. frustra conātesque capere deridebat, & hos sibi de amicis iocos comparabat, nouo genere dissimulādæ auaritiæ, iactādarūque opū, quod haud ab re diuinitus esset castigandū. Successitque filius, qui breui exinanitis scriniis oberatus uiueret, & ex iis nihil sibi nisi curas mœroresque contraxerit, & ad extremam quoque perniciem. Verum dum ita trāfactum esset inter regē & Comitem

LIBER TERTIVS.

& Comitem, iamq; concilium fieri cœptum, Federicus puer, qui & ipse fuerat competitor, idemq; comes Lunæ, urbē ingressus est, eo apparatu, ut uix elegantiori Martinum patrē, aut Martinum auum, fuerit aditurus. Trecentos enim equites ad numerū arcium, quibus singulos præfecerat, ducebat, & quod inuidiosius est, uexillum permixtis Aragoniæ ac Sicilia signis, & ad regii uexilli magnitudinem, sericis quoq; fimbriis ualentino artificio adornantibus. Hunc in modum per mediam urbem splendido uelatus sagulo, lente ac triūphantis ritu equis euntibus ferebatur, quacunq; trāsibat maribus ei fœminisq; bona precantibus, nonnullis illachrymantibus ultroq; miserantibus desyderio parentum regum, nonnullis etiam dicentibus, hic erat, hic esse debebat, hic utinam foret rex. Ille apparatus pompæ apud mentes eorū, atq; illa ætas puerilis fauorem conciliabat. Res leuis atq; inanis, perinde atq; illa facerēt ad promerēdam regiam dignitatem. Sed uulgus ut ex imperitis atq; inconsultis plerisq; constat, sic imperite plerūq; iudicat & incōsulte, ut desinamus mirari, siquid quod diuinitus accidat mirandum est, q; sæpe nos deus plectit nescientes quid petamus. Præsentibus nunq; contenti sumus, absentia ducimus potiora, eisdem ubi potiti sumus, diuersa desyderamus. Hunc si auus instituisset heredem, causarentur se pro rege puerum sortitos, ut tutorū plurium non principis unius arbitrio seruiendum sit, eumq; rescissis legibus illegitimum, matre Sicula, nec ea regis concubina, sed uulgatissimo scorto, ne incredibile sit esse suppositum, nec intelligebant se conflare his uocibus inuidiā puero sua alioqui sponte sibi inuidiam cōflanti, eo fastu apud regem, cui ut in recēti regno, necesse erat omnia esse suspecta. Verū nō puerū (quid enim delinquere puer potest) seuerus censor castiget, sed magistros atq; authores, qui dum populis ostentare regii pueri excellentiā uolunt, principi prodiderūt, cui nihil æque inuiuisum est, ac munus suum honoremq; ab altero ulla ra-

HISTORIARVM

tione usurpari. Neq; id ad leniendam insolentiam satis fuit, q; filius regis defuncti fuisset, q; præsentis propinquus esset, q; summo quoq; pontifici affinis & carus. Nemo enim sic alieno honore gaudet, ut illo iacturam sui facere uelit. Ideoq; melius cū puero actum esset, si cætera sic summissè gessisset, ut ipsam regis adorationem. Nam ubi ad ianuam regiæ peruenit, ex equo delapsus, ante ipsam ianuam genu posuit. iteꝛ ad aulæ hostium, tertio ad fores conclauis, in quo rex eū expecturus sedebat, postremo ad pedes regis. Cui rex assurgēs dexteram porrexit, eumq; amplexatum exosculatūq; ori suo admouit, osculumq; mutuū dedit. Deinde percunctat, quid ita sero uenisset. Ille, q; in apparando comitatu tempus triuisset, respondet. Nec multis uerbis ultro citroq; habitis, iubet ut apud primigenium cœnaturus maneat. ille inuitatū a propinquis fœminis in domum aui se esse, ac promississe, ait. cum idem postridie excusasset, tertio die apud primigenium laute acceptus est. Cūq; secundum prandium omnes pueri regi præsto fuissent, rex sermonem intulit de sumptu domestico, quæsiuitq; a puero, quid ita magnos sumptus faceret in tanto comitatu alendo. Ille ut puer respondet, nullū ob id se facere sumptum, sed eos pro se unum quēq; cum sit singularum artium magistratus, tot enim, inquit, habeo oppida castellaq;. Admiratus rex tum tantam pueri potētiam, tum suas, ut regis, tenues opes. Tu uero, inquit, feliciter honeste, atq; ipso rege regalius, cæteriꝛ tui ordinis, quibus sua iura constant, quos nemo non ex suis oppidis plus multo percipit q̄ rex proportionè ex suis, ut haud dubie uectigalia nostra ad nihilum redacta sint, idq; tum negligētia regū, tum fraude ac perfidia subditorum. Olim comes Barcellonę percipiebat ex Catalonia librarum quadringena millia, nūc piget ac pudet, quantum percipimus, dicere, peneprecario regnamus. Nec mihi in dubio est nostrā auctoritatem, apud alios reges nō satis amplam haberi, & quodāmodo contēni

LIBER TERTIVS.

Cum auxilia belloꝝ, aliarũq; reꝝ magnaꝝ a populis nostris corrogare habeamus, deq; eorũ arbitrio pendeamus. Certe cũ paternum regnum, & hoc inuicem considero, illic regnum uidetur, hic procuratio esse. & postea aiũt præter cæteras gẽtes, Catalani se fideles esse in regem. Equidem nolim quicq; detractum de laude meoꝝ populorũ, sed utinam uerius q̃ gloriosius dicerent. Nam si recte æstimemus, sibi fideliores esse, q̃ regi reperientur. non dico quia non est causa cur rebellent, ut sit apud illos, qui onera ab regibus imposita ferre nequeunt, ueluti decẽ Tribus Israel, quæ a Salomone descuerũt, & alii multi, & hodie in Italia præcipue, sed quia regem suũ patrimonio exuunt, quod nulli alii populi faciunt, ut in hoc sint, pace Catalanorũ dictum sit, fideliores appellandi. Atq; si qui rebellant, ideo rebellant, ut ius suũ retineant. Hi uero iccirco a rebellando abstinere, ut ius regium præripiant. At enim aiunt se ab regibus illa coemisse taceo quantum fraude interceptũ est. Quis ignorat nunq; reges ea uendituros fuisse, nisi pecunia ad necessitates indiguissent, nec aliter a populis auxilia impetrare potuissent. En fides in principẽ admirãda, non habet aurum, quo illius necessitates subleuent, habent quo dignitatem exhauriant. Et ego de bonitate atq; humanitate populorũ loquor, qui non uetiti sed sponte auctoritatem regiã nec iminuerent, nec paterentur iminui. Nunc etiã uentur lege, in quã iurauerũt, qua sancitum est, nequid regi liceat de patrimonio alienare, & si quis ab eo quippiam uel emerit, uel pignori acceperit, eũ cõtinuo proditionis crimen incurrere, uocariq; apud Aragonẽses traditorem, apud Catalanos baram. Verum nisi propositum animi mei præripiat mors, regni decus profligatum pessundatumq; instaurabo atq; restituum, nec desinam dum ostendam, absit inuidia dicto, non minorem regio nomini per me, q̃ mihi per regiũ nomen obuuisse dignitatem. Quid enim attinet externa comparare, si interna non reparas, & alios redigere in serui-

HISTORIARVM

tutem, si domum tuam non asseras in libertatem. Ego pro ampliando filii fratris regno bella gessi, pro asserendo meo ipsius segnior ero? Sed nondum rescindendi ulceris tempus est, ut nuper Cæsaraugustæ cognoscere licuit, cū in uectigali aduectitii uini tā acres, ut aiunt, publicæ libertatis exhibere se defensores. Experiar apertius ubi eorum tam celebrata in regem fides, ubi bonitas, ubi iustitia? Est quidem optandum, ut quod postulamus, non grauentur sin minus, & asperis & mollibus medicamentis utemur. Cæterumq; est mihi, si ius meum neq; extorquere, neq; impetrare potero, paterni regni pecunia redimere, ut nō imbecillior sim ego regni propugnator, q̄ cæteri oppugnatores. Hæc inter domesticos atq; intimos locutus, ubi in alios sermones diuertisset, iubet Federicum, ut uexillum illud quod tulerat, afferri mandet. Nā cupere alterum simile fieri sibi, q̄ exquisito quodam modo elaboratum esset. Ille protinus læte atq; hilariter afferri imperat, nihil uitii subesse suspicans. Allatum rex contemplans, laudare artificium, laudare materiam, dicere non aliud sibi uelle. Deniq; accersito uexillario, qui simile conficeret, imperat a puero facili ac uolente accōmodari ad exemplar imitandum. Opifex ut erat iussus, eo exemplo uexillum fecit, sed transuersa fascia coloris ueneti, quæ indicaret, consueto apud magnas familias more, illegitimos natales. Rex id ad se postea perlatum, tradi Federico præcepit, & quidem cum ellogio, q̄ illud Ferdinando, hoc Federico dignum esset. Sed edoctus puer a suis, fasciam illam ignominia esse argumentum, nunq̄ postea nisi album gessit, & breue uexillum haud clam testatus, ægro se ferre animo, regis castigationem, & cōtumaciam aduersus summum imperium, uel præsumens uel detegens, quasi uero tolerandum id regi fuerit, quempiam sibi regios honores uendicare, & eum præsertim, qui uideri poterat, hoc facto testari, ad se regni spectare successionem. Cæca omnino res est ambitio, & præposteris utitur plerunq;

LIBER TERTIVS.

consiliis. Nostram dignitatem anxie tuemur, retinereque ad unguem, ut dicitur, uolumus. Alios, ne dicam, tanto superiores suam retinere non patimur, atque dedignamur. Ego Ferdinandum sicubi nunquam in hoc certe loco regem egisse confirmo, magistris pueri, qui peruerse docerent, magis quam puero reprehensis. Qui si sapissent non ulteriori contumacia iram regis irritassent, nec animum tenerum atque obnoxium uanis opinionibus imbuissent. Ergo qui ex nimio fastu populi studia plaususque captauerat, ab ipso censore plausibus studiisque spoliatus est, nemoque non precipue prudentum ac bonorum censuram probauit, atque laudauit. Paucis diebus dum hæc gesta sunt, alia censura rex usus est aduersus Comitem Vrgellensem, quam nonnulli asperiores aliquanto fuisse uolunt. Sed ut ita sit, profecto tantula res non impulisset animum ad rebellionem, nisi ægrotum atque corruptum. Habebat hic odio capitali Ioannem Raymundum comitem Cardonæ, occulte quidem, quod cum iure iurando se deuouisset, neminem alium se habiturum pro rege quam Comitem Vrgellensem, tamen iusiurandum rescidisset. Propalam autem cum alia multa, tum quod castella nonnulla occupasset, quæ Comitis Vrgellensis essent. Ea de re fecialem, quem araldum uocant, Barcelloнам mittit, indutum ueste, pictas conscriptasque habente prodiones inimici, qui uniuersam urbem perequitas passim, ut quosque honestissimos haberet obuios percunctarentur, nunquid Ioannem Raymundum Cardonæ comitem nossent. Respondentibusque se nosse, oraret primum inspicerent, perlegerentque quæ ipse ferret, deinde renunciarent homini, se uocari uerbis Iacobi Comitis Vrgelli ad singulare certamen. Rege cum cæteris principibus certamini præfessuris, & alia huiusmodi ludibria. Quæ cum fecialis exequeretur, fremere multi, alii gaudere, alii dolere, prout quisque animo affectus erat, tota denique ciuitas mota rei nouitate, omnis sexus ætatis conditionis, nihil aliud loqui ac querere, & regis

expectare iudicium. Ille ubi rem rescivit, iubet araldum comprehendi, denudariq; & quacunq; transisset pictus inscriptusq; , eadem urbis parte uirgis cedi, ipsum corpus pro ueste pingentibus atq; scribentibus, talemq; remitti ad herum, siue rei indignitate motus, q; se præsente tantum licentiæ temeritati daretur, pessimo in posterum exemplo, siue q; iniuriam Comitis Cardonæ mallet ultam pœna leuissimi hominis, q̄ bellum inter duos proceres excitari, siue nollet, si forte ad certamen uenirent, præsidere, cum eo q; hunc proditiōnis idest iusiurandi non seruati arguere uideri poterat adhuc residere regios spiritus in pectore arguentis. Id ego & si rei militaris periti quidam negent fuisse fas regi facere, quia iure gentium sancti sunt feciales, tamen iure riteq; fecisse existimo. Non fecialium numero hi homines habendi sunt, qui pudore neglecto & alieno & suo, non certamen indicunt, sed ignominia afficiunt, propter quam iure certamina committuntur. Verecunda debet actio esse iure prouocantis, uel ob hoc ne iniuria prouocare uideatur. Hanc contumeliam sui nunciū plusq; ægro animo tulisse dicitur Iacobus, non a stimans quanto ægrius ferenda fuit ea, quam ipse faciebat. Sed in affecto corpore atq; languido, exigua offensa magno momento est ad lætiferum languorem. Quanq̄ haud scio, an hunc colorē apud homines quæserit ad rebellandum. Enim uero faciebat ei animos Henricus regis Angliæ filius, uir iam tū bello singularis, qui nuper in Galliam intestino bello laborantem transierat, auxilio futurus partibus Comitis Aureliani. Itaq; seu iam antea cum illo composuerat, seu nunc primum composuit, Herdam duodecim millibus passuum a Ballagerio distantem, improviso aduentu constituit noctu occupare, corruptis e plebe quibusdam, qui portam adulterinis clauibus aperirent. Fert autem ea porta ad Ballagerium, ab eoq; ut mos in plerisq; urbibus est, nomen accepit. Dabat etiam proditiōni oportunitatem, q; ea pars ur-

LIBER TERTIVS.

bis ædificiis sane infrequens est. Neq; uero magna in potie-
 da re dimicatio proponebat, cum plurimas cliētelas, multos
 ex nobilitate beneficiarios, nō paucos e plebe obæratos habe-
 ret. Itaq; constituta nocte cum duobus millibus peditū ex di-
 midio leuiter armatorū aduenit, certos ortos ut sunt ubi fere
 parietibus orti circumdati adulterinis quoq; clauibus apertos
 intrat, illinc missis, qui proditores in muris stātes, aduentus
 sui certiores faciāt. Porta reseratur, ac longo ordine succedit,
 & iam quadringentorū numerū, qui ingressi fuerunt, exple-
 uerant. Cū interim res incredibilis, mirādæq; nouitatis con-
 tigit, & quæ numen aduersum intercessisse testetur. Qualia
 quoties olim contingebant, deū ipsum e coelo delapsū esse
 poetæ fingebāt. Tubicen quidam, qui haud procul ab ea por-
 ta habitabat, loco parū celebri, quo licentius caneret, forte
 ea ipsa hora surrexerat eius rei gratia, qua solent, qui sapius
 bibunt, quod genus est in primis tubicinū. Vtq; sunt leues
 atq; improbi, per noctem inflare tubam cœpit, ita ut erat nu-
 dus. Nam messis iam instabat, & socium qui in arce excu-
 babat prouocare. Ille nihil moratus, ne probior sodale for-
 ret, prouocanti respondet. Dumq; ad huius cantū prouocator
 subinde requiescit, sentit euicino tumultuari, & discursare
 armatos. Enim uero extimuerant, qui erant introgressi, ne res
 depræhensa esset, & inconsulte atq; cum strepitu ad portam
 se recipiebant, uolentes ptopius a suis q̄ ab oppidanis abesse.
 Nox & scæleris conscientia, & timor si agnoscerentur, &
 fortuna ut uidebatur aduersa, debilitabat animos. Re no-
 ua perturbatus tubicen, in locum unde commodius prospici-
 ci poterat porta, conuolat, cernitq; armatos, non tantum
 audit, & luna pernox erat. Animaduertens itaq; urbem suā
 nisi iam iam succurat, ab hoste captū iri, ac fortasse direptū,
 nō ad ensem/lanceā/elypeumq;, sed ad utiliora, ut in illo casu
 arma, tubā recurrit, atq; eum sonū quo populus exercitusue
 ad arma conclamatur, inflauit, eo quidem audacius q̄ sciret

HISTORIARVM

socium, eumque ex magis celebri loco ciuitatem excitaturum, prout factum est. Ad horum amborum terribilem sonitum ciues conclamant, punctoque temporis in uias procurrunt. Dalmaus quoque Murus citato agmine scholasticorum, cum multis luminibus de uertice urbis in forum uenit, ciuibusque se iungit, & facto cuncti globo ad portam feruntur, sonum clangentis sine intermissione tubæ sequentes. Nemo fere Ilerdensium est, ac pene in omni Catalonia, quin propter intestinas etiam priuatorum discordias, arma domi habeat, saltem gladium/lanceam/pugionem/clypeum, nec domi modo, sed ad latus fere, atque in manu. Siquidem in consilia de cōmuni re consulturi, & in templa oraturi, arma portare uitio nō datur. Horum impetum non ausi sustinere, qui introierant, repelluntur, cum interim Comes audito tumultu, rapto cætero agmine aduolat, & quia dolus improspere cesserat, ui conatū irrumperē, cūque aliquandiu tentasset, frustra fuit. Tandem oratione blanda amicam ciuitatem appellans, ac merita cōmemorans, & plura pollicēs, responsum accepit, se nihil nisi ut ab Ilerdensibus capi possit, loquendo manendoue proficere. Sic ille uetitus abiit, atque præ impotenti ira menses Ilerdensium ferro ignique corrupit, ex quo acerbissimū in se ciuitatis illius odium cōcitauit, credique meruit idem in urbe si potitus esset fuisse facturus. De proditoribus autē conuictis confessisque supplicium sumptū ē. Proditione infeliciter tētata Comes eo frequētiores nūcios missitare ad principes cōfœderatos, ut quæ primū auxilia mittant, occupādū esse, atque rex cōparet exercitum, & iam hæc res animos oīum nō mō Catalanorum, uerū etiā finitimorum erexerat. Erant enim & ipsi finitimi sua spē cupidi rerum nouarū, & ingentibus promissis a Comite pellecti. Et confitendum certe est, plurimum in hac re egisse fortunam, quæ & Comitis imprudentiā, & regis uirtutē redderet insigniore. Per idē. n. tēpus defuncto Angliæ rege, filius ad capessendum regnum, in patriam nauigauit, relictis qui

LIBER TERTIVS.

busdam præfectis, qui magis promitterent magnum quàm mediocre in præsentia auxilium ferrent. Ea de re finitimorum principum ardor atque audacia refrixit, præsertim cum tantam e diuerso diligentiam regis, tantum consilium, tantas vires animaduernerent. Iam primum rex comperta defectione Comitum, bellum cæteris rebus præuertendum sibi existimauit, sed non ita ut concilium tanta cura coactum dissolueret, aut suspensum teneret. Verum cum & belli administratio, & pacis consultatio præsentiam suam desiderarent, maluit bellum sibi desumere, ubi non cum suis, sed cum hoste res esset, consultationi, ubi minus periculi versabatur, vicarium præficere Alfonso filium. huic adolescentulo ad tantam rem magis deerat authoritas dignitatis, quàm animi prudentia. Ideoque Ioanne Ferrandis, & Guillelmo Moncada ad concilium referentibus, uniuersi Alfonso, quibus solènitibus petierat, pro primogenio acceperunt, id quod nunquam Catalani alteri regis filio dumtaxat uniuersi & publico consilio præstiterant. Rex interea dum maiores copias parat, Franciscum Herillum cum mediocri manu, ad coercendos Comitum conatus, præire iubet, simulque ad extrema regni, qua transituros hostes suspicabatur, expeditos milites dimittit, finitimos principes monet ac territat, ne quibus peregrinis copiis in regnum suum præbeant transitum. Tanta autem fuit diligentia in mittendis nunciis, quo cuncta explorata, prouisa, cauta forent, ut eodem die responsa acciperet ab his, qui longius sexaginta millibus passuum abessent, non ignarus antiquius esse atque præstatius arcere bella, quàm gerere. Postquam de transitu hostium intercludendo, retinendisque in officio finitimis, curam egit, post mediam æstatem, iam cæteris oppidis, quæ Comitum erant, uel in fidem acceptis, uel in dedicationem redactis, Ballagerium, ubi se hostis tenebat, castra mouit, oppidum situ & opere & arce tutissimum, præter oppidanos defensum mille & quingentis peditibus, trecenisque equiti-

HISTORIARVM

bus. Qui quottidie, nunc hac, nunc illa porta egressi, cū ob-
 sidentibus, uel castrametātibus, uel castrametatis, certamina
 conferebant. Erant regis copix ex castellanis catalanisq; pro-
 miscue, ad octo millia peditum, quattuor equitū. Sed acrius
 certamen erat machinarum, præcipueq; bombardarum, quæ
 utrinq; prorumpabant. Plurimum tamen e castris ac maiorū,
 quarum nonnullæ erant & uastitate & uiolentia mirabiles.
 Atq; quo crepitus horribilior, & ictus perniciosior foret, om-
 nes eodem non momento, sed pene puncto temporis, laxa-
 bantur, ad quarum impulsum puluereus ex discussis parieti-
 bus fumus diu in arce uisebatur. Sunt qui uxorem Comitis,
 per nuncium orasse regem affirment, pregnantem parceret. nā
 fœtum ex matris pauore ad sonum percussorū parietum atq;
 tectorum in utero subuerti, cum amborum uitæ periculo.
 regemq; respondisse, eligeret quam uellet arcis partem, in ea
 tuto mansuram, prohibitis illuc tendere ictus, qui machinas
 temperarent, sed ea lege, ne cum uiro communiter utere-
 tur. nec illā uoluisse accipere huiusmodi conditionem, uelut
 impiam ac turpē, sibi omni periculo acerbiores. Non enim
 in periculis modo, sed in morte quoq; uiri nolle ab eo separa-
 ri, nec quicq; sibi iocundum, nisi cū illo cōmune, cuius inco-
 lumitatem cuperet sua calamitate depacisci. Sunt qui dicant
 eos, qui in muris erāt quottidie probra iecisse in Ferdinādū,
 nec eum, sed Iacobum regem appellasse. Sunt qui uelint per
 quosdam induciarū dies, in regem transeuntem e muris mul-
 ta missilia coniecta, duobusq; confossum telis, cui insidebat
 equum concidisse, rege supra collapsō, illosq; quasi uictores
 exclamasse, extinctum Ferdinandum, regemq; Iacobum re-
 gnaturum, nec ullis præterea uerborū abstinuisse cōtumeliis.
 Ob qd̄ tantū periculū, tantāq; iniuriā, simulq; ob uiolatā fidē,
 iurasse regē, Iacobum nō impune esse laturū, statimq; cūctas
 intendi machinas iussisse, ut ne nocturnę quidem quieti par-
 ceretur. Licet purgāte Comite, per uxore, quippe hæc ad re-

LIBER TERTIVS.

gem commeare & tractare inter utrosq; cœperat. Nam postq̄ Comes ex multis, qui ab Anglicis præfectis mittebantur internunciis, unū aut alterum ægre peruenisse ad se cognouit, eosq; fortius q̄ tutius hortantes, non putauit extremum sibi tempus, & si pene extremum erat, expectādum, ne nullus relinqueretur apud hostē ueniæ locus. Cum præsertim in dies singulos, per causam dimicandi, sui milites ad regem transirent, tum eodem metu cōmoti, quo Comes ipse, tum quia stipendia, quod primum apud militum animos est, sponsionibus ac precibus magis q̄ rebus soluerentur. Multum etiam spei in uxore, q̄ matertera regis esset, ponebat, multū in proceribus, & inter primos in duce Gadiæ, qui in castris aderat, apud regem summæ & authoritatis & gratiæ, qui pro amico & propinquo, & nobilissimo uiro officiose laborabat, ac mutua mandata perferebat. Sed rex intelligebat illum frustratū omni spe, ad deditiōē descendere, & aliquantum in alienis precibus, nihil in sua causa confidere, q̄ urbem nocturnis insidiis occupare uoluisset, q̄ finitimos principes ad arma sollicitasset, q̄ externos reges, quātum in ipso esset, in Cataloniā adduxisset, q̄ deniq; se regem facere, eiecto Ferdinando, constituisset, præterea quæ ex Ballagerio, uel factis uel dictis iniuriose fecisset. Nec imerito iram regis summopere uerebat, maiorēq; esse culpā, q̄ quæ facilem ueniam, aut leuem pœnā mereretur. Impetratum tñ est, ut nihil in uita, mēbrorūq; iacturæ pateretur, cætera & ipsum conspectum, & ipsam diem impetraturum amici asseuerabant. Sunt qui addant, regem promississe materteræ, proceribusq; orantibus, nec diutinam captiuitatem fore, nec extra regnum, id magis uulgatum est, q̄ constat, & ab rege magis non denegatum poscentibus, q̄ promissum. Progreditur igitur Iacobus e natali oppido, suaq; domo, sed iam non sua, qui suus iam ipsius nō esset, equo sedens, mēsto magis q̄ demisso uultu, coma ac barba flaua, gladio, qualis heroum mos fuit, pendenti ex

HISTORIARVM

humero, oculis omnium in eum intentis, ac fortunam miserantibus. Cui iam portam egrediēti obuiam fit miles quidā, nondum obducta ingentis cicatrice uulneris, quod pro illo pugnans in capite acceperat. & ut erat ipso corporis habitu miserabilis, opem orat, ne militem suum plagæ morbo/faminuditati, tanq̄ in manibus feris cōficiendum, relinquat. Huic Comes, tu quidem recte, sed ego te miserabilior, qui non modo nihil quod dem, sed ne me quidē metipsum habeo. Quid loquor? agedū miles, habeo quod dem, gerebat loricā hamis contextam, non confertā, non parua pecuniæ, eam protinus sibi detractam militi dedit, cunctis qui aderant, talem fortunam in tanta uirtute prope deflentibus. Vbi ad conspectum regis uenit, in augusta sedentis sella, extra iactum lapidis ex equo descēdit, genuq; posuit, paulūq; progressus, iterū adorauit, tertio non procul ab rege cum adorasset, nec rex assurgeret, nullūq; dū signum clementiæ in uultu ostenderet, erūpebant omnibus lachrymæ, gemitusq; ac singultus. cogitantibus, qua e spe, & in quam recidisset, cui genua submittentia ad pedes sedētis in regia sella pauloante competitoris, in tāto procerum amicorū cœtu, ne salutationē quidem, aut clementem uultum impetrare fas esset. Cum præsertim regis Petri filia, eademq; matertera ad pedes sororis filii aduoluta, muliebribus precibus ueniam marito precaretur. Rex cōmotos assistentiū, ac flentes uultus intuēs, prospexisset sibi, inquit, mature, & non ad ultimum obstinationis peruenisset, nunc postq̄ uenenum in nos omne cōsumpsit, ad clementiā uenit, uoluntas tamen eadem perstat, quæ fuit. Cui detur iterum grassandi materia, iam denuo de nostra pernīcie cogitabit. Necessitas hoc ab eo officiū expressit. Voluntati igitur, quæ nulla, neq; erga nos, neq; ad bonum & æquum est, nihil debemus, necessitati, quæ promisimus, abunde præstabimus. Vltioribus autem beneficiis, nos ita subito in eū uti, mores sui dissuadent, ne nobis iterum officiat bene fecisse, & anguē gelu euectum,

LIBER TERTIVS.

gelu enectum nostro lare focillasse. Meis tamen moribus, quæ istius potius utor, & mihi quæ ipsi ero similior. Tu uero Aluare ducito tecum hunc in aliquod pro sua dignitate tentorium. Hic finis conatum Iacobi Aragonii fuit, ut minus deformis quæ Bernardi Capreræ, ita multo miserabilior. Quippe ex tanta regni assequendi spe, ex maximis opibus, ex ingenti popularium atque optimatum favore, uulgata iam fama uelut regis futuri, in perpetuum carcerem ergastulue coniecti, cuius calamitatis hæc quoque accessio fuit, ut quem adire nunquam, etiã si ab eo cum summo honore excipiendus esset, constituerat, regem uidere non sustinens, eum uictus captiuusque, & quod extremum malorum est, omnis spei uacuis adorauerit. Tertio mense quæ obsideri Ballagerium coeptum est, & oppidum & dominus in deditioem uenerunt. Finisque bellis atque certaminibus in omnibus, quæ regi Aragonum parent, regionibus impositus est. Eadem in castra maiorum in Italia regis allatus est nuncius. Ladislaum regem Neapoli uel febre, uel ueneno paucis diebus quæ illuc languens applicuerat, demortuum esse. Is simul ac Ferdinandum audierat declaratum regem, legatos miserat, qui gratularentur. Præterea de fœderatione contra Ludouicum, communem amboꝝ hostem agerent. Ferdinandus ubi gratias egit, quod legatos ad gratulandum ille misisset. Quod ad fœderationem attinet, amicitiam, inquit, Ladislai caram quidem sibi esse & expetendam, fœderationem uero aduersus Ludouicum inire, non esse suæ æquitatis. Filium illius competitorum suum fuisse, hostem eum nunquam, nunc sublata æmulatione, agnoscere se utrumque & amicum & propinquum. Quorum pater consobrinæ uir esset, filius ex consobrina eadem natus, promptioremque se esse ad amicitiam inter ambos reges conciliandam, quæ ad inimicitiam fouendam. Suadere utrisque ne toties in fortunæ uitæque ueniant aleam, ne urbes suas absumi evertique uelint, potius quæ aliquantulum de suo iure decedere. Nihil pace iucundius, nihil bello esse tristius. Quod autem ad se ac re-

HISTORIARVM

gnum sum pertineat, magis e cōmodo suo fore utrunq; regē,
 aut utrūq; habere, aut facere sibi amicū, neutri fouendo, hoc
 ipso ut neuter offendatur, q̄ alteri fouendo, alterum inimicū.
 De Ladislai uirtutibus uitiisq; dicerem, nisi res longius a pro
 posito nos retraheret. Huic successit Ioanna fato quodā intra
 breue spatium tot regnis ad fœminas recidentibus, quemad
 modum paulopost contigit de regno Nauarræ, quod postea
 Ioannes Ferdinandi secundus ab Alfonso filius, matrimonii
 iure sortitus est, cum Neapolitanum sperauisset. Nam de cō
 iugio cum Ioanna regina conuenerat, ad quam cum se defer
 ret maritus, in ipso itinere uxore nupsisse accepit Iacobo Co
 miti Marcix uiro in primis strēnuo, & qui sub Ferdinando
 in utraq; expeditiōe aduersus Granatēses militauerat. Huius
 facti culpam nescio an ipsi adscribam, an suasoribus, qui in
 Gallicanam, q̄ in Hispanam gentem propensiores, gallicum
 uirum præeligere coegerunt, infausto atq; infelici euentu, tū
 ipsis coniugibus, tum reipub: Neapolitanorū. Hunc semper
 exitum habent, quæ ab infandis, illicitisq; inceperunt. Verū
 id me maxime angit atq; afficit, q̄ iram diuinam aut non in
 telligunt homines, aut post interiectū aliquod tempus obli
 uiscuntur. Vti nunc reginæ sui ciues suaserunt, moxq; dissua
 serunt, ut Ioannē regis filiū uirū acciperet, sic iterum Alfon
 sum, ut adoptaret filiū, deinde abdicaret. Magna tamen cri
 minis portio penes ipsam quoq; fuit nullorū minus amante,
 q̄ maritorū, aut filiorū, in alterum fratrum fallacem uxore, in
 alterum pessimam matrē. De qua cum multa in sequētibus
 libris dicenda sint, hæc pauca attigisse sit satis, ad significan
 dam temporum memoriam. Nunc eodem unde discessimus
 reuertamur. Confecto bello, rex ex Ballagerio digressus spe
 cie prope triumphantis in Aragoniā, Cæsaraugustāq; uersus
 iter intendit, diadema accepturus, maior etiā ac uenerabilior
 q̄ abierat. Nam prius populi sui strēnuitatē eius tantū audi
 uerant, nūc etiam præsentēs cognouerant. Exoratus ab Iler

LIBER TERTIVS.

densibus, qui maxime uictoria ea exultabant, ut illac transiret, non transiit solum, sed etiam apud eos mansit complures dies. Vbi Alfonso peractis iam conuentibus, patri occurrit, atque ita Cæsaraugustā peruenerunt. Conuocati autē ad solēnia coronationis sunt, ueneruntque ex omni ferme Hispania proceres. Portugallenses soli, præter Granatenses, non affuerunt, quæ alieno a Castellanis animo essent. quorum rex alioqui haud dubie, sicut rex Nauarræ, regalibus festis ceremoniisque affuisset. Constat inter omnes, qui illi festo uel præfuerunt, uel interfuerunt, nec uidisse nec audisse celebriores splendidioreque popas atque ceremonias. Ideoque de ea satius est tacere, quàm parum dicere, ne aut longiores simus, aut non prodignitate perstringamus. Augebant autem iocunditatem solēnitatis, quæ quinque filii circa patrem uisebantur, quorum medius inspectante omni cœtu, patrem, priusquàm regali crismate tingere retur, cinxit ense equeriatu, utpote præditus illa dignitate, quæ magister equeriarum sancti Iacobi esset. Nondum enim rex equerius erat, quales alii multi, quorum & rex Petrus auus eius fuerunt, & talem prius quàm regem necesse est esse. Sed aiunt eum qui creatus est rex, posse sibi suapte authoritate tribuere illam authoritatem. Hæc est recepta hominū opinio, hæc militariū uiroꝝ uelut sanctio, quasi quisquē sibi ipsi queat esse author, ac se ornare dignitate, aut si habet eam prærogatiua regii culminis opus sit ab altero quoque accipere, aut sacrosancta maiestas, quæ ritu sacerdotum ungitur, unde christi uocantur, necesse habeat post hæc titulo equerii decorari, exili friuolo, & ex ignorantia nato ausim dicere, quod pace cum aliorum, tum præcipue regum dictum sit, contumeliā regie maiestati faciunt, qui hanc dignitatem, si hoc nomen meretur, suscipiunt. Non secus atque si supra diadema sertum ex rosis floribusque suspēderent. Postquàm rex ab episcopo Oscensi, quia Cæsaraugustana sedes uacabat, archiepiscopi partibus fungente, unctus coronatusque est, deducitur ab omni

HISTORIARVM

illa celebritate e templo per urbem sub uexillis , primum in domum regiam , deinde in idem templum , in quo noctem illam peruigil, armatusq; iuxta uexilla accensa, ingenti ui ce- reorum uenerabunde relligioseq; permansit . Postridie Al- fonsum primigenium Gerundæ principem creat, quæ est pe- culiaris dignitas eius filii , qui patri in regnum est successu- rus . Hic quoq; die quidem cum mirifica pompa per popu- los suo diademate coronatus obequitauit . Nocte uero iuxta uexilla peruigilium egit . Cæteraq; haud admodum magna, nec ita digna memoratu satius est omitti . Eodem anno legati a Sigismundo, qui concilio Constâtiensi præerat, ut Roma- norum imperator, uenerunt postulantes uellet certum locū, & tēpus constituere, in quo possent uterq; de republica chri- stianorum , quæ ad summum pontificatum¹ pertinent, com- municare . Eadem mandata habebant ad Benedictum , itēq; ad regem Castellæ . Rex animaduertens totum pondus hoc suis humeris incūbere, non modo q; utriusq; regni unus ipse gubernaculum teneret , sed etiam q; Benedictum ad unitatē ecclesiæ solus adhortari posset , & prope impellere , legatum ad imperatorem misit, quem habuit honoratissimum Ioannē Isceri dominum, ex uetusta regum stirpe, & in litteris huma- nitatis ex omni Hispania nulli secundum . Idq; quod mirabi- le sit, sine præceptore, ea est uehementis ingenii, & immorta- lis memoriæ felicitas, neminem ne ex iis quidem , qui omnē operam, atq; omne tempus in studiis ponunt, uidere mihi cō- tigit, in quottididiano sermone abundantio-rem, ueterum te- stimoniis præceptisq; referendis . Auget etiā admirationem, q; corpus athleticum, decorq; uultus ab omni eum studio re- uocare debuisset , nisi ab ineunte adolescentia , non excellere litteris puduisset, quem nemo nec genere nec opibus, nec cor- poris atq; animi dotibus, ex sua gente antecelleret . Huic mā- datum est, non modo ut locum tempusq;, atq; alia imperato- ri nota faceret , sed etiam ut eum eximio comitatu deduceret

LIBER TERTIVS.

Perpinianum. Hunc nanq; locū delegerat, ubi certior factus esset, papam regemq; illo se cōtulisse. Vbi legati imperatoris functi legatione apud Benedictum, in Castellam iter intenderant, rex a papa per nuncios petit, quem ad locum, diemq; libeat in colloquiū utrūq; conuenire. Responso accepto, Moreliam, id nomen est loco, sed anticipato die uenit, quasi officii gratia papam excepturus. Enimuero modestioris animi habetur præstolari nos eū, qui par maiorue sit nobis, q̄ uelle ut ille nos præstoletur. Id papa iniquo sane animo tulit, interpretatus se tanq̄ ad superiorē uideri uenisse, cū rex ad papā ut inferior uenire debuisset, nec excusationem uel officii, uel ignorantiaē uolebat accipere, usq; adeo ut uicario eius, qui dixit, discite a me qui mitis sum & humilis corde, professa dominatur ambitio. Multæ sunt latebræ in pectoribus humanis, atq; abditi recessus. Id ipsum fortassis obtendebat papa, ut aliqua ratione postulatis regis nō acquiesceret. itaq; re infecta digressi sunt. Iterum post dies complures, cum papa in oppido, cui nomē est, sancto Matheo ageret, illuc eum adiit, persuasitq; ut Perpinianum una se conferrent, ne causam suā absentia, ueluti diffidentia damnare uideretur. Contendebāt autem de papatu in tria membra lacerato, ac tria capita diducto, Benedictus, qui Clementi, Gregorius, qui Innocentio, Ioannes, qui Alexandro successerat. Sed cum prius celebrare nuptias primigenii decreuisset, impetrat ab eodem, ut Valentiam ad sanctificandos cōiuges proficiscatur. Extructoq; mirifico apparatu atq; omnifaria pompa, quæ cum die coronationis certaret. Aduenit Sancius episcopus Palentinus ducēs sponsam, pronubus & uelut parens puellæ, cum Henrico infante, qui pro rege Castellæ Perpinianum pergebat, cumq; omni nobilitate Castellana. Eam benedicens & suo & matris a qua uices acceperat, nomine, sponso tradidit. Quos ambos dehinc summus pōtifex, ut moris est sacerdotū, in tēplo multis cū ceremoniis sanctificauit atq; deduxit. Exornauit autē

HISTORIARVM

Ietitiā nuptialē, tum anni tempus, sub extremū enim ueris
 erat, tum natiua soli cæliq; tēperies, pene ad nuptias contra-
 hendas nata. Siquidem liquet nusq; in omni Hispania urbis
 situm esse clementiorē. Quod indicant cū alia multa, tū uero
 orti non tantū cytris consiti, sed etiā cytreis parietibus uiuēte
 materia conclusi. ut dubites orti ne sint, an ædes. Nam cū ni-
 hil aliud insit q; arbores frugiferæ atq; felices, manu positæ,
 institutæ, digestæ, quid nisi orti dicēdi sunt? Rursus cū au-
 dis extrinsecus esse parietes, intus autem aulam/conclauia/
 curiā, item sacella/altaria/sedilia canonicor;/thronū episcopi,
 & cætera hmōi, nō aliud q; ædes esse succurrit. Sunt enim pa-
 rietes ex truncis cytrior; confecti, & tamen frōdibus uestiti,
 ut perspici introrsum nequeant, ne dum intrari. Ita cū ramī
 adulescunt intorquent atq; inflectūtur, ita insiti atq; inserti,
 cōsiti atq; cōserti coalescūt, ut omnes rimę expleātur, ut nihil
 uacui relinquat, ut pariter firmitatis ex truncis, & decoris ex
 frōdibus, ratio cōstet. Eodē pacto introrsum, quæ enumerauī
 cōposita sunt, clericis per se, laicisq; deseruientia. Pauimentū
 laterculo quadrato, uitreatoq; ac picto constratū est. Ut non
 alias apud Elysiū sedes beator;, in nemoribus lucisq; poetæ
 sint imaginati. Nec aliæ quodāmodo in paradiso terrestri in-
 nocentium hominū futuræ fuerint. Hi orti intra muros Va-
 lentia; sunt, proxime eis amœnitate sunt, alteri extra pome-
 rium, secundū regiā domū, quā pons fluuiū amplectēs, urbi
 pene cōiungit. Celebratio hæc per quindecim circiter dies ex-
 tracta ē. Post totidē ferme dies, nequa gaudia sine calamitate
 aliqua traducant, sicut raro tristia sine aliquo solatio sunt. sic
 enim nos deus admonet, subinde & nostræ fragilitatis, & suę
 clemētię, accidit ut rex sicut sedebat cū domesticis colloquēs,
 subita defectione corporis delaberet, & inter assistentiū suc-
 currētes man⁹ aliquādiu intermoreret, rumorq; in uniuersa
 nō solū domo, sed urbe quoq; uulgaret, repētina morte sub-
 tractum. Medici, ut in extremo casu opitularent, acciti, di-

LIBER TERTIVS.

cuntur se occultasse præ metu, neue in præteritū negligētia, neue in præsens insciētia pœnas luerent. Laborauerat quidē rex ex renibus, uir alioqui prospera ac uegeta ualetudine. Subitum autem morbū pituitæ uolūt incurrisse ex assidua mā- sione sub diuo per noctē, ad hæc frequētiorē edulio cucumeris cuiusdā, quē uocant malignanū. Accitis tamen indigenis medicis, fomenta adhibita sunt, aliæq; curationes, atq; ita re- uixit. Postero die post acceptam potionē, cū melius haberet, gratulabantur ei nōnulli, q̄ hunc in modū uaticinio defun- ctus esset. Etenim fertur quidam siue ex prænotisticis corporis p̄sagiens, siue oraculo aliquo instinctus (nam astrologiæ præ- dicere mortes non tribuo) dissipasse famam, nondum exacto quatriennio regem uita defuncturum. Rex tamen neq; pro- phetanti plane crediderat, neq; nūc magnopere cōsolantibus acquiescebat, plus suæ conscientia de ualetudine sui corporis fidei habebat, q̄ in utranq; partem aliorū uerbis. Vbi aliquan- tulum conualuisse uisus est, hærebat in dubio, an appetente atq; instante tempore Perpinianū se conferret. an Alfonso pro se mitteret. Atq; ut ipse ambigebat, ita diuersæ erant sua- dentium sententiæ, uel potius uoluntates. Pauci nanq; in cō- sulendo quod sentiunt, pleriq; quod cupiunt loquuntur, ut nō sine causa regis prudentia præstare cæteris debeat. cui nō satis sit displicere quæ dicantur, nisi etiā quo animo dicant. Nam frequenter consilium, quod alioqui optimum uideba- tur, dephensa cōsulētis obliqua uolūtate, autoritatē perdit, ac uelut inane cōtemnit. Non attinet affectus causasq; oīum qui consulebāt, ac misteria proferre. Tantum quid suaderēt, & quibus rationibus adduci se dicerēt, satis est attigisse. Alii hortabantur ad constitutum locum ire, ne imperatorem, ne summum pontificem, ne concilium senatumq; christianorū, ne gloriam suam contemptui haberet. Alii rursus adhorta- bantur, nunc rogantes nequid saluti suæ anteferreret, parce- ret domui, quæ ex sua unius uita penderet, nūc admonentes

HISTORIARVM

nihil transigi, nisi incolumi salute posse, nemini magis quā pro uiribus esse præstandum, excusare licere suā cuique incommodā ualitudinē. cū præsertim id per alios recte administrari possit. Rex uerecundia tactus, ne in tanto theatro ubi papa & imperator digladiaturi essent, incusaretur, quod filium adolescentē quē se interesse maluisset, honestatem saluti præposuit. si salus honeste negligi potest. Facto igitur profectionis suæ papa certiore per complures antea dies, ne rursus quod in Morelia cōtingit usu ueniret, cum omni familia mare ascendit. Nam neque reginæ tam affecta ualitudine uirū non comitari fas erat: & cū pleraque per Alfonso in patris uicē administranda essent, inhumanum uidebatur uxorē puellulam nuper ductā, domi solam in urbe peregrina relinquere. Profectæ autē sunt eodē aliæ duæ reginæ Iolanta & Margarita Glores, humanæ cōditionis exemplū. Nullæ enim fœminæ infelicius uiris orbantur quā reginæ sine cōmunibus liberis. Junior grandiori comes iit ueluti matri cū Sigismundo acturæ de concilianda amicitia in eundoque fœdere inter generum & Ferdinandū, ad recuperandum illi regnū Neapolitanū. Rex prope omnem suæ ditionis oram quā longa est emensus, pluribus diebus aduersa tempestate usus est, & cū altū tenere nollet, sed quo minus iactaretur, terram legeret, eo diutius iactatus est. Transierat autē iam æquinoctium autūnale: atque ita uexatus, ut per omne tempus quo fuit Perpiniani decubuerit, nec unquam equo uectus sit. Aegreque aduenienti imperatori obuiam processerit. Nam papa (ut diximus) anteuertat. Quod si Ferdinandus officiose & ex sua Cæsarisque dignitate egit, ut certe egit, quod illū puenit, prudentiū relinquo iudicio, an idē sit de illa moreliana antecessione sentiendū. Quantū autē certaminis fuerit Perpiniani inter multos canes ac uetulā uulpē, & plōgū est relatu, & a nro nō nihil ope alienū. Cuius uiri quātus aīo uigor, quāta uiuacitas fuerit, hinc fides documentūque accipi pōt, quod iā ab oibus fere destitutus, quos sibi affuturos sperauerat, die quodā septē ho-

LIBER TERTIVS.

ris disputationē extraxit. Defatigatisq; audiendo omnibus, ac plerisq; iam abeuntibus, dicere perseveravit citra signum ullū defatigatiōis, cū maior esset septē & septuaginta annis. Nitebat aut probare tū uerū se papam esse, tū si renunciandum ob cōmune cōmodum foret, in se uno nōnullisq; Romanis canonicis, quos ipse nuncupasset, consistere summi pontificis electionem. Nam se unum omnium esse indubitatum cardinalem, ab indubitato creatum papa. Cum cæteri qui se eodem nomine appellarent, creati essent tempore schismatis, ut incertum sit, an ueri sint cardinales, & ob id an rite deligere summum pontificem possint. Aduersus hanc orationem multis iam annis cōmentatam meditatamq;, cum rex eodem recideret (quid enim intererat an nulla ratiōe uellet abdicare se papatu, an illa) hortabatur rex ut cōcordiæ ecclesiæ, ut salutis animarū, ut conscientiæ cōsuleret, cōmonefaciebat Alfonso (Nam is q̄ pater ad eum frequentius uentitabat) ut trepidationem animi, ut corporis periculum, ut præsentē & apud posteros futuram infamiam deuitaret. Minabatur imperator suam nniuersalisq; concilii censuram. Obscraabant amici ac familiares, ut cætera cōmoda, q̄uis minora, q̄ incerta quantumlibet magna, siqua modo magna supersint, præponeret. Non deesse spem recuperandæ dignitatis. Quippe in tanta uirtute ac litteratura, qua non modo præstaret iis qui de papatu secū contenderent, sed prope nemini cederet, certe summum cardinalem, & secundum a papa futurū, si alius fieret. Post quē defunctū aliā spē fore, habiturū legatiōes ppetuas, quibus pene par summo pontifici esset. Afferebatur ab oibus exēplū Gregorii ac Ioānis, quorū uterq; pōtificatu se abdicare uel spondebat, uel cogendus esse dicebatur. At ille qui annum papatū mallet, q̄ longissimam uitam priuatus uiuere. Quiq; iam dediscere non posset aliū q̄ papā agere, cætera neglexit præ umbra illius nominis. Itaq; ifecto negocio, ac principibus legatiōibusq; desertis, Colibriū abiit, Ibiq; mare con-

HISTORIARVM

scendit, ac Paniscolam petiit. Hoc loco rex insignem atq; maiorem multo q̄ uideatur rem fecit, q̄ illum pro conuicto pronunciari præcepit. neminemq; ex suis & regis Castellæ provinciis ad Petrum Lunam, sed concilium Constantiense regis sacerdotalium gratia pergere. Nam se authorem ille, cogendi concilii de rege declarando, se deligendor; iudicum principē, se iudicii maturādi ducem, se ut iudices ita sentirent atq; auderent, effectorem fuisse, dicebat. Nec id omnino falso prædicabat. Qua spe fretus nō existimauit fore, ut ab eo rege desereretur, de quo tam meritis esset. Sed is qui neglecta ualitudine ad diem uenisset, ut de iure papatus disquireretur, nō potuit animum inducere post cognitam huius uel iniustitiā uel obstinationē, ut criminis tanti particeps ei esset. Voluitq; hominem huiusmodi, ueluti sectione aut adustione sanare, ne totus interiret. Duo quoq; familiarissimi illius atq; eloquentissimi uiri Vincentius Ferrarius & Philippus Malia, alter Perpiniani decretū regis aduersus Petrū quondā Benedictū, notum populis fecit. Alter pro legato Constantiā missus est. Quare ausim affirmare, Ferdinandū regem ad unitatē ecclesiæ plus q̄ cæteros principes, etiam q̄ ipsum Sigismundū cōtulisse. Ille ut conciliū in sua urbe ad finem perduceretur uehementer annixus est. Hic (ut cætera transeam) pontificatū ex urbibus suis exemit. amicissimum ac de se optime meritū uirum a sede domoq; sua eiecit, & omnem prope Hispaniam concilio & ignoto summo pontifici donauit. Quarto demum mense ab omnibus Perpiniano discessum est. Qua in urbe omni eo tempore uictum gratuitū imperatori legatisq; præbitum, & cuncta nō carius mercatos fuisse homines, q̄ prius cōsueuerant. Minora sunt, q̄ ut in tantis rebus memoranda sint. Reuersus illinc Ferdinandus rex itinere terrestri ob tedium maris, nondum deseuiēte hyeme, Barcellonā peruenit, extenuato corporis habitu præ diutino morbo, cuius ortum ignota causa attulit, incrementū nauigatio, accessionem cura

LIBERTAS TERTIVS.

laborq; rex cum imperatore ac papa componendaq; , mceror quoq; ex discessu tam obstinato amici, & necessitate sua, qui primus eum quodammodo ferire gladio regio coactus est. Ad dita sunt ad extremum ex ira atq; indignatione egritudine ali meta, & morti calcaria. Orta est ira atq; indignatio ex re qua animo quidem iam pridem prauiderat, sed asperiore opinione sua expertus est. Et alioqui aegroti hominis, ut corpus ita animum grauius afficit omnis offensa. Paucis diebus q; Barcellonam uenit, cum se nihil sane ex morbo conualescere animaduerneret, dixit inter domesticos se in animo habere Castellam petere. Primum ut in caelo ac solo natali maturius ad bonam ualeitudinem rediret. Deinde ut negocia regis pueri recognosceret, atq; ordinaret. Tum ut Granatense bellum necessitate intermissum instauraret, cum propter superiores causas, tum uero ut eo parto, atq; in manus Ioanis regis tradito, uicissim ab eodem grandi pecunia adiuuaretur ad luendum regni sui patrimonium, sed multo magis esse e sua tum dignitate tum utilitate, si citra alterius opem, & mutuo acceptam pecuniam, sola auctoritate a suis populis quod suum esset recuperaret. Itaq; aptius tempus esse ad rem temptandam, priusq; in Castellam iret, ne res ipsa diuturnitate obduresceret, neue pecuniam hanc nisi ea indigeret, cogendam curaret. Quae cum cogi commode nisi se praesente non posset, necessarium erat eodem iterum se redire. si obstinatos ad restituendum gratis patrimonium regium populos suos intellexisset. Nam quod se absente per alium isti ad hoc ipsum adducerentur, non erat sperandum. Voluit igitur a minimis tettare Barcellonensium animos. Siquidem ut minimum est, si praecium aestimes regem uectigal perdere ciuibus suis, ita maximum, si rei indignitate, praecipue in emundis obsoniis, cuius uectigalis immunes sunt clerici, atq; olim nobiles erant. Quae res adhuc in controuersia est. Et contigit forte prima pugna cum Ianio, a quo regius dispensator obsonium mercatus in soluendo precio, cum portionem illam

HISTORIARVM

uectigalis non connumeraret, primum lis, mox clamor, postremo atrox tumultus exoritur. Res hinc ad regem, illinc ad senatum magistratusque defertur. Omnia utrobique ira/sollicitudine/querimoniis/minis implentur. Rex iubet accersit principem magistratum senatorumque, quos consiliarios uocant, numero quinque. Quorum princeps est, qui saepius caeteris eum magistratum gessit: uocaturque consilii caput. Is erat Iohannes Ceuillerius, qui ueluti ad mortem uocatus, cum detrectare non posset, inuito concilio inter primores ciuitatis, iussus est bene sperare. si periret ipse, se parentaturos ei sanguine omnium, qui apud regem essent. Neminem, si moriendum sit, honestius unquam aut mortuum aut uindicatum esse. praestaret patriae generosam animi indolem. redderet caeteros suo exemplo ad capeffendam uirtutem alacriores. Nullum ueterum Romanorum praeclearius fuisse facinus. hoc quoque aeternae memoriae litterisque mandandum. Haec tamen si excitabant animum: tamen magis ad non pereundum confirmabat, quod clausis tabernis uidebat magnam partem populi in armis esse, & magistratibus operam suam polliceri. Disposita itaque re familiari, conditoque testamento, oclusis hostiis ac fenestris domus, extincto igni, sedentibus in pauimento uxore atque filiabus, prosequentibus aliquantulum collegis ac caeteris ueluti danatum destinatumque inspectantibus ac miserantibus, ad regiam pergit. Iam magis ac magis tumultus inualescebat, iam uulgi passim fremere audiebatur, & se inuicem acuebant, nec exhortatores ex primoribus usque deerant. Ipsi etiam magistratus palam consiliarioque regis culpam hanc esse dicebant. Ideoque si male consultum sit in principem consilii publici, neminem ex his qui cum rege sunt, cedem uitaturum, praeter uxorem ac primogenitum. Nam haec tres personae apud eos sacrosanctae habentur, Rex regina/atque successor in regno. Quanquam ille Gerundae per eos dies agebat. Vbi peruenit Ceuillerius ad ianuam conclauis, ubi ab rege expectabatur, pulsat ianuam: nam ministros in prima aula cur

LIBER TERTIVS.

aula (ut moris est) reliquerat. Ianitor semiaperto hostio quis esset interrogat, an Ioannes Ceuillerius. Hic aliquid fauoris ex nomine magistratus acquirere uolēs, consiliarius, inquit, sum ciuitatis, an Ceuillerius? ciuitatis inq̄ consiliarius. Responde an Ceuillerius. Respondeo q̄ consiliarius. Responde quod rogo, nam alium q̄ Ceuillerium intromittere iussus nō sum. An me intromittas, an excludas, in tua est manu. Ego consiliarius unus, sed pro omnibus sum. Ideoq̄ parui refert interrogare de nomine. Hæc cū ille ad regē detulisset. Aperi, inquit, Ceuillerio. Ex pertinacia enim se Ceuilleriū esse confitetur. & contumaciam qua mecum usus est, in istis uerbis quæ dixit hæctenus præfert. Cum ingressus est hic, & regem adorauit. Quo mihi rex, inquit, istam adorationē tanq̄ regi, quem cogis ueluti subditū pendere uectigal, & quidem subditum tibi tuisq̄ collegis? Nam cui tributum uectigalq̄ peditur, nisi his qui pendi cogunt? Vos ergo me ad hanc seruitutem cogere potestis? uos regem uestrum tributariū uectigalemq̄ facere uultis? uos regiam maiestatem uestro, si nomen meretur, magistratui obnoxiam addictāq̄ uideri non erubescitis? Quod (ni uos reges, non ego, aut superiores rege estis) monstri profecto ac prodigii simile, regē ciuibus suis pēdere uectigalia. Episcopus/abbates/priores/canonici, & quicunq̄ sunt ordinis clericalis imunitate hac fruuntur. Nobiles pro eadem recuperanda litigāt, nam olim fruebantur. Nos reges infra nobiles, infra humillimos quosq̄ clericorū quatenus ad immunitatem huius uectigalis pertinet, erimus? Non afferā e regno patris mei, non ex aliis huius ætatis exēpla. Certe Lacedæmonii apud quos bini reges erant, & magis perpetui cōsules q̄ reges, ita parū in urbe, multum in bello poterant. uoluerunt illos huius contumeliæ exortes esse. Taceo gentilia. Quis unq̄ Hæbreorū regum aliquando uectigal audiuit pepēdisse, & non potius regi uectigalia esse pensitata? Non id nūc postulo ut mihi illa pensitetur, quanq̄ & possem, sed ut regię

HISTORIARVM

dignitatis ratio constet. Neq; enim de pecunia res est, de qua si certaretur, pudendum uobis erat tantulum sumptum regi uestro non gratificari. sed de pudore meo, de authoritate huius sedis, de fama apud exteras nationes. Quibus rebus cū uos tantopere aduersemini, quid aliud nisi cupidos esse significatis nostræ turpitudinis/dedecoris/infamiæ, sine ulla uestra, si saperetis, laude ac dignitate? Et cum decorum uobis pulchrumq; ducatis regem uestrum afficere contumeliis, tamen de uestra in regē fide atq; caritate apud nos aliasq; nationes gloriamini. Dedecus potius uestrum ac contumaciam perfidiamq; confiteamini. Licet & uobis persuasistis, hæc indigna mihi tolerāda esse. Ego regnum filii fratris propagauī, ego statū clericalem quantū per unū regem præstari poterat. direxi. schismate ex Hispania expulso, meum ipsius ius negligam? ac maiestatem regiam ab improbis, ne ui magis uidear uos q̄ ratione uelle coercere. Nec ignoro id unū quod responsuri sitis, sed istud commodius ubi abs te prolatum fuerit (ut spero) confutabitur. Quare datur tibi potestas pro te respondendi tuisq; collegis. Tum Ceuillerius, recte tu quidem rex, q; ais unum esse quod responsurus sum. & id quod sit opinor diuinas. Sed hoc ipsum unū magni sane momenti & quod in te cōformidasti attingere. Scis enim te iureiurando adactum promississe conseruaturum nostra priuilegia, nec aliquod eorū rescindere conaturum. Idē superiores reges ut promiserunt, sic exoluerunt. Quos cur nolis imitari rex, sed potius dānare, iusiurandūq; tuū polluere, ac promissa tua facere irrita, magnopere miramur, & tua pariter ac nostra causa dolemus. Tua, qui (cum bona uenia dictū sit) iniuste facis. nostra, quibus iniuria fit. Ex quo pariter optamus tuā honestatē & nostram utilitatem incolumem esse. Neq; indignū duxeris rex clarissime, te pro nostra in principem nostrū obseruātia a nobis uel admoneri uel rogari, ut & pudori tuo & quieti tuorū populorū consulas. Sed ego plus q̄ unum pergo dicere, nec de

LIBER TERTIVS.

iure tantum loqui uideor, sed etiam (quod absit) consilium dare. quare id unū quod inceperam dicere, pro nostro iure dictū sit, uectigalia reip: esse, non tua. eaq; conditione nos te regem accepisse, teq; iureiurando interposito rata nobis hæc fore recepisse. Ideoq; nos sanctius (iterum pace tua dictū sit) certare q̄ te. Verum quid ad tuam honestatem pertineat, ipse uideris. Id tamen quod meum est, ac meorū collegarum testamentum apud te uolumus, ut quantum coneris, intelligas, citius nos uitā, q̄ istam libertatē tibi concessuros. Neq; enim honestior ac gloriosior nobis obitus cōtingere potest q̄ p̄ libertate, pro ornamentis, pro amplitudine patriæ. nec minus nos defunctos celebrabunt ciues nostri, q̄ suos celebrant Athenienses atq; Romani. Tametsi, quod maximum est, merces nostra apud deum, ueluti martyrum (Martyres enim sunt, qui ueritati ac iustitiæ assunt) nobis proponitur. Quo magis ut bonos & christianos decet, quod facere nolebam, admonere te habeo. Prospicito quo progrediaris, neue innocentia tuæ ciuitatis ac tuorū saluti male consulas. Non enim moriemur, si moriemur, inulti. Cum hæc rex audisset, conuerso ad assistentes uultu, quanta uersatur (inquit) in pectoribus humanis uesania: qui sub umbra iustitiæ, non intelligunt atrocitatem se auaritiæ uanitatiq; præstare. & si pro ea pereant, non temerarie ac furiose perire, sed fortiter. Refers mihi non modo Athenienses Romanosq;, sed etiam martyres. quasi tu pro honesto, pro uero, pro religione contendas. Qui ne pro patria quidem uerba facis, sed pro scelere, perfidia, superbia. Quo de periculo nūc agitur? & propter quod tantas rerum uerborumq; procellas cietis? Credo templa spoliantur, innoxii homines ad necem suppliciumq; rapiuntur, ærarium deniq;, ne dicam grauiora compilatur. Pro quo conseruando tantū concitari tumultum deformissimum erat. Vectigal carnis similiūq; ne rex pendat ciuibus suis, id uos tātō opere cōmouet? in hoc salus & amplitudo patriæ uertitur? pro hoc tibi mortem

HISTORIARVM

oppetere honestissimū ac gloriosissimū est? hoc te Athenien-
 sibus? hoc te Romanis? hoc martyribus similē faciet? O rem
 inauditā, regē suum in seruitutē ciuium suorū redigi uelle. Id
 uero pulchrum, laudabile, & immortali gloria dignū est? An
 non hæc abiectissimorū hominū cōtumacia est, atq; ambitio,
 & Luciferi arrogātia? qui dicit, Ponā sedē meā ad aquilonē,
 & ero similis altissimo. Iam posuistis uobis sedē ad aquilonē?
 iam similes mihi estis? & nisi fallor etiā maiores. At enim iu-
 reiurando adacti sumus ad promittendū. Vos adegistis? an
 mihi erat integrū nolle iurare ac promittere, cui proponebat
 conditio? Si regni possessionem uellem iurandum pariter ac
 promittendū? Quid si non promittam? rex non ero? Videtis
 quo nam modo promittere cogitis, ac iurare, immo peierare.
 Peierare enim est, nō ex animi sententia iurare. Cuius tñ rei
 penes uos culpa est, nulla penes me. Ego enim id me p̄stitu-
 rum promisi (neq; aliter licebat) quatenus iustum sit. Nunc
 regni leges, quas iuraui de cōseruando patrimonio regis, hoc
 me præstare prohibent. Quas infringere, q̄ istud iusiurandū,
 maius crimen est. Nam de superioribus regibus quorū culpa
 aut necessitate in hoc deuentū est, nolo dicere. Non enim re-
 gum nomina, sed egregia facinora habent authoritatem. Illi
 nauē hanc ad suū iudiciū moderati sunt. Ego qui nunc eius
 clauū teneo, nō exēplum, sed rationē sequar. Iuraui, si recte
 seruandū est. si secus, corrigēdum. Neq; enim iusiurandum
 est, quod nec ius, nec iurandū est. Sed quid ego aduersus hūc
 disputo, qui nō modo rationibus, sed minis mecū agere ausus
 est, & tumultum ciuitatis, & cedem meorū ostendere? Hoc
 plus est, q̄ uectigalis iura defendere. Secede paulisper in con-
 claue illud interius. Ille ubi introiit, ut postea rettulit, cir-
 cumferebat oculos, si quem laqueum, si quem gladium, si
 quem humorem, ubi præfocaretur, si quam fenestram, qua
 præcipitaretur, uideret. Omnia imaginabatur, omnia time-
 bat, omnē sonū strepitumq; horrebat, tanq̄ nex sibi iam iam

LIBER TERTIVS.

inferretur & uerba regis apud se uoluentem aduētus sui pœnitere inceperat. Interea rex cū cæteris consultabat. Omnes obsecrabant, præcipue Garaus Ceruellio præses Cataloniae, Guillelmus Raimundus Moncada, Bernardus Caprera, ne quid in consiliarium ciuitatis male consuleret, neue præsentē furorem plebis imperitæ magis irritaret daret rei spaciū, nō dum adesse maturitatē. Quod nūc negant, id ultro postea delaturos. Motū plebis esse torrenti similem, qui ad breue tempus inflatus perennibus aquis concitatus fertur. mox a flū ac feruorem perditurus. cogitaret quod ipse perspicere poterat, necdum tantum beneuolentiæ contractū esse inter se & gentem Catalanā, ut onus hoc libentibus animis possent accipere. Eius rei causam esse q̄ aliter q̄ fert eorū cōsuetudo, parū se familiarem præbuerit, ob ingentes fortasse curas atq; occupationes tot regnorū. Additum quoq; est, non esse tentandū quid facere audeant, qui primigenio dicere ausi sunt die quodam in dissentione de supplicio fontis cuiusdam, nondum exiccatum esse atramentū, quo exarata sunt instrumenta declarationis de successione, & præter leges moresq; iā fieri. Ignorabat id rei ipse rex. Nāq; eo in tēpore in castris agebat. Qua audita uehementer cōmotus iussit euocari Ceuilleriū, ad certam se mortem euocari opinantem. Atq; ei prope exangui, & timorē ipso uultus habitu atq; incessu declarātī, inquit, Quid ita mortis metu apud te ipsum non uideris esse, qui tibi pulchram ac gloriosam contra regem tuum mortem ducis? Ne timeto, uiue, ut collegis tuis atq; ciuibus respondeas, uectigalia uestra uobis incolumia esse, meq; cedente ab hac pugna penes uos quidē esse uictoriam, sed nō tñ de me triūphaturos. His dictis Ceuillerius abiit ueluti qui de mediis hostium telis ægre elapsus est. Quem timorem magna apud ciues gloria compensauit. Et sane si pro patria contendisse dicendus est, eximiam magnanimitatis meruit laudem. Hunc subsecuti sunt Garaus præses, & Guillelmus Mōcada.

HISTORIARVM

Vectigalq; ex suo pernumerauerunt, ne regē illi qui sibi solui utiq; uolebant, soluere coegisse uiderentur. Postero die rex nullis, præter domesticos, præmonitis, ex urbe excessit, lectica uectus. Id cum palam factum est in ciuitate partim lætabantur q; tanta tempestas sedata esset, partim uicem regiæ dignitatis dolebant, q; tali a suis ciuibus contumelia afficeretur. succensebantq; superbix atq; auaritiæ magistratum. Partim, & hi pleriq; omnes, dolebant uicem suam, qui permagnis questibus ex regis absentia fraudarentur. Enim uero quemadmodum in præsentī certamine ciues fauebant causæ ciuitatis. ita postq; resedit feruor animorum ad repentinum turbati regis discessum, æquam fuisse causam eius affirmabant. Mittunt ergo qui orent, ne discedat ab eorum solo, neue hunc immodum declaret infenso se in suam ciuitatē animo esse. Futuros se in officio pensaturos obsequiis aliis, si quid offendissent. Hic cum regem circiter sex millia passuum extra murū nacti essent, breui responsione remissi sunt. Sunt qui dicant eum respondisse, si rediret (ut petebant) illorum malo rediturū, & si uiueret, Barcellonam castigaturum. Sed non perinde compertum est, ut pro uero queat affirmari. Et si dictum est, non nisi inter intimos dictum, ut aliquo potius familiarium uicem regis indignantium dictum est. atq; ab aliis exceptum. Ideo non ita pro magno habitum. Vbi ad Aquamlatam uenit, quod oppidum Barcellona abest paulo plus itinere diei, grauius ægrotare cœpit. Quem ad locum accurrit Alfonso filius. nam Petrus aderat. duo secundus ac tertius in Castella cum patruale degebant. Sancius paucis antea diebus, sed pater ignorabat, calculo decesserat paterno morbo. Hūc deus ita præmisit, ut mortuū patrē in alio seculo exciperet, iocūdus ac gratus post mortem. qui moriēs, nullū illi doloris uulnus inflixisset. Magnum itaq; patri morienti solatium fuit, nescisse Sanciū defunctū. Sed maius affuisse Alfonso. In huius ore, in huius alloquio, in huius pietate,

LIBER TERTIVS.

acquiescebat. Huius se presentia existimabat diutius uiuere. Huic illud mirabile, quod non ab omnibus æque ac magnum est, ponderatur. testimonium reddidit. ex septem liberis nulli magis obitum suum doliturus esse, quam Alfonso, qui defuncto patre, foret regnaturus. Ideoque si non primigenius extitisset Alfonso, huic quantum in se esset regnum relinqueret. Extracta est ualetudo duos circiter menses, eoque omnis nobilitas suorum regnorum atque Castellæ non ad id modo oppidum confluxerat, sed ad uicina quoque. Nam cuncti sedulitatem atque officium suum declarare studebant non tantum regi sed filio. Ibi testamentum condidit. Legata plurima reliquit, religiosa pleraque, ita ut non suppetere pecuniæ, quas relinquebat. Ante se mortuum stipendiorum quæ domesticis atque officialibus quocumque ex tempore debebantur, pernumerari uoluit: & ab illis ipsis certior fieri an pernumerata essent. Hæc atque cætera quæ ad animæ salutem, ad domus incolumitatem, ad regni stabilitatem pertinebant, ubi prouidit, inter suorum colloquia atque amplexus ad extremum usque halitum plane loquens, uelut in soporem solueretur, animam efflauit. quarto nonas Aprilis anni sextidecimi post millesimum quadringentesimumque. Cuius obitu præmaturo magnam non solum Hispania illa, uerum etiam nomen christianum iacturam fecit. Nemo enim regum Ferdinando maturius Granatam, ne dicamus Africam subegisset. Siquidem constituerat non magis numero quam delectu militum Aragoniæ atque Castellæ Granatam urbem obsidere, binis e regione positis castris, unis Aragonum, alteris Castellanoꝝ: ut certatim pro gloria gentis uel religionis dimicaret. Sed nonnunquam optimi principes culpa populorum ab æterno iudice subtrahunt. Nam magis subditorum quam sua eum uiuere intererat. Cuius fere uita, sicut in plerisque licet ex iocundis sane fuit tristibusque permixta. Etenim Ferdinandum rege præ ortum fuit, sed illum ante tempus amisit. Ornamenta sortitus est animæ corporisque, sed ea apud fratrem minus fauorabilia fuerunt. Felix fuit prouentu

HISTORIARVM

liberorū, sed ob hoc liuore proximorū perstrictus. Vidit filium
 regis generum, sed ne spe laberetur extimuit. Rursus, ut a
 malis incipiētes in bonis desinamus, in administratione re-
 gni ac belli a fratre præteritus est, sed amicorum præsidio sua
 uirtus nō est destituta. Proditus ad Setanillium, sed aliis ui-
 ctoriis cladem compensauit. Ad Anticheram sepe frustratus,
 ad extremum uoti compos effectus est. Rursusq; regnum he-
 reditarium sperauit, sed multis difficultatibus est iactatus.
 Adeptus est possessionem regni, sed rebelles cū magno status
 sui periculo compescere necesse habuit. Diadema cum tanto
 pompæ splendore accepit, nuptiasq; celeberrimas filii uidit,
 sed subito morbo decubuit. Aspexit Cæsarem in domo sua &
 papam, regiam opem auxiliumq; deprecātem, sed contuma-
 cia suorum exulceratus est. Ita quicquid ex iusto uitæ spacio
 supererat, ut multa læta, sic multa fortassis tristia fuisset ex-
 pertus. Veluti illud q; ex quinque filiis, quasi dexteræ digitis,
 unum iam se perdidisse rescisset. Qd' si quēadmodū a sapien-
 tibus dictum est, acerbiora sunt aduersa, q̄ iocundiora pros-
 pera, dicamus præclare cū Ferdinando esse actum, q; uiridis
 adhuc & in mediā ætate excessit e uita, cum præsertim hoc
 secum gaudium tulerit, q; tribus regibus proximis denegatū
 erat, ut filio regnum per manus traderet, ne dicam tali filio,
 quali nemo unq̄ meliore gloriatus est. Fuit autem Ferdinan-
 dus natura sane sublimi, ab omni tamen remota fastu animo
 fidenti atq; intrepido, sed aduersus iustitiam ueritatemq; de-
 misso ac pusillo. In contumaces nocētesq; uehemens, sed erga
 eos qui allegarent necessitudines, paupertatē, morbum, æta-
 tem, aliasq; misericordiæ causas clementissimus. amator bel-
 licæ gloriæ, sed ita ut pacem præoptaret. Liberalis inter pri-
 mos, sed nō nisi religionis ac meriti causa in admittendis ad
 intima domus turbis procerū, & exercenda familiariter cum
 plurimis consuetudine non ita facilis, ut reges superiores ex-
 titerant. Sed qui nunq̄ claudi fores uoluerit his qui se indi-

LIBER TERTIVS.

gerent. & in cœtu aut in itinere faciendo, si quem non facile posse accedere uidebat, iuberet homini uiam aperiri, & ad loquendum hortaretur, comiterq; & audiret & responderet. Ab obscenitate non factorum modo, sed etiam dictorum ita abhorrens, ut pene nimius putaretur. Cibi uiniq; nullo paratu ad gulam, sed ob dignitatem personæ magnifico ac splêdido. Veneris incredibili tēperantia, & (ut affirmabant) intra matrimonii sanctitatem. Nam ut incertum est, cum alia eū fœmina post coniugium habuisse usum, ita nulla non nocte cū uxore cubasse compertum est. Neminem domesticorum pariebatur scortum in domum ducere, licet cuncta ut resciret flagitia domestica fieri nō poterat. Si resciebat, præsenti pœna plectebat. Forte die quodam cum apud eum inter familiares controuersia foret atq; altercatio, uter præstantior in bello extitisset Hector an Achilles, interuenit Ioannes ferrandis, quesuitq; quæ nam tanta omniū altercatio esset, nemo enim non alterutri parti aderat, ubi controuersiam audiuit, absit (inquit) optime rex in hoc apud te quæri patiaris, & fortissimum omnium & longe præclarissimum Hectorem cum fœdo ac flagitioso Achille comparari. Qua admonitione adductus rex, edixit, si quis domi suæ Achillem nominaret, continuo eum nunq̄ reuersurum exploderent. Caste quidem rex ac relligiosè. sed Ioannes imperite sane atq; indocte, homo quidem grauis probusq; ac strenuus, sed idiota. Apud Homerum quidem, qui hæc scripsit longe abhorrent Achilles ac Patroclus ab omni suspitione flagitii. Quorū alter non modo Hectorem, sed omnes Troianos, auxiliaresq; principes atq; exercitus solus fugauit. & nisi dii obstitissent contrucidasset, ita ut ne unus quidem fuerit superfuturus. Alter qui aliquantulo maior natu erat, aut par Hectori fuit, aut fortior. Qualis fuit etiam Agamēnon. Nam Aiacem atq; Diomedem fortiores Hectore fuisse, qui eundem poetam sumpserunt in manus, nō ambigunt. Itaq; in hoc errore non qui accepit, sed

HISTORIARVM

qui dedit consilium reprehendendus est. Fuit enim Ferdinā
 dus parum excultus litteris, sed ut illo seculo, & ut in Hispa
 nia nobilitate nō indoctus. doctorum tamen mirifice fautor,
 & suorum ad studia hortator. Nulli domesticorum salarium
 numerari uoluit, nisi qui testimonium a sacerdote attulisset
 eo anno se esse confessum, & corpus ac calicem domini cōmu
 nicasse. In honorem beatissimæ uirginis ad Anticheram in
 stituit, ut fasciam albam, quam stolam uocant, transuersam
 ad pectus cum hydriala uolentes ferrent ab institutore impo
 sitam, certa lege ieiuniorum ac precationum. Execrantium
 numina punitor acerrimus. Aleatores ut pestes exosus. Nihil
 enim boni uiri adesse existimabat aleatoribus & blasphemis.
 Pro absentibus & quos ipse misisset, q̄ pro his qui aderant
 diligētor. Quippe qui scripta eorū noīa in priuato quodā li
 bello habebat. Et quoties quippiā uacaret, quod conferendū
 esset, ad illud tanq̄ ad ephimeridem se conferebat. Nec peten
 tibus statim beneficia indulgebat, sed duo hęc prius animad
 uertebat, an alteri indultum esset, & an alius dignior. Nihil
 intercedente pecunia cōtulit. Nam eius minime auarus. Au
 xitq; pecunia sua, quam e Castella aduexerat, Aragoniam,
 Valentiam, Cataloniam. Ideoq; ægre ferebat non posse muni
 ficentiam consuetam exercere in tanta prouentuū exiguitate
 ex suis regnis. solitus dicere, non agere regem, qui non plusq̄
 posceretur donaret. In patrimonio regali tuendo tenax, quod
 qui alienarent, aiebat inimicos potius sibi parare, q̄ amicos,
 quia ex subditis illos quosdam regulos faceret, semper sollici
 tos ac suspicantes eorum iura licentiamq; iri deminutum.
 Statura fuit supra iustam, aspectu graui ac suauis, colore can
 dido, satis plenis membris ac satis robustis. Elatus autem est
 maiori funeꝝ pōpa q̄ quispiā omnis memorię Aragonū rex,
 inter proceres prope totius Hispaniæ, maioriq; & tempore
 & uiarum spatio. Plus enim triginta milibus passuum ab
 Aqualata remotum est templum sanctę Mariæ ad populetū,

ERRATA QVAEDAM INTER IMPRIMENDVM IN SIGNIORA.

In ternione b

Charta prima uersu 19 Olisippona 25 Originem

Ch. 3 14 in externam 16 pro genero

Ch. 5 59 ante portam.

c

Ch. 1 15 nō nihil 22 strenuissimum. 25 quo
multitudo. 28 cupiebant. 33 idē faciunt. 36 aduersas
proras.

Ch. 2 65 relaxati.

d

Ch. 1 18 ωαιδας. 54 uincant.

Ch. 2 62 impressione.

e

Ch. 2 58 a tergo.

Ch. 4 30 centonibus 45 fortunam.

f

Ch. 5 41 felicitate.

g

Ch. 1 33 magis uiris.

Ch. 1 4 nationes eius ac prouincias.

h

Ch. 4 39 Cataloniae.

i

Ch. 2 25 Cum in cōtentionem uenissent, iudicatus est. Mancus uidetur esse locus, ac substituendum uerbum, habere, aut aliud non absimile.

k

Ch. 5 47 uendicamus.

l

Ch. 2 42 Certum est mihi.

Ch.	3	4	Sicubi unq̄
			m
Ch.	1	34	regnum suum: 35 & 36 fauendo
Ch.	2	39	quottidiano.

ROMAE IN AEDIBVS MARCELLI
 SILBER ALIAS FRANCK
 MENSE FEBR.
 M. D. XX.

NE QVIS AVTEM AB AEDITIONE
 nostra in quinquennium hosce tris excudat libros,
 cautum est edicto Leonis . X . pont. opt. max. cuius etiam
 auspiciis, nulla fere tam seposita religionis nostræ natio
 est, quæ iam a Romanorum litteris abhorreat.

LIBRARY OF THE
MUSEUM OF HISTORY AND
ETHNOLOGY
SMITHSONIAN INSTITUTION
WASHINGTON, D. C.

ROMAN IN ARABIAN MARCELLUS
GILBERT ALIAS FRANCO
MENSES FEBR.
M. D. XX.

IN QVIA AVTEM AD AEDITIONE
NOSTRA IN PARS...
CANTON...
SUSPICION...
...R...

stia
eāan
cilē
lite
vic
ius
cia
hac
ip

